

T.C.
Hitit Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı

HÜSEYİN GAZİ KÜLLİYESİ VE HÜSEYİN GAZİ'NİN
ALEVİ-BEKTAŞİ GELENEĞİNDEKİ YERİ

Ceyhun SOLMAZ

Yüksek Lisans Tezi

Çorum 2013

**HÜSEYİN GAZİ KÜLLİYESİ VE HÜSEYİN GAZİ’NİN
ALEVİ-BEKTAŞI GELENEĞİNDEKİ YERİ**

Ceyhun SOLMAZ

Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

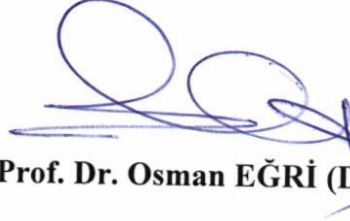
Tez Danışmanı

Prof. Dr. Osman EĞRİ

Çorum 2013

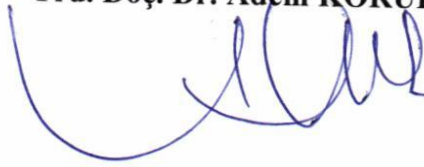
KABUL VE ONAY

Ceyhun SOLMAZ tarafından hazırlanan “**Hüseyin Gazi Külliyesi ve Hüseyin Gazi'nin Alevi-Bektaşî Geleneğindeki Yeri**” başlıklı bu çalışma, **20.06.2013** tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak yüksek lisans sanatta yeterlilik tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Osman EĞRİ (Danışman)

Yrd. Doç. Dr. Adem KORUKCU

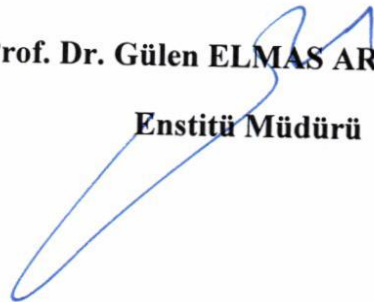
Doç. Dr. Ahmet Cahid HAKSEVER

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylım.

Prof. Dr. Gülen ELMAS ARSLAN

Enstitü Müdürü

T.C.
HİTİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRL ÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.(19/07/2013)

Ceyhun SOLMAZ

ÖZET

SOLMAZ, Ceyhun. Hüseyin Gazi Külliyesi ve Hüseyin Gazi'nin Alevi-Bektaşî Geleneğindeki Yeri, (Yüksek Lisans Tezi), Çorum, 2013.

Seyyid Hüseyin Gazi Külliyesi; Çorum, Alaca ilçesinin 3 km güneyinde Söğütözü mevkiinde yer almaktadır. Alaca'daki bu yapı kompleks olarak düzenlenmiştir. Kompleks içerisinde türbe, medrese, imaret, misafirhane, havuz ve çeşme bulunmaktadır. Hüseyin Gazi Külliyesi, portali ve tezyinatından dolayı Anadolu Selçuklu dönemine tarihlendirilmektedir. Çorum'da bulunan bu dini mimari örneği, Anadolu Selçuklu döneminden bu zamana kadar ayakta olmasına karşın pek fazla araştırılmamıştır.

Bu çalışmada, Hüseyin Gazi'nin dini, tarihi kişiliği; külliyenin geçmişi, günümüzdeki hali ve ziyaretlerin mahiyeti hakkında bilgiler verilmiştir. Muhtelif uygulamaların görüldüğü bu yapı, hem sanat tarihi hem de halk inançları açısından değerlendirilmiştir. Değerlendirme için genelden özele doğru bir yöntem kullanılmıştır. Kavramlar tek tek açıklanmış ve tez çalışmasıyla ilişkilendirilmiştir. Ayrıca tez için benzer mimari örnekler, dini ritüeller, muhtelif sembol ve tezyinat örnekleriyle karşılaştırmalar yapılmıştır.

Alaca'daki bu külliye, Hüseyin Gazi'nin hem "Seyyid" olması hem de İslam uğruna yaptığı mücadelelerden mütevellit yerel halkın ve Bektaşî mürşitlerinin ziyaretgahları arasındadır. Ayrıca bu yapı cephesinde ve iç mekan tezyinatında sembolik anlamlar barındırması bakımından da Çorum içerisindeki diğer türbelerden farklıdır.

Anahtar Kavramlar: Seyyid, Hüseyin Gazi, Külliye, Alevi, Bektaşî.

ABSTRACT

SOLMAZ, Ceyhun. The Complex Of Huseyin Gazi And The Importance Of Huseyin Gazi In The Custom Of Alevi-Bektashi, (Master's Degree Thesis), Çorum, 2013.

Seyyid Hüseyin Gazi Complex is located Söğütözü, 3 km. south of Alaca county, Çorum. These buildings were built up as complex. This complex includes a mausoleum tomb, a madrasah, a guest house, a pool and a fountain. Hüseyin Gazi Complex is dated Anatolian Seljuks period because of its pylon and decorations. There are insufficient researches about this religious architectural example, despite standing strong since Anatolian Seljuks era.

In this study, there are information about religion of Hüseyin Gazi, his historical personality, the history of Hüseyin Gazi Complex, the present condition of the complex and contents of the visits to this complex. This complex is studied in terms of art history and public belief. This study is farmed within a deductive method, from general to spesific. The concepts are explained one bu one associated with the topic of this thesis study. Also, similar architectural examples, religious rituels, different symbols and decorations are compared.

Alaca complex in this, thanks to Hüseyin Gazi's being a seyyid and his lifelong struggle for islam religion, people, especially Bektashi guides and opinion leaders visit this complex. Also this complex is diffrent from other mausoleums and tombs in çorum as it has symbolic meanings in its inside decorations and at the font side.

Key Words : Seyyid, Hüseyin Gazi, Komplex, Alevi, Bektashi.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
İÇİNDEKİLER.....	iii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	v
RESİMLER LİSTESİ.....	vi
KISALTMALAR LİSTESİ.....	vii
ÖNSÖZ	viii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ÇORUM VE ALACA'NIN COĞRAFI DURUMU VE TARİHÇESİ.....	3
1.1.Çorum'un Coğrafi Durumu ve Tarihçesi.....	3
1.1.1. Çorum'un Coğrafi Durumu.....	3
1.1.2. Çorum'un Tarihçesi.....	4
1.2.Alaca İlçesinin Coğrafi Durumu ve Tarihçesi.....	7
1.2.1. Alaca İlçesinin Coğrafi Durumu.....	7
1.2.2. Alaca İlçesinin Tarihçesi.....	7

İKİNCİ BÖLÜM

2. SEYYİD HÜSEYİN GAZİ.....	8
2.1.Seyyid Hüseyin Gazi'nin Dini ve Tarihi Kişiliği.....	8
2.2.Hüseyin Gazi'nin Alevi-Bektaşî Geleneğindeki Yeri.....	11
2.3.Aşıkların Dilinden Hüseyin Gazi.....	15

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. KÜLLİYE MİMARİSİ VE TARİHÇESİ.....	23
---------------------------------------	----

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. SEYYİD HÜSEYİN GAZİ KÜLLİYESİ.....	28
4.1.Bulunduğu Yer ve Tarihlendirme.....	28
4.2.Külliyenin Birimleri.....	29
4.2.1. Türbe.....	29
4.2.2. Medrese.....	31
4.2.3. İmaret.....	33
4.2.4. Havuz.....	33
4.2.5. Çeşme.....	33
4.2.6. Misafirhane.....	33

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. KÜLLİYELERİN YAYGIN DİN EĞİTİMİNDEKİ YERİ.....	35
5.1.İbadet.....	37
5.2.Sohbet.....	39
5.3.Hizmet.....	42
5.4.İrşad.....	45
5.5.Türbe Ziyaretindeki Adap ve Ritüeller.....	48
5.6.Külliyenin Hacı Bektaş Veli Dergâhı ve Çevre ile Münasebetleri.....	54
SONUÇ.....	59
KAYNAKÇA.....	64
ŞEKİLLER VE RESİMLER LİSTESİ.....	69
ŞEKİLLER.....	70
RESİMLER.....	72

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Birbirine geçme iki bölüm halinde düzenlenmiş Hüseyin Gazi Medrese Planı
(Abdullah Kuran; Anadolu Medreseleri, 1969).

RESİMLER LİSTESİ

- Resim 1:** Hüseyin Gazi Külliyesi'nin genel görünüşü
- Resim 2:** Türbenin genel görünüşü
- Resim 3:** Türbenin ahşap giriş kapısı
- Resim 4:** Türbe girişindeki 12 köşeli Teslim Taşı
- Resim 5:** Türbenin kitabesi
- Resim 6:** Türbenin çapraz tonoz örtüsü
- Resim 7:** Türbe duvar tezyinatı ve hat detayı
- Resim 8:** Türbe içerisindeki mezar
- Resim 9:** 12 dilimli mezar baş taşı (Hüseyini Taç)
- Resim 10:** Mezar taşının ön yüzündeki yazı detayı
- Resim 11:** Mezar taşının arkasında bulunan kalp şeklindeki mermer kurna
- Resim 12:** Portalin genel görünüşü
- Resim 13:** Portalin arka cepheden görünüşü
- Resim 14:** Portalin stalaktitli (mukarnas) dolgusu
- Resim 15:** Portalin kitabe levhası ve oymalı kabarıkları
- Resim 16:** Stalaktitli mihrabiyeler ve süs kolonları
- Resim 17:** Süs kolonunun bitkisel motiflerle süslü başlığı
- Resim 18:** İmaretin (Aşevi) genel görünüşü
- Resim 19:** Avlu dışına alınan çeşme
- Resim 20:** Günümüzde depo olarak kullanılan misafirhane
- Resim 21:** Giriş kapısı üzerindeki teslim taşı, lale ve ay-yıldız motifi
- Resim 22:** Misafirhane duvarındaki bitkisel ve geometrik motifler
- Resim 23:** Misafirhane-Öğrenci odaları genel görünüşü
- Resim 24:** Depo olarak kullanılan misafirhanenin kapatılan pencereleri

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.s.	: Aleyhis'selam
A.Ü. D.T.C.F.	: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
Haz.	: Hazırlayan
Hz.	: Hazreti
İ.F.	: İlahiyat Fakültesi
İ.Ü. İ.F.M.	: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası
k.s.a.	: Kaddesallahü Sırrahül Aziz
k.v.	: Kerremallahu Veche
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
s.a.v.	: Sallallahu Aleyhi ve Selem
ss.	: Sayfalar
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TDİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
TTK	: Türk Tarih Kurumu
vd.	: Ve Diğer
Yay.	: Yayınları
yy.	: Yüzyıl

ÖNSÖZ

Anadolu coğrafyası tarihin muhtelif dönemlerinde çok sayıda evliyaya ev sahipliği yapmıştır. Evliyalara ev sahipliği yapan şehirlerden biri de Çorum'dur. Bununla birlikte Çorum içerisinde çok sayıda evliya kabri de bulunmaktadır. Bu kabir örneklerinden biri Alaca ilçesinde bulunan metfun Hüseyin Gazi'dir. Kaynaklarda, Hüseyin Gazi yiğit, kahraman, pehlivan, evliya gibi dini ve tarihi kişiliğiyle neşredilmektedir. Onu önemli kılan bir diğer özellik ise, muhtelif kaynaklarda Hüseyin Gazi'nin "Seyyid" olarak anlatılmasıdır. Seyyid kelimesi, Son Peygamber Hz. Muhammed'in torunu Hz. Hüseyin'in soyundan gelenlere verilen bir unvandır.

Seyyid Hüseyin Gazi'nin kabrinin de bulunduğu türbe, antik dönemlerden beri kullanılan ve genellikle din büyüklerinin, devlet adamlarının, evliyaların, ünlü kişilerin içerisinde metfun olarak bulunduğu anıtsal dini mimarilerdir. Anadolu Selçukluları, Alaca'ya bu güzide mimari eseri hem kendi dönemlerinin karakteristik özelliklerini yansıtmak hem de Hüseyin Gazi'yi yad ederek, gelecek toplumlara tanıtmak için inşa etmişlerdir. Ayrıca, Hüseyin Gazi'nin "seyyid" olmasından mütevellit Alaca'daki bu külliye Alevi-Bektaşî toplulukları tarafından zamanla çok önemli bir inanç merkezi olmuştur.

Seyyid Hüseyin Gazi Külliyesi; Çorum, Alaca ilçesinin 3 km güneyinde Söğütözü mevkiinde yer almaktadır. Alaca'daki bu yapı kompleks olarak düzenlenmiştir. Kompleks içerisinde medrese, türbe, aşevi, misafirhane, çeşme ve havuz bulunmaktadır. Alaca'daki Hüseyin Gazi Külliyesi, portali ve tezyinatından dolayı Anadolu Selçuklu dönemine tarihlendirilmektedir. Bu yapı cephesinde ve iç mekan tezyinatında sembolik anlamlar barındırması bakımından da Çorum içerisindeki diğer türbelerden farklıdır.

Bu çalışmada, Hüseyin Gazi'nin dini, tarihi kişiliği, Alevi-Bektaşî geleneğindeki yeri, külliye ve ziyaretlerin mahiyeti hakkında bilgiler verilmiştir. Muhtelif uygulamaların görüldüğü bu yapı, hem sanat tarihi hem de halk inançları açısından değerlendirilmiştir.

Çorum, Alaca ilçesindeki bu nadide yapının önemini tekrar vurgulamak, Anadolu halkının nazarında büyük öneme sahip Seyyid Hüseyin Gazi ve külliyesi hakkında bilgi vermek; ayrıca araştırma yapacaklara kaynak teşkil etmek amacıyla bu çalışmayı yaptım.

Yüksek lisans öğrenimim süresince ve bu çalışmamda yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. Osman EĞRİ' ye teşekkürü bir borç bilirim.

Seyyid Hüseyin Gazi ile ilgili bilgilerinden istifade ettiğim; ayrıca kaynak konusunda da yardımlarını esirgemeyerek kadirşinaslık gösteren çok kıymetli büyüğümüz Durmuş ASLAN'a da teşekkürü bir borç bilir, sevgi ve saygılarımı sunarım.

Her zaman olduğu gibi çalışmalarım sırasında da manevi desteğini esirgemeyen eşim Meltem SOLMAZ'a, aileme; kaynak tarama konusunda yardımlarını esirgemeyen arkadaşlarıma; fotoğrafların çekimi ve paylaşımı konusunda yardımlarını esirgemeyen Çorum İl Özel İdaresi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü'ne ve İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü personeline teşekkür ediyor, sevgi ve şükranlarımı sunuyorum.

Ceyhun SOLMAZ
Çorum 2013

GİRİŞ

Anadolu coğrafyası tarihin muhtelif dönemlerinde çok sayıda evliyaya ev sahipliği yapmıştır. Evliya kelimesi, “veli” kelimesinin çoğuludur ve yakın, dost anlamındadır. Halk nazarında büyük bir öneme sahip bu zatlara birçok şehir ev sahipliği yapmıştır. Evliyalara ev sahipliği yapan şehirlerden biri de Çorum’dur. Bu Hakk dostu velilerin yaşarken olduğu gibi Hakk’a yürüdüktan sonra da bulunduğu mekanlarda adlarından sıkça bahsedilmektedir. Çorum içerisinde çok sayıda evliya kabri bulunmaktadır. Bu kabir örneklerinden biri Alaca ilçesinde bulunan metfun Hüseyin Gazi’dir. Kaynaklarda, Hüseyin Gazi yiğit, pehlivan, kahraman, evliya gibi dini ve tarihi kişiliğiyle neşredilmektedir. Onu önemli kılan bir diğer özellik ise muhtelif kaynaklarda Hüseyin Gazi’nin “Seyyid” olarak anlatılmasıdır. Seyyid kelimesi, Son Peygamber Hz. Muhammed’in torunu Hz. Hüseyin’in soyundan gelenlere verilen bir unvandır.

Seyyid Hüseyin Gazi’nin kabrinin de bulunduğu türbe, antik dönemlerden beri kullanılan ve genellikle din büyüklerinin, devlet adamlarının, evliyaların, ünlü kişilerin içerisinde metfun olarak bulunduğu anıtsal dini mimarilerdir. Seyyid Hüseyin Gazi Türbesi, Çorum Alaca ilçesinin 3 km güneyinde Söğütözü mevkiinde yer almaktadır. Alaca’daki bu yapı kompleks olarak düzenlenmiştir. Kompleks içerisinde medrese, türbe, aşevi, misafirhane, çeşme ve havuz bulunmaktadır. Alaca’daki Hüseyin Gazi Külliyesi, portalı ve tezyinatından dolayı Anadolu Selçukluları dönemine tarihlendirilmektedir. Bu yapı cephesinde ve iç mekan tezyinatında sembolik anlamlar barındırması bakımından da Çorum içerisindeki diğer türbelerden farklıdır.

Alaca’da bulunan bu külliye yaklaşık 700 yıllık bir yapı olmasına karşın, üzerine detaylı bir akademik çalışma yapılmamıştır. Hüseyin Gazi’nin hem nesep olarak peygamber neslinden geliyor olması hem de ismine atfedilen külliyenin 13. yüzyıl mimari örneklerinin karakteristik özelliklerini barındırıyor olmasından mütevellit önemine vurgu yapmak için bu çalışma yapılmıştır. Ayrıca bu çalışma ile birlikte muhtelif dini ve mimari uygulamaların görüldüğü bu yapı, hem sanat tarihi hem de halk inançları açısından değerlendirilmiştir.

Hüseyin Gazi Külliyesi ve Hüseyin Gazi'nin Alevi-Bektaşî Geleneğindeki Yeri başlıklı bu tezde; öncelikle birinci bölümde Çorum ve Alaca'nın coğrafi durumu ve tarihçesi hakkında bilgiler verilmektedir.

İkinci bölüm olan Seyyid Hüseyin Gazi başlığında; Hüseyin Gazi'nin dini ve tarihi kişiliği, ne zaman yaşamış, soyu, genel olarak kaynaklarda oğlu Battal Gazi ile birlikte anılması, Hüseyin Gazi'nin toplum tarafından pek fazla tanınmadığı açıklanmıştır. Hüseyin Gazi'nin hem "Seyyid" olmasından hem de İslam mücahitliğinden mütevellit genel olarak tüm halk nezdinde, özel olarak da Alevi ve Bektaşî halkı ve aşıkları tarafından çok saygı duyulduğu, ziyaret edildiği anlatılmıştır. Ayrıca, Seyyid Hüseyin Gazi için, muhtelif Alevi-Bektaşî Hakk aşıklarının tellerinden ve dillerinden dökülen nefes, şiir, deyişler örnek olarak verilmiştir.

Üçüncü bölümde, külliye mimarisi ve tarihçesi hakkında genel bilgiler verilmiştir. Burada, külliye'nin tanımı, ilk ne zaman ortaya çıktığı, kimlerin kullandığı ve külliye'nin hangi mimari birimlerden oluştuğu, bu birimlerin ne işe yaradığı gibi ansiklopedik bilgiler verilmiştir.

Dördüncü bölümde; Seyyid Hüseyin Gazi Külliyesi'nin nerede, ne zaman inşa edildiği, hangi mimari birimlerden oluştuğu, bu birimlerin orijinal ve günümüzdeki hallerinin nasıl olduğu açıklanmıştır.

Beşinci ve son bölümde; külliye'nin yaygın din eğitimindeki yeri açıklanmıştır. Konunun daha anlaşılır olması için ibadet, sohbet, hizmet ve irşad gibi uygulamalar özellikle Alevi-Bektaşî eserlerinden kıssalar verilerek açıklanmıştır. Ayrıca, türbeyi ziyaret edenlerin ne tür davranış ve uygulamalarda bulunduğu, adap ve ritüeller kısmında açıklanmıştır. Son olarak da külliye'nin, Bektaşî tarikatının piri Hacı Bektaş Veli ve dergahı ile olan münasebeti açıklanmış ve külliye'nin neden Alevi-Bektaşî zümreler için önemli olduğuna da vurgu yapılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ÇORUM VE ALACA’NIN COĞRAFI DURUMU VE TARİHÇESİ

1.1.Çorum’un Coğrafi Durumu ve Tarihçesi

1.1.1. Çorum’un Coğrafi Durumu

Çorum, Orta Karadeniz Bölgesi’ndedir. Doğusunda Amasya, batısında Çankırı, güneyinde Yozgat, kuzeyinde Sinop, kuzeydoğusunda Samsun, kuzeybatısında Kastamonu ve güneybatısında Kırıkkale bulunmaktadır. Coğrafi konumu itibariyle geçiş bölgesinde olup Doğu Anadolu’yu Batı’ya, Orta Karadeniz Bölgesi’ni ise Güney’e bağlar. Çorum merkez, ilçesi, İskilip, Uludağ, Sungurlu, Alaca, Ortaköy, Mecitözü, Amasya ili, Laçın ve Oğuzlar ile çevrilidir. Yüzölçümü 12.820 kilometrekare olan ilin Karadeniz Bölgesi dağlarla, İç Anadolu Bölgesi düzlüklerle kaplıdır. Denizden yüksekliği 770 metre olan Çorum şehri, Orta Anadolu Platosu ile kuzey Anadolu Dağları arasındaki yerleşmeye elverişli bir kuşakta, Çorum Suyu’nun doğusunda, Çorum Ovası’nın kıyısında yükselteli bir düzlükte, faylar arasında sıkışmış havzada yer almaktadır. Şehrin doğusu kuaterner terasları diğer tarafları ise tamamen alüvyonlar üzerindedir. Şehrin çevresinde 1500 metreye kadar yükselen dağlar vardır. Bu dağ sıraları arasında Çorum’un verimli ovası yer almaktadır. Çorum merkez Melik Gazi denilen büyük bir tepenin önündedir.

Çorum ili sularını genellikle önemli iki havza olan Kızılırmak ve Yeşilirmak havzalarına boşaltırken, merkez ilçenin en önemli suyu olan Çorum Çat Suyu, Alaca, Mecitözü ve Ortaköy ilçe sularının büyük bir bölümü ise Çekerek Irmağı’na dökülmektedir. Çorum’un toprakları, Çorum suyunun ve kuzeybatısındaki Kızılırmak’ın suladığı, Bozboğa, Ovasaray ve Seydim ovalarının oluşturduğu düzlüklerde batı ve kuzeydoğuda Canik Dağları’nın uzantısı olan dağ kitlelerinden oluşmaktadır.

Çorum’un geçiş alanı özelliği iklim yapısına ve bitki örtüsüne de yansımıştır. Güney tarafında İç Anadolu Bölgesi’nin özelliklerine sahip kara iklimi hüküm sürdüğünden bitki örtüsü steptir. Karadeniz iklimi ve topografyası özellikleri taşıyan kuzey kesiminde ise orman örtüsü yoğunluktadır. Sert karasal iklime sahip olan Çorum’da yazlar sıcak ve kurak kışlar soğuk ve kar yağışlıdır.

Kuzeydoğu Anadolu deprem fay hattında yer alan Çorum'da tespitlere göre 1075, 1446, 1509, 1514, 1543, 1559, 1579, 1585, 1793, 1800, 1824, 1908, 1939 ve 1943 yıllarında büyük depremler olmuştur. Bunlardan 1509 yılındaki küçük kıyamet olarak adlandırılırken, 1793 yılındakinde ise “cevami” ve mesacid ve hamam gibi mebanı ile hususi haneler harap olarak ahalisi perişan olduklarından posta menziline idaresinden şehrin üç sene için affı” istenmiştir. Depremlerin dışında Çorum 1619 yılının ilkbaharında yağın şiddetli yağmurun yol açtığı büyük bir sel baskınına maruz kalmıştır.

1.1.2. Çorum'un Tarihçesi

Çorum şehrinin ne zaman kurulduğu ve adının nereden geldiğiyle ilgili kesin bir bilgi bulunmadığından çok çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Bizans dönemindeki Eukhaita şehrinin bugünkü Çorum olduğu görüşü birçok kimse tarafından benimsenmemiş, bu dönem için ikinci bir isim olarak Yankoniya ve Nikonya önerilmiş olsa da, her üç ismin de tartışmaya açık olduğu kanaati hasıl olmuştur. Şehrin Türk dönemine geçişinde halkın Ahmed Gazi'ye tuzak kurmalarını izleyen ve kale ile şehri harap eden depremden sonra bu kötü niyetleri nedeniyle halka Cürümlü adının verildiği ve bu ismin sonradan Çorumlu'ya dönüştüğü belirtilmektedir. Ayrıca görüşe göre ise Ahmed Gazi'nin fetihten sonra buraya Türkmenlerin Alayuntlu neslinden Çorumlu oymağını reisleri İlyas Bey ile birlikte yerleştirilmesiyle ilişkilendirilmektedir. Bundan sonra şehir Çorumluoğlu'nun yurdu, kışlağı ve yaylağı şeklinde tanınarak Çorumlu adıyla anılmıştır. Hicri 1000 yılına kadar yapılan resmi yazışmalarda Çorumlu olarak geçen ismin bu tarihten sonra Çorum'a dönüştüğü kabul edilmektedir. Evliya Çelebi ise Çorum isminin gerisinde Çorlu ve Çevri-Rum adlarının bulunduğunu ileri sürmektedir.¹

Yapılan kazılarda Çorum yöresi tarihinin antik dönemlere kadar indiği tespit edilmiştir. Buna göre yerleşmelerin, Kalkolitik dönemde (m.ö.4000–3000) başladığı, bölgenin milattan önce 2000 yıllarında Hattiler'in daha sonra Hititler'in egemenliği altına girdiği ortaya konmuş, milattan önce 1200'lerde Hitit Devleti'nin yıkılmasıyla bölgeye Frigler hakim olmuştur. Frigya Devleti'nin milattan önce 676'da Kimmerler'in istilasına maruz kalmasıyla, yöreye Kapadokya satraplığı adı altında Pers Krallığı, Makedonyalılar ve Pontus Krallığı egemen olmuştur. Roma İmparatorluğu'nun 395'te

¹ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, İkdam Matbaası, İstanbul 1970, 4.C., ss.326-334.

ikiye ayrılmasından sonra Doğu Roma İmparatorluğu'nun sınırları içinde kalan Çorum bölgesi, Emevi ve Abbasiler'in Anadolu'ya yaptığı fetih hareketlerinden etkilendiyse de Türkler'in Anadolu'yu fetihlerine kadar Bizansların hâkimiyeti sürmüştür. Çorum'un Türk hâkimiyetine girinceye kadar yukarıda belirttiğimiz isimler dışında Hatti yurdu, Kapadokya ve Galatya isimleriyle de anıldığı belirtilmektedir.

Çorum ve çevresinin Türkler tarafından fethi konusunda farklı iki görüş bulunmaktadır. Birincisine göre Çorum ve yöresinin Danişment Ahmet Gazi tarafından 1075 yılında fetih edildiği kabul edilirken, diğerine göre Melikşah'ın emirlerinden Emir Tutak ve Emir Artuk tarafından fethedilmiştir. Danişmentliler Anadolu Selçuklularına bağlı olarak Çorum'un da içinde bulunduğu Sivas, Tokat, Ankara, Çankırı, Kastamonu ve Yozgat çevresinde hüküm sürmüşlerdir. II.Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında Çorum'un Serleşkerlik (Bölge Komutanlığı ve Sancak Beyliği) olduğu belirtilmektedir. Anadolu Selçuklu Devleti 1243 Köseadağ Savaşı'nda Moğollara yenildikten sonra Anadolu'da karışıklıklar çıkmış, 1276'da Kunduz Bey'in Oğlu Emir Celalettin, Çorum'daki Moğolları yenerek Çorum ve Amasya'yı kurtarmıştır. Çorum'daki Kunduzhan Mahallesi adının da bu Bey'e atfen verildiği belirtilmektedir. Selçuklu Devleti 1308 yılında yıkıldıktan sonra Çorum Anadolu'da kurulan beyliklerden Eretna Beyliğinin daha sonra Kadı Burhanettin Ahmet Devleti'nin yönetimi altına girdi.

13. ve 14. yüzyıllarda Çorum ve çevresinde, dini ve siyasi içerikli karışıklıkların olması ve yönetimin sürekli el değiştirmesi sebebiyle, bölgenin Osmanlı hâkimiyetine girinceye kadar siyasi ve ekonomik bakımdan düzenli bir gelişme gösterecek yapıya sahip olmadığı ve muhtemelen de buna bağlı olarak kültür bakımından da belirtilecek yapısal kalıntılar bırakacak bir gelişme göstermediği tespit edilmektedir. Ayrıca, halen Çorum'da ayakta duran abidevi yapıların çoğunun Osmanlı dönemine ait oluşu ya da Osmanlı döneminde tamamen yenilenmiş bulunuşu daha önce Çorum'a gelen yönetimlerin şehirde hiç izlerini bırakmadıkları ya da dönemlerinde yapılan eserlerin zamanla tahrip olduğu veya onarımlarla özgün biçimlerini yitirdiklerini akla getirmektedir. Dolayısıyla bu durum Selçuklular döneminde bölgenin merkezinin Demirli Karahisar olduğu Çorum şehrinin Osmanlılar zamanında kurulduğu veya Selçuklular ve Beylikler döneminde burasının sönük bir kasaba olduğu² şeklinde farklı görüşlerin ortaya atılmasına sebep olmuştur. Fakat kitabesi bulunmayan ve kesin olarak

² Haluk Karamağaralı, "Çorum Ulu Camii'ndeki Minber", *Sanat Tarihi Yıllığı II*, 1964 – 65, İstanbul 1965, ss. 120-142.

inşa tarihi de bilinmeyen ancak Danişmend veya Selçuklu yapısı olduğu kabul edilen Çorum Kalesi bu dönemden kalan tek yapı olmasına rağmen burada kesinlikle bir yerleşmenin olduğuna işaret etmekle birlikte Orta Çağ'da kalan tek özgün yapı olması hasebiyle yeterli görülmemektedir.

Yıldırım Bayezid Anadolu'da birliği kurmaya çalışırken 1398'de Çorum, Osmancık ve İskilip'ten sonra Amasya'yı alarak oğlu Çelebi Mehmet'i Amasya'ya vali atadı. Ankara Savaşı'ndan sonra Timur'un himayesinde Amasya'da egemenliğini yürüten Çelebi Sultan Mehmet, Çorum'da bir subaşılık kurarak tüm bu bölgeyi Osmanlı yönetiminde tutarak, 1413 yılında Anadolu'da birlik sağlandıktan sonra, oğlu II. Murat'ı Amasya'ya vali atamıştır. Bu dönemde Çorum Sancağı da Amasya'ya bağlı idi. 17. yüzyılın başlarında meydana gelen Celali isyanları nedeniyle Çorum yeterince gelişmemiştir. Çorum'u 1647 yılında ziyaret eden Evliya Çelebi Çorum Kalesi hakkında bilgi vererek, şehirde 42 mahalle ve 42 mihrap bulunduğunu belirttikten sonra Sultan Alâeddin, Tahıl Pazarı, Bey, Defterdar, Medrese ve Ağa Camilerinin sadece isimlerini zikretmektedir.³

Çapanoğulları 18. yüzyılın sonlarında ve 19. yüzyılda Çorum bölgesinde uzun süren güçlü bir nüfuz kurdular. Şemsettin Sami Çorum'un 19. yüzyılda Ankara vilayetinin Yozgat sancağına bağlı kaza merkezi bir kasaba olduğunu, önceleri sancakken sonradan kazaya dönüştürüldüğünü belirtmektedir. Ancak Çorum 1894 yılında tekrar sancak yapılmıştır.

19. yüzyılın sonlarında Çorum'da yılında 44 mahalle, 1 Cami-i Kebir, 23 minareli cami ve 21 mescit, 10 medrese, 2 kütüphane, 135 çeşme, 6 han, 1100 dükkan, 1 kiraathane, 1 Ermeni Kilisesi ebniye-i mırıyeden 1 Mekteb-i Rüşdiye, 1 Musalla-ı Hümayuni 1 Belediye Dairesi, 1 Hükümet Konağı, 1 Kışla, 1 Redif Dairesi, 1 Redif Deposu, içinde bir mahalle ve bir cami bulunan Kale, 1 Telgrafhane, 3554 İslam ve 119 Hıristiyan hanesi olmak üzere toplam 3673 hane, 7544 erkek Müslüman ve 7703 kadın Müslüman, 265 gayri Müslim erkek, 172 gayri Müslim kadın bulunmaktaydı.

1921 yılında Ankara iline bağlı olan Çorum sonradan bağımsız bir sancak olmuş 1924 yılında il haline getirilerek Alaca, İskilip, Mecitözü, Osmancık, Sungurlu ilçeleri Çorum'a bağlanmıştır.⁴

³ Evliya Çelebi, a.g.e., 4.C., ss. 407-410.

⁴ *Meydan Larousse*, "Camii", Meydan Yayınevi, İstanbul, C.2, ss. 748-754.

1.2. Alaca İlçesinin Coğrafi Durumu ve Tarihçesi

1.2.1. Alaca İlçesinin Coğrafi Durumu

Alaca, Çorum il merkezine 50 km uzaklıktadır. Yozgat-Çorum, Sungurlu-Tokat karayollarının kesiştiği noktada bulunmaktadır.

Kuzeyinde Çorum güneyinde Yozgat, doğusunda Çekerek, batısında Sungurlu vardır.

İlçe yüzölçümü 1.346 km², rakımı 950 m'dir. Çorum'a 52 km, Yozgat'a 53 km, Sungurlu'ya 43 km'dir. İlçe yazları sıcak ve kurak, kışları ise soğuk ve yağışlı geçmektedir. Yıllık ortalama yağış miktarı 376 mm.'dir.

1.2.2. Alaca İlçesinin Tarihçesi

Alaca ilçesinin tarihi M.Ö. 5000 yıllarına kadar uzanmaktadır. Alaca ve yöresinde Hititler, Frigler, Galatyalılar dönemine ait eserlerin bulunuşu bunun en önemli delilidir. Eskiçağ' da ilçe merkezinin bulunduğu alan, "Etonia" olarak geçmektedir. İlçenin eski çağlarda doğu-batı ticaret yolu üzerinde bulunuşu onun önemini artırmıştır. Bu nedenle Helenistik dönemden Bizans, Danişmentli, Anadolu Selçuklu, İlhanlı ve Osmanlı yönetimlerinde önemi sürmüştür. Orta Çağ'da İlhanlılar'ın Anadolu'da meydana getirdiği buhranlı dönemlerde Alaca malikane olarak kullanılmıştır.⁵

XIX. ve XX. yy.'larda Hüseyinova yöre adı yerine, nahiye ve bucak adının tanımlanmasında önceleri bucak olan Alaca, Hüseyinabad adıyla 1919'da ilçe olmuş, Alaca adı ise 1932'de resmîyet kazanmıştır.

Alaca'da turizme açık en önemli tarihi yerler Eskiyapar ve Mahmudiye köyündeki tarihi kalıntılar ile Hitit Dönemi eserleriyle dolu olan Alacahöyük, Kalınkaya ve Pazarlı ören yerleridir. Gerdekkaya mezarı ile Koçhisar Mağarası da turistlerin uğrak yerlerindedir. İlçe merkezinde 1763 yılında Ömer Osman Paşa tarafından yaptırılan Eski Cami ile 1893 yılında Ardahan Göçmeni Şeyh Efendi tarafından ahşap olarak yaptırılan Yeni Cami ve ilçenin 3 km. güneyinde Söğütözü mevkiinde yer alan Hüseyin Gazi Türbesi de tarihi değeri olan yapılardır.

⁵ Ethem Erkoç, *Yirmibirinci Yüzyılda Çorum İli ve İlçeleri*, Çorum 2001, ss. 88-90.

İKİNCİ BÖLÜM

2. SEYYİD HÜSEYİN GAZİ

2.1. Seyyid Hüseyin Gazi'nin Dini ve Tarihi Kişiliği

Geçmişten günümüze Anadolu'nun Türkleşmesini ve Müslümanlaşmasını sağlamak için canlarını hiçe sayan yalnızca milletin menfaatlerini göz önünde tutan ve düşman karşısında dimdik durup yiğitçe çarpışan birçok seyyid, gazi, veli ve alperen bulunmaktadır. Bu kişiler hayatlarının tamamını yalnızca halk ve Hakk için adanmış, birliği ve dirliği sağlamaya çalışan, doğruluk, adalet, dürüstlük, mertlik ve yiğitlik timsali Hakk dostu insanlardır. Halk nezdinde bu kadar önemli olan kişilerin hayatları da destan ve menkıbelere konu olmuş, bu şekilde dilden dile aktararak günümüzde de varlıklarını devam ettirmiş, gönüllerde yer etmişlerdir. Anadolu'ya Türk-İslam mührünün vurulmasında her zaman ön saflarda yer alan ve Anadolu insanının hayatında, zihninde önemli bir iz bırakan kişi de Hüseyin Gazi'dir. Onun tarihi kişiliği ile menkıbevi kişiliği kaynaklarda ve hafızalarda birbirine karışmış vaziyettedir.⁶

Hüseyin Gazi'nin doğumu ve yetiştiği muhit hakkında "Ravzatü'l Ahbab" adlı menkıbevi eser şu bilgileri vermektedir: " Hüseyin Gazi'nin babası Seyyid Ali Efendi ilim ve fazilet sahibi bir zat olduğundan Malatya kadılığına tayin edilmiş, ailesiyle birlikte oraya gitmiş, görevine başlamıştır. Seyyid Ali Efendi'nin Malatya'da bir erkek çocuğu dünyaya gelmiş ve adını "Hüseyin" koymuştur. Onu tam bir bahadır olarak yetiştirmiş, delikanlılık çağına gelince Rumlarla yapılan muharebelerde yiğitlik ve kahramanlık gösterdiği için ona, Hüseyin Gazi unvanı verilmiştir. O zaman Malatya valisi ve komutanı olan Emir Ömer'in vefatı üzerine Malatya ve civar halkının istekleri doğrultusunda vali ve komutan tayin edilmiştir. Hüseyin Gazi'nin bir erkek çocuğu dünyaya gelmiş ve adını "Cafer" koymuştur. Kendisi de evladını bahadır olarak yetiştirmiştir." ⁷ Menkıbede, Hüseyin Gazi'nin babası Seyyit Ali Efendi ve oğlu Cafer yani, Battal Gazi olduğu anlatılmaktadır.

Anadolu'nun muhtelif bölgelerinde makamları bulunan Hüseyin Gazi'nin tarihi kaynaklarda, menkıbelerde hayatı ve yaşadığı dönem hakkında çelişkili bilgiler bulunsa da bu kaynaklarda kesin olarak vurgulanan Hüseyin Gazi'nin, Battal Gazi'nin babası

⁶Ahmet Yaşar Ocak, "Battal Gazi", *TDİA*, İstanbul 1992, C. V. , ss. 204-205.

⁷Muhiddin Aslanbay, *Seyyid Battal Gazi'nin Hayatı ve Bazı Menkıbeleri*, Eskişehir 1953, s. 42.

olduğudur. Kaynakların ortak noktada bulunduğu bir diğer bilgi ise, onların mücahitliği ve evliyalığıyla neşredilmeleridir.

Muhtelif kaynaklar Hüseyin Gazi'yi bir Arap komutanı olarak anlatmaktadır. Ancak O'nu doğrudan doğruya bir Türk komutanı biçiminde yansıtan kaynaklar da mevcuttur. Bu kaynaklarda; Hüseyin Gazi, Abdül Melik Gazi, Battal Gazi'nin Türk oldukları Anadolu'ya bir uç beyi olarak geldikleri kaydedilmektedir. Hüseyin Gazi ile ilgili mevcut bilgiler hem yeterli değil, hem de Hüseyin Gazi'nin kimliğini yansıtacak düzeyde değildir. O'nunla ilgili bilgiler daha çok efsanelere dayanmaktadır. Bu nedenle Hüseyin Gazi'nin tarihsel kimliğini ortaya koymak oldukça güçtür. Hüseyin Gazi hakkında mevcut bilgiler genel olarak Battalname, Evliya Çelebi Seyahatname'si ve Danişmendname'ye dayanmaktadır.⁸

Tarihi kaynaklara bakıldığında Battalgazi'nin babası hakkında Hüseyin, Ömer veya Amr, Abdülmelik ve Muhammed gibi farklı isimler kaydedilmektedir.⁹

Battalnamelerde ise, Seyyid Battal Gazi'nin babasının Hüseyin Gazi olduğu yönündedir. Battal Gazi'nin babasının adı, Hüseyin b. Cafer b. Münzer b. Ömer b. Ali b. Hüseyin b. Ali b. Ebi Talib, olarak geçmektedir. George Jacob şu bilgiyi vererek Hüseyin Gazi'nin yerini ve kimliğini kesin olarak belirlemektedir. “Battal Gazi'nin babası Hüseyin Gazi'dir. Hüseyin Gazi'nin mezarı ise Angora (Ankara) Hüseyin Gazi Köyü'ndedir.”¹⁰

Evliya Çelebi'ye göre de Battal Gazi'nin babasının adı Hüseyin Gazi'dir. Ankara Hüseyin Gazi köyünde yatar.¹¹ Yine bir batılı yazar Hasluck efsanelerden şu bilgileri aktarmaktadır: “Malatya seraskerinin kardeşi olan Hüseyin Gazi'nin Angora'ya bir saldırı sırasında başı kesilmiş, Hüseyin Gazi kesik başını kentten 1,5 saat uzaklıktaki dağa koltuğunun altında taşımıştır.” Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nin 581/2 numaralı Mücedded Anadolu Defteri (1255-1267), s.348-349'da bulunan gurre-i Zilhicce 560/Ekim 1165 tarihli Danişmendli Vakfiyesinde Melik Danişmendgazi'nin soyu Battalgazi'ye dayandırılmakta ve Battalgazi'nin babasının adı, Hüseyin Gazi olarak geçmektedir.¹²

⁸ Evliya Çelebi, *Tam Metin Seyahatname*, C.II, s. 710.

⁹ Ocağ, a.g.e., ss. 204-205.

¹⁰ Yağmur Say, *Seyyid Battalgazi ve Külliyesi*, Su Yay., 2006, ss.71-72.

¹¹ Evliya Çelebi, a.g.e., C. II, s. 710

¹² Ahmet Akgündüz vd., *Darende Tarihi*, Es-Seyyid Osman Hulusi Vakfı Somuncu Baba Araştırma ve Kültür Merkezi Yay. İstanbul 2002, ss.72-73.

Nezihe Araz'da "Anadolu Erenleri" adlı eserinde Battalname'den pasajlar verip Hüseyin Gazi'nin Battalgazi'nin babası olduğu görüşüne katılmaktadır.¹³

Gazilik sıfatı, Anadolu'nun İslamlaşması için gösterdiği üstün başarılarına, kahramanlığına ve yiğitliğine binaen verilmiştir. Seyyidliği ise, nesebine binaen söylenmektedir. Battalname'de hem Battal'ın babası olduğunu hem de nesebce seyit olduğunu ve güçlü bir serdar olduğunu görmekteyiz. Seyyidlik bilindiği gibi Hz. Muhammed'in hem amcaoğlu hem de damadı Hz. Ali'nin ikinci oğlu Hz. Hüseyin'in soyundan gelenlere verilen unvandır. Ehlibeyt ise Hz. Muhammed ile birlikte, Hz. Muhammed'in damadı Hz. Ali, kızı Hz. Fatıma, torunları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'e yani Hz. Muhammed'in en yakınlarına verilen bir addır. Bu bilgiler de gösteriyor ki Seyyid Hüseyin Gazi, Ehl-i Beyt bendesidir. Araştırmacılar Hüseyin Gazi'nin "Seyyidliğini" Peygamber soyundan oluşuna, "Gaziliğini" savaş meydanlarında gösterdiği kahramanlığına dayandırmaktadır.

Seyyid Hüseyin Gazi'nin Battalname'de soyunun şu şecere ile Hz. Muhammed'e ulaştırıldığı görülmektedir:

1. Hz. Muhammed Mustafa
2. Hz. Fatıma
3. Hz. İmam Ali
4. Hz. İmam Hüseyin
5. Hz. İmam Zeynel Abidin
6. Zeyd'ül Envar
7. Hüseyin'ül-Ekber
8. Yahya el-Erdeşir
9. Muhammed-ül Erdeşir
10. Ali'yyül Medeni
11. Seyyid Rebi
12. Seyyid Ali
13. Seyyid Hüseyin Gazi¹⁴

¹³ Nezihe Araz, *Anadolu Erenleri*, Özgür Yay., 2000, ss. 54-64.

¹⁴ Mustafa Özçelik, *Seyyid Battal Gazi*, Eskişehir Valiliği, 2009, s.27.

Tarihi kaynaklara, Danişmendnamelere, Battalnamelere ve Evliya Çelebi'nin Seyahatnamelerine bakıldığında Battal Gazi'nin babasının Seyyid Hüseyin Gazi olduğu, "gazi" unvanını Anadolu'nun İslamlaşması için yaptığı sayısız kahramanlıklardan, "seyyidliğini" ise, nesebinden yani, Evlad-ı Resul olmasından kaynaklandığı kanaatine varılmıştır. Tüm bu bilgiler ışığında Hüseyin Gazi bin yıldır Türk topraklarında ve Türk kültürü içinde benimsenmiş ve Türk halkının gönlünde, hafızasında ayrı bir yere ve öneme sahip olmuştur.

2.2. Hüseyin Gazi'nin Alevi-Bektaşî Geleneğindeki Yeri

Hüseyin Gazi'nin Anadolu topraklarında Türklüğü ve Müslümanlığı yaymak için gösterdiği yiğitlik, cengaverlik, mücahitlikten mütevellit "Gazi" unvanını alması ve İslam Peygamberi Hz. Muhammed'in neslinden yani, Evlad-ı Resul olmasından mütevellit de "Seyyid" olması halk nezdinde kahraman olmasını, daha fazla saygınlık kazanmasını sağlamış, yüreklerde yer etmiştir. Bu da onu neseb olarak Hz. Muhammed ve Hz. Ali'ye kadar götürmektedir. Kaynaklarda Evlad-ı Resul olarak anlatılıyor olması da Alevi ve Bektaşîler için ayrıca önem arz etmiş ve onların dillerinden düşmeyen bir destan kahramanı olmasını sağlamıştır. Savaşlarda gösterdiği üstün başarısı, korkusuzluğu, adaleti ve İslam için savaştan önce karşısındakini dine çağırmasından mütevellit, Alevi ve Bektaşîlerin dillerine pelesenk olmuş Hz. Hamza ve Hz. Ali'ye benzetilmektedir. Bu benzetilmenin asıl sebebi de Hz. Ali fütüvvet ağacının kökü olmasından kaynaklanmaktadır.

Hüseyin Gazi Anadolu'da Bektaşîler ve Aleviler tarafından benimsenmiş Bektaşî ozanlarının şiirlerinde de sıkça bahsi geçen bir kişidir. Genel olarak kaynaklarda oğlu Cafer (Battal Gazi) ile birlikte adı anılmaktadır. Bu da onu fazla tanımamaktan ve araştırmamaktan kaynaklanmaktadır. Bektaşîliğin temel kaynağı Hacı Bektaş Veli Velayetnamesi açık bir şekilde Battal Gazi zaviyesinin kendilerince kullanıldığını, kutsandığını kutsal yer olarak anıldığını belirtmektedir. Hacı Bektaş'a bağlı bulunan Anadolu Alevilerinden çeşitli grupların burada cem törenleri yaptıkları, cemin ardından diğer tekkelere bilgi ulaştırılıp birlik sağlanmasının buradan yapıldığı sanılmaktadır. Belirtildiğine göre Hacı Bektaş Veli, Haydarisiyle, Torlağı'yla, Işığı'yla

bütün Kalenderi zümreleri gibi Seyyid Battal Gazi'yi pir tanımakta ve her yıl kurban (hacılar) bayramını müritleriyle birlikte onun zaviyesinde kutlamaktadır.¹⁵

Hacı Bektaş Veli'nin Hüseyin Gazi ve Battal Gazi'yi ziyareti Velâyetname'de bütün ayrıntılarıyla yer almaktadır. Buna göre Hacı Bektaş Veli, Seyyid Battal Gazi'yi ilk ziyarete geldiğinde sandukasına yaklaşarak onu selamlamış, Battal Gazi de onun selamını "Aleyküm selam ey ilim şehri" diyerek mukabelede bulunmuştur. Olayın Velâyetname'de yer alan şekli şöyledir:

"Hacı Bektaş, Seyyid Gazi'nin mezarını ziyarete niyet etti. Seyyid Gazi'nin mezarı, bir vakitler belirsizdi. Sonradan Sultan Alâeddin'in anası, rüyasında gördü. Gördüğü yere büyük bir türbe yaptırdı, bu suretle mamur oldu. Hünkâr, Sulucakarahüyük'ten yola çıktı. Yapılan türbenin Seyyid Gazi'nin mezarı üstüne yapılıp yapılmadığı hakkında şüphe edenlerin artık şüphesi kalmadı.

Hünkâr, Seyyid Gazi'nin mezarına yaklaştı. Orada bir pınar vardı, adına Ak Pınar derlerdi. Orda batın erenleri, Hünkâr'ı karşıladılar, hoş geldin, kadem getirdin, gelişin kutlu olsun, dediler. Mezarı bekleyen zahir erenleri de karşı çıktılar, merhabalaştılar, Hünkâr'ı ağırladılar.

Hünkâr, mezara gelince, orda olan erenlerin rivayeti şöyledir ki "Es-selâm aleyküm soyum başı" dedi. Seyyid'in kutlu mezarından " "Aleyküm selam ilim şehrim" diye cevap geldi. Derken Hünkâr, kıyısı, ucu olmayan bir deniz oldu. Seyyid'in mezarı, o denizin içinde bir kabak gibi yüzmeye başladı. Sonra gene Hünkâr da, Seyyid'in mezarı da eski haline geldi.

Derken bu sefer Seyyid Gâzi'nin mezarı, ucu bucağı görünmeyen bir deniz oldu. Hünkâr, o denizde bir gemi haline geldi, yüzdü, yürüdü. Biraz sonra Hünkâr da, Seyyid'in mezarı da gene gerisin geriye eski haline döndü. Hünkâr Seyyid'in mezarının kapısında bir taşı ısırıldı. O taş, hâlâ orda durur. Bir müddet Hünkâr, oradan kalkıp Sulucakarahüyük'e geldi. Devletle karar etti. Fakat tacı, paşamaları, kemerleri orda kaldı. Hala oradadır."¹⁶

Bir başka menkıbede ise, Hacı Bektaş Veli'nin Seyyid Battal Gazi'yi ziyaretinde bir rüya olayından söz edilir. Bu durum, Battal Gazi'nin bilhassa Bektaşilerce neden bir "eren" olarak görüldüğünün de bir sebebini oluşturmaktadır. Menkıbe şöyledir:

¹⁵ Ocak, *Kalenderiler*, 2. Basım, s.207.

¹⁶ Abdülbaki Gölpınarlı, *Vilâyetname, Menakıb-ı Hünkâr Hacı Bektâş-ı Veli*, İstanbul 1995, s.71.

“Ahmet Yesevi, bir rüya görür. Peygamber Efendi’imiz ona Hacı Bektaş’ın Anadolu’ya gönderilmesini emreder. Ve orada velilerin bir şahı olan Seyyid Battal’a fevkalade bir minber kapısı götürmesini de buyruğuna ekler. Hacı Bektaş Veli, çok güzel bir minber kapısı yaptırdıktan sonra Horasan Erenleri’nden bazılarıyla Anadolu’ya yollanır. Saygı ile taşınan, beyaz mermer taşından ve yeşil renkli mermer karışımı da bulunan bu minber kapısı Hacı Bektaş tarafından, Kırşehir’e kendisi yerleşmeden önce, getirilip Battal’ın türbesine konulur.”¹⁷

Alevi-Bektaşilerce tarikatın piri kabul edilen Hacı Bektaş Veli’nin, Vilayetname’de anlatılan menkıbeleri Hüseyin Gazi’nin oğlu Battal Gazi’nin, Bektaşiler için ne kadar önemli olduğunu ve türbesinin mutlaka ziyaret edilmesi gerektiğini açık bir şekilde göstermektedir. Aynı şekilde Alevi zümreler için de hem Hüseyin Gazi’yi hem de oğlu Battal Gazi’yi büyük bir evliya kabul etmelerinden mütevellit şahıs olarak da dini bir merkez olarak da toplumun gönlünde önemli bir yer etmiştir.

Anadolu’nun muhtelif yerlerinde Hüseyin Gazi adına türbe ve makamlar bulunmaktadır. Bunlardan bazıları: Ankara, Sivas ve Tokat’tadır. Diğer büyük makam ise Çorum’un Alaca ilçesindedir. Bu dini mimarilerin her birinin halk nezdinde ayrı bir yeri ve önemi vardır.

Batılı araştırmacılardan Hasluck, Hüseyin Gazi’nin Bektaşi büyüklerinden olduğunu şu sözlerle aktarmaktadır “Ankara’nın doğusunda Hüseyin Gazi Dağı üzerinde Bektaşiler tarafından savaşı bir veli olarak kabul edilen ve Arap soyundan gelen bir veli vardır.”¹⁸ Ankara’daki Hüseyin Gazi Türbesi, Bektaşi dervişlerinin kalabalık olduğu mekanlardan birisi idi. Burada kalabalık gruplar halinde ayinler yaparlardı.¹⁹

Alaca’daki Hüseyin Gazi Türbesi de Alevi ve Bektaşilerin ilgi gösterdiği dini merkezlerdendir. Alaca’daki makamla ilgili halkın ortaya koyduğu bir söylence vardır. “Hüseyin Gazi şehit düşünce oğlu Battal Gazi Malatya’da bulunuyormuş. Bağdat halifesi Abdüselam’dan babasının yerini ister, o da daha babanın kanı kurumadı. Onun öcünü al da öyle gel, der. Bunun üzerine Seyyid Cafer Battal Gazi yola çıkar. Çorum’a bir saatlik yerde Alaca kazasına “Balıklar Havuzu” denilen şimdiki Hüseyin Gazi

¹⁷ Abdülkadir Karahan, “Menkıbelerde ve Edebiyatta Seyyid Battal Gazi”, *Eskişehir II. Seyyid Battal Gazi Bilimsel Semineri Bildirileri*, Eskişehir 1978, s.19.

¹⁸ F.W.Hasluck, *Bektaşilik Tedkikleri*, Anadolu’nun Dîni Tarih ve Etnografyasına Dair, Tetkikat Merkezi Neşriyatı I, Çev. Ragıp Hulusi, İstanbul 2006, s.96.

¹⁹ Hasluck, a.g.e., s. 82.

Tekkesi'ne misafir olur, o vakitler burası manastırmiş. Burada bulunan Keşiş'in adı da Şahmaz Baba imiş. Keşiş ben seni birine benzetiyorum der, sen Hüseyin Gazi'nin oğlusun. Seyit Battal'ı içeri almış, yemek yemişler. Sonra keşiş latasını çıkartıp bir kapı açar, orada yeşil cübbe, yeşil sarık ile yeşil örtülü Kur'an'dan bir aşir okurlar. Bunun üzerine Şahmaz, Battal'ı babasının kanını almak üzere Ankara'ya gönderir. Battal dört kişinin başını keserek getirir. Şahmaz birisini tanır. İşte babanın katili bu idi diye gösterir. Bu başı tekkenin eşiğinin önüne gömer ki, dünya durdukça çiğnensin. Bu tekkeye Hüseyin Gazi kolu yahut kulu denir.²⁰ Buna binaen Abdülbaki Gölpınarlı da, "Kızılbaşların ziyaret yerleri Hz. Ali'nin yattığı Necef, İmam Hüseyin'in yattığı Kerbela, Musa Kazım, Muhammed Taki'nin yattıkları Kazımıye, bunlardan başka Hacı Bektaş, Abdal Musa, Hüseyin Gazi, Battal Gazi vb. azizleri de ziyaret ederler."²¹ diyerek Alevi-Bektaşî mürşitlerinin ziyaretgahlarını saymış ve bu önemli velilerin içerisine Hüseyin Gazi'yi eklemeyi de unutmamıştır.

Seyyid Hüseyin Gazi ve Battal Gazi'nin menkıbeleri fütühat devri Türkleri ve erken dönemlerden itibaren Osmanlı gazileri arasında da büyük bir saygıya mazhar olmuştur. İç içe geçmiş durumdaki menkıbe ve kaynaklar, onların, XV. yüzyıldan beri savaşa giden gaziler tarafından "Gazilerin Ulusu" olarak kabul edildiğini göstermektedir. Askerler yola çıkmadan önce onun türbesini ziyaret etmişler ve ruhaniyetinden yardım dilemişlerdir.²² Hz. Ali cesaret ve şecaatin kaynağı ve Hüseyin Gazi'nin de Hz. Ali'ye benzetilmesinden mütevellit askerler yola çıkmadan önce bu mekanları ziyaret etmişlerdir.

Osmanlı Döneminde; XVI. Yüzyılın başlarında Kalenderiliğin içinden gelişip bağımsız bir tarikat halini alan Bektaşilik, pek çok şey gibi Battal Gazi ve Hüseyin Gazi kültürünü de devraldı. Bundan sonra Battal Gazi ve Hüseyin Gazi'yi hürmetle yad eden nefesler söylediler. Alevi zümreler her iki şahsiyeti büyük evliyadan saydılar. Her ikisinin kahramanlıklarını anlatan uzun manzum eserler yazdılar. Bu dönemde Anadolu'da ki Battal Gazi ve Hüseyin Gazi Türbeleri, Kalenderi dervişlerin mekanı haline geldi. Özellikle Eskişehir Seyitgazi'de bulunan Battal Gazi Türbesi Kalenderilerin merkez tekkesi konumunda idi.²³

²⁰ Hikmet Tanyu, *Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri*, Ankara 1967, s. 180.

²¹ Gölpınarlı, "Kızılbaş Maddesi", *İslam Ansiklopedisi*, VI, s.789.

²² Ocak, "Battal Gazi", ss.204-205.

²³ Ocak, a.g.e., s.204.

Tüm bu bilgiler neticesinde, Hüseyin Gazi'nin, Peygamber soyundan geldiği; yani "Seyyid" olduğu desteklenmektedir. Seyyid kelimesini biraz daha açarsak, Hz. Muhammed'in torunu Hz. Hüseyin'in soyundan gelenlere verilen bir sıfattır. F. Köprülü, Battal Gazi için "Ebu Muhammed Cafer bin Sultan Hüseyin bin Rebi bin Abbas El- Haşimi" adını kullanarak onun Peygamber soyuyla ilişkisini de vurgulamış olur. Bu kanaat, başka bilim adamlarınca da desteklenir. Mesela, Hasan Köksal onun tarihi bir şahsiyet, "Ehl-i Beyt soyundan bir şahsiyet, kahraman, Alperen, Gazi ve Seyyid olduğunu"²⁴ söylemektedir.

Alevi ve Bektaşilerin geçmişine bakıldığında da Pirlerinin, mürşitlerinin Seyyid olduğu aşıkardır. Alevi-Bektaşî inancının temelini Ehl-i Beyt aşkı, Peygamber neslini devam ettiren On İki İmam sevdası ve onların evlatlarına bağlılık, Ehl-i Beyt bendesi olmak gibi spesifik düsturlar oluşturmaktadır. Öyle temiz soydan gelen bir velinin de sevilmesi ve Alevi ve Bektaşî geleneğinde çok önemli bir yer tutması da bu yüzdendir. Tüm bu sebeplerden mütevellit Alevi-Bektaşiler ayin-i cemlerinde, Hakk aşıkları da deyişlerinde Seyyid Hüseyin Gazi'yi ve oğlunu terennüm etmişler, onları kendilerinden gördükleri için de destanlarını, menkıbelerini dilden dile aktararak günümüze kadar gelmelerini sağlamışlardır.

2.3. Aşıkların Dilinden Hüseyin Gazi

Aşıklar; genellikle yaratıcı, kalbinden geçeni doğaçlayarak söyleyen, yetenekli, kıvrak zekalı kişilerdir. Elindeki bağlamasını yüreğinden kopan özgün deyişlerle bütünleştirip yüzlerce yıldır içlerinden geldiği gibi söyleyen Hakk yolunun yolcularıdır. Aşıklar; halk için, Hakk için, barış ve kardeşlik için hizmet eden birçok kişiye nefes, deyiş ve dörtlükler yazmıştır. Aşıkların tellerine ve dillerine geçmişten günümüze kadar pelesenk olmuş önemli bir zat da Seyyid Hüseyin Gazi'dir. Hüseyin Gazi; onları kahramanlığı, yiğitliği, mertliği, mücahitliği ve korkusuzluğuyla derinden etkilemiştir. Aşıklar da nefes ve deyişlerinde onu her fırsatta terennüm etmiş bunun neticesinde de yankıları yüzyıllar boyu süregelmiştir.

Seyyid Hüseyin Gazi ile ilgili hem yerel halk ozanları, şairleri kalplerinden geçenleri dile getirmiş, yazıya dökmüş hem de bu yolun ulu kişileri, Türklük-Müslümanlık adına bu denli önemli işler yapan bu zata kalben teşekkür etmek, sevgi ve

²⁴ Hasan Köksal, *Battalnamelerde Tip ve Motif Yapısı*, Ankara 1984, s.47.

saygı besledikleri kişileri hürmetle yad etmek, methetmek için nefesler, deyişler, dörtlükler yazmışlar ve bunları aşk ile terennüm etmişlerdir. Bunlardan bazı örnekler ise şöyledir:

- Alevi-Bektaşî meşrebinde yetişen Deli Boran, Alevi ve Bektaşî yolunun büyüklerini sayarken Hüseyin Gazi'yi de unutmamıştır:

Hüseyin Gazi'nin doğrudur yolu
Alemin umudu Pir Bektaş Veli
Günahkar Deli Boran kapıyın kulu
Bağışla günahım Mürvet Ya Ali.²⁵

Anadolu'da Hakk aşıkları genellikle, Hüseyin Gazi'nin "seyyid" olmasından mütevellit duygu ve düşüncelerini Hz. Muhammed, Hz. Ali, Ehl-i Beyt ve Hacı Bektaş Veli dörtgeni içerisinde dile getirmektedirler. Böylece deyişlerinde hem samimi duygularını ifa etmekte hem de ikrarlarında sadık olduklarını göstermektedirler.

- "Çukurova'da Folklor Derlemeleri"nde, Seyyit Battal Hüseyin Gazi'den müşkül bir durumdan kurtulmak için medet beklenildiği bir dörtlükle şöyle anlatılmaktadır:

Ankara'dan çıktım sabah namazı
Bize yol vermiyor aşmağa dağlar
Yetiş Seyit Battal Hüseyin Gazi
Bize yol vermiyor aşmağa dağlar.²⁶

- Çorumlu halk ozanlarından Mehmet Bektaş, Alaca'da medfun Hüseyin Gazi'yi bir şiirle şöyle anlatmıştır:

Yolum düştü vardım Söğütözü'ne
Hüseyin Gazi görünüyor gözüme
Bir kolun koymuş çölün yüzüne
Cennete benziyor Hüseyin Gazi.

²⁵ Halil Çimen (Aşık BORANI), *Çorumlu Efsane Ozan Deli Boran*, Çorum 2005, s. 48.

²⁶ P. Naili Boratava, "Çukurova'da Folklor Derlemeleri", *A.Ü. D. T. C. F. Dergisi* F. 18.

Birçok muhiplerin gelip geçerdi
Ceddin dertlerinden derman yazardı
Bağın bahçen cennet gibi güzeldi
Niçin harap oldun Hüseyin Gazi.

Havuzunda balıkların yüzerdi
Etrafında bülbüllerin gezerdi
Aşkın dertlere derman yazardı
Niçin harap oldun Hüseyin Gazi.

Baktım ki bağında kimse kalmamış
Muhiplerin sana sahip olmamış
Evladının biri satın almamış
Niçin harap oldun Hüseyin Gazi.²⁷

Çorum ili için ayrı bir öneme sahip ve halkın gönlünde yer etmiş Hüseyin Gazi, bulunduğu ilçenin de bir zamanlar “Hüseyinabad” olarak anılmasını sağlamıştır. Mehmet Bektaş bu sözlerinde Hüseyin Gazi’ye olan sevgisini, bağlılığını, Hüseyin Gazi Külliyesi’nin bulunduğu yeri, balıklı havuzunu da kısaca anlatmaktadır. Ayrıca geçmiş dönemlerde muhiplerinin geldiğini, yakın zamanlarda ise kimsenin uğramadığını, şimdi ise nasıl bir durumda olduğunu kafiyeli bir dille biraz da serzenişle anlatmaktadır.

- Yine Çorumlu halk ozanlarından Gazi Barışcan bir deyişinde Hüseyin Gazi’ye şöyle seslenmektedir:

Serdarlar serdarı gerçekler eri
Hüseyin ovada Hüseyin Gazi
Seven gönüllerin muhibbi, yarı
Hüseyin ovada Hüseyin Gazi

²⁷ Mehmet Bektaş, Yeşilyurt(Çomar) Köyü’nden.

Özümün nuru da kalbim durağı
Aşkar atı bend eylemiş ırağı
Ozan Barışcan'ım o pirden bağı
Almışım ismimi Hüseyin Gazi.²⁸

- Halk ozanlarından Kul Hüseyin'in, Alaca'nın Hüseyinova olarak anılmasını sağlayan, o bölgeyi gözleyen, bekleyen ve koruduğuna inandığı Hüseyin Gazi'ye yazdığı bir deyişi ise şöyledir:

Hüseyin Gazi Sultan bellidir cansın
Rıcam kabul eyle müşkülüm kansın
Hüseyin ovanın gözcüsü sensin
Ayırma koyunu sürüden medet.²⁹

- Alevi-Bektaşilikte “7 Ulu Ozan veya 7 Ulular”³⁰ diye adlandırılan ozanların deyişleri, nefesleri Alevilere yol gösterici olmuş ve cem ayinlerinde zakirler tarafından söylenilerek günümüze kadar ulaşmıştır. Bu ozanlardan Pir Sultan Abdal da bir şiirinde Hüseyin Gazi'yi şöyle anmaktadır:

Hüseyin Gazi Sultan binsin atına
Dayanılmaz çark-ı felek zatına
Bizden selam söylen ev külfetine
Çıkıp ele karşı ağlamasınlar.

Yedi Ulu Ozan'ın deyişleri ve şiirleri Alevilere yol gösterici niteliktedir. Öncelikle Şah Hatayi, Pir Sultan Abdal ve Kul Himmet'in eserleri ayin-i cem ibadetlerinde çokça yer almaktadır. Bunların dışında bir çok değerli ozan ve aşıklar da Alevilerce saygı görmektedirler. Bu “Hakk Aşıkları”nın deyişlerinde öne çıkan temalar

²⁸ *Geçmişten Geleceğe Etonya, Hüseyinabad*, Alaca Kaymakamlığı, Alaca 2002, s.181.

²⁹ İsmail Özmen, *Alevi Bektaşî Şiirleri Antolojisi*, Kültür Bakanlığı Yay. Ankara 1998 s.327.

³⁰ 7 Ulu Ozan, Alevi-Bektaşilerin gönüllerinde yer etmiş ozanlardır. Bunlar: Seyyid Nesimi (1369-1417), Şah Hatayi (1487-1524), Fuzuli (1504-1556), Yemini (15. yy sonu-16. yy başı), Virani (16. yy), Pir Sultan Abdal (16. yy), Kul Himmet (16. yy)dir. Daha geniş bilgi için; İsmail Özmen'in, 5 ciltten oluşan Alevi-Bektaşî Şiirleri Antolojisi'ne bakınız. İsmail Özmen, *Alevi Bektaşî Şiirleri Antolojisi*, Ankara, 1998.

Allah, Hz. Muhammed ve Hz. Ali sevgisi başta olmak üzere, Ehl-i Beyt, On İki İmam, Hacı Bektaş Veli, dini kişi ve kavramlara duyulan sevgidir. Ayrıca toplumsal sorunlar, bozuk düzen, dünya hayatının boşluğu, tarikatın da düsturlarından olan eline, diline, beline, eşine, işine, aşına, yurduna, milletine sahip olmanın önemi deyişlerde sıkça anlatılan konulardandır.

- Alevi-Bektaşî aşıklarından Er Mustafa da Alevi-Bektaşî büyüklerinden şöyle bahsetmektedir:

Bayram-ı Veli'ye kıldık niyazı
Gözcü Kar'acahmet dünyanın özü
Eren evliyalar Hüseyin Gazi
Cümlenin muradın ver diye geldim.

Battal Gazi'nin babası
Seyyid Hüseyin Gazi'dir
Resulün al-i abası
Seyyid Hüseyin Gazi'dir

Malatya'dan Ankara'ya
Nanı yayıldı dünyaya
Şehiden göçen ukbaya
Seyyid Hüseyin Gazi'dir.

Aşıkların sazlarında ve sözlerinde her zaman Kur'an, iman, insan, Hakk, Muhammed, Ali, Ehl-i Beyt'e bağlılık bariz olarak görülmektedir. Ayrıca Hz. Hüseyin'in soyundan gelen "seyyid"lere de deyişlerinde sıkça yer vermiş, onlarla övünmüş, duygu ve düşüncelerini de deyişlerinde açığa vurarak terennüm etmiş, onlara olan bağlılıklarını hürmetle yad etmişlerdir.

- Ulusal şairlerimizden B. Kemal Çağlar, Battal Gazi Destanı'nda Seyyid Hüseyin Gazi'nin şahadetini bir şiiriyle şöyle anlatılmaktadır:

Gözü açık gitmez sırat gününe
Erdi ya Hüseyin murat gününe
Az gider uz gide, dağ taş düz gider
Eski geyik çıkıverir önüne.

Bir ok atımına inerken ara
At yavaşlar geyik sıçrar dağlara
Nişan almaya da gem kasmaya da
Ne fırsat elverir ne gelir sıra.

Tepeye tırmanır dağdan inerler
Gide gide bir düzlüğe konarlar
Çam ardında mum mu, dalda yemiş mi
Parlar çeşit çeşit renk renk fenerler.

Yapılar donanmış geline benzer
Her ışık bir yaban gülüne benzer
Arapları Ma'muriye dediği
Bizans uçbeyinin oturduğu yer.

At kişner iş işten geçmişçesine
Geyik girer beyin has bahçesine
Köşede uyuyan nöbetçi sıçrar
Yirmi koruyucu koşar sesine.

Hüseyin geyiğin düşer peşine
Sormadan hiç biri burada işi ne
Kement atıp düşürürler atından
Kılıç çeker üşüşürler başına.

Hükmü yok ne kralın ne beyin
Yezit tuzağına düşer Hüseyin,
Kudretini kullanmaya vakti yok
Bozkurt çatmış sürüsüne köpeğin.

Aşkar bir çiftede serer beşini
Birin birine çarpar leşini
Çeriler, korkudan koruyucular
Bırakırlar çılgın atın peşini.

Aşkar sudan çıkıp dağdan aşarak
Hıçkırarak, çırpınarak, koşarak,
Gelir kapısına efendisinin
Kana batmış iki gözü bir ırmak.

Yalan dünya şafak geçer, tan geçer
Hizmet kalır, şeref geçer, şan geçer,
Başsız düşen ordu kalır seferden
At avunur oğlan büyür gün geçer.³¹

Destandaki bu şiirle şair, Seyyid Hüseyin Gazi'nin ölüm anını en ufuk detayına kadar anlatmış ve ölümünden sonra da oğlunun yani, Battal Gazi'nin büyüdüğünü duygu dolu sözlerle anlatmıştır.

Aşıklar, hemen her devirde Hüseyin Gazi ve Battal Gazi'nin hayatını, maceralarını, bilgeliğini anlatan şiirler söylemişler veya fedakârlığın, kahramanlığın, gücün telmihi olarak kullanmışlar.³² Dahası Türk saz şairlerinin büyük bir kısmı onu kendileri için bir "pir" kabul ederek onun hakkında manzumeler yazmışlardır. Bu gelişim içinde Alevi-Bektaşî ozanların ağırlıklı bir yeri vardır.³³

Alevi-Bektaşî Hakk Aşıklarından; Abdal Musa, Karacaoğlan, Kul Hüseyin, Pir Sultan Abdal, Burhani, Ercişli Aşık Ahmet Poyrazoğlu, Karanlı Rüstem Alyansoğlu,

³¹ Behçet Kemal Çağlar, *Battal Gazi Destanı*, Ak Yayınları, İstanbul 1968.

³² Köksal, a.g.e., s. 31.

³³ İlyas Küçükcan, *Nacolea'dan Seyyidgazi'ye Seyyid Battal Gazi Külliyesi ve Vakfı*, Malatya 1986, s. 65.

Aşık Sefili, Feyzi Halıcı, Ali Sarar, Muharrem Kubat, Musa Tektaş gibi isimler de bu konuda şiir, deyiş, nefes yazmışlar ve onları hürmetle yad etmişlerdir. Müzik ve şiirin birlikteliği özellikle ibadet halindeki taliplerin vecde gelmesi için hazırlayıcı etkenlerdir

Bu yol önderlerinin medfun olarak buldukları külliyelerde de önemli aşıklar yetişmiştir. Külliye, İslam mimarisinde dini sembol, ibadet ve inanç merkezleri olmalarıyla birlikte aynı zamanda eğitim, öğretim yerleridir de ve bu mimari birimlerde önemli din alimleri, mutasavvıflar yetiştiği gibi muhtelif Hakk aşıkları, halk ozanları da yetişmektedir. Bununla ilgili en önemli örnek ise, Eskişehir'deki Seyyid Battal Gazi Külliyesi'dir. Bu külliye, birçok halk ozanı yetişmiştir. Bunlardan bazıları; Şeyh Şücaattin Veli, Pir Mehmet, İlhami Dede, Genç Abdal, Şeyh Nusrettin Özer, Hadi, Ali Yılmaz, Şücaattinli Sakine Bacı ve Şeyh Mustafa'dır.³⁴

³⁴ İsmail Ali Sarar, "Edebiyatımızda Seyyit Battal Gazi", *Seyyit Battal Gazi Bildirileri*, Eskişehir 1997, s. 10.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. KÜLLİYE MİMARİSİ VE TARİHÇESİ

İslam mimarisinin temel felsefesi “Müslümanların güzel gördükleri Allah katında da güzeldir.” hadisine dayanır. Yine bu bağlamda Selçuklu ve Osmanlı Mimarisi’nde daha çok dinî ve sivil bir anlayış hakimdir. Bu anlayışın neticesinde başta İstanbul olmak üzere imparatorluğun dört bir yanına külliye, camiler, türbeler, hanlar, hamamlar, kervansaraylar, suyuolları, köprüler, imarethaneler, kütüphaneler, darüşşifalar vb. çok sayıda hayır eserleri yaptırılmıştır.

Yaptırılan bu mimari eserler içerisindeki külliye genel olarak arşiv belgelerinde; “cami, medrese, türbe, hastane, imaret (aşhane), tabhane (misafirhane), mektep, kütüphane, çarşı, han, hamam, muvakkithane, çeşme ve tuvalet gibi yapıların bir veya birkaçının bir araya gelmesinden oluşmaktadır.³⁵” şeklinde açıklanmaktadır. Anadolu Selçuklu dönemine tarihlenen külliye de genel itibarıyla; medrese, türbe, aşevi, misafirhane, çeşme, camii gibi muhtelif yapı topluluklarının bir araya gelmesinden oluşmaktadır.

Bu yapı topluluklarının bir parçası olan türbe; İslam dünyasında Türkler tarafından yaygınlaştırılan bir yapı tipidir. Toprak anlamındaki Arapça “türb” kökünden gelen türbe kelimesi, mezar üzerine kurulan binalara alem olmuştur. Ancak bu yapılar, kitabelerinde ve araştırmalarda yalnızca bu isimle anılmamakta, bununla birlikte; künbed, meşhed, makbare ve ravza gibi değişik adlarla da ifade edilmektedir. Türbelerin, toprağa verilen veya mumyalanan cesetlerini korumak ve medfun şahsın anısını ebedileştirmek amacıyla yapıldıkları malumdur.³⁶

İslam örf ve adetine göre, hayatı sona eren insan, toprağa verilmek suretiyle ebedi istirahatata tevdi olunur. Bu hususa Kur’an-ı Kerim’deki bir ayetle işaret edilmiş³⁷

³⁵ Külliye hakkında geniş bilgi için bkz. Semra Ögel, “Osmanlı Devrinde Türk Külliyesi”, *Türk Kültürü*, (Eylül 1963), Ankara 1963, S. 11, s. 37.; Murat Katoğlu, “XIII.Yüzyıl Anadolu Türk Mimarisinde Külliye”, *Belleten*, Ankara 1967, XXXI/123, ss. 335-344.; Feridun Akozan, “Türk Külliye”, *Vakıflar Dergisi*, Ankara 1969, S. VIII , ss. 303-308.; Tülay Reyhanlı, “Osmanlı Mimarisinde İmaret: Külliye Üzerine Notlar”, *Türk Kültürü Araştırmaları*, Ankara 1976, XV/1-2, ss. 121-129.

³⁶ Hakkı Önkal, *Anadolu Selçuklu Türbeleri*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 1996, S. 91, ss. 1-2.

³⁷ *Kur’an-ı Kerim*, Maide 5/31.

ve Hz. Muhammed zamanında vefat eden Müslümanlar bu tarzda defnedildikleri gibi bizzat Peygamber için de son vazife, kendisinin toprağa verilmesi suretiyle ifa olunmuştur.³⁸

İslam dünyasında bilinen ilk türbe, Halife Muntasır adına yaptırıldığı kabul edilen Kubbetü's Süleybiye'dir. Yapı, Dicle nehrinin batısında bir tepenin üzerinde inşa edilmiş olup iç içe iki sekizgeni ihtiva eder.

Anadolu Selçukluları yayıldıkları bütün bölgelerde kesif bir imar faaliyetine girişmişlerdir. Cami, mescid, medrese, kervansaray gibi abideler yanı sıra bol sayıda türbenin de yapıldığı aşıkardır. Cami, medrese, kervansaray gibi abideler daha çok merkezde, büyük iskan mahallelerinde veya ana yollar üzerinde inşa edilmelerine karşılık türbeler dağınık yerleşim yerlerine yapılmışlardır. Anadolu'nun fethinde büyük hizmetleri geçen büyük kahramanlara ait türbeler zaviyelerle birlikte, şehre hakim yüksek tepelerin üzerinde bulunmaktadır. Battal Gazi Türbesi ve Hüseyin Gazi Türbeleri de böyle tepeler üzerinde bulunmaktadır.

Bir medresenin bünyesine dahil olan veya mescide bitişik olarak inşa edilmiş türbeler, umumiyetle bağlı buldukları yapının umumi planına intibak ederek bütünlüğü bozmamaktadırlar. Anadolu Selçuklu türbeleri taş, tuğla-taş, tuğla veya moloz taştan inşa edilmişlerdir. Bu türbelerin iç mekan örtüsü ise, genellikle kubbedir. Eyvan tipi türbelerde ise, dikdörtgen planlı mekanlara daha uygun bir örtü tarzı olan tonoz görülmektedir. Tonozun şekli ise, sivri beşik tonozdur. Türbenin cenazelikleri ise, beşik tonoz, değirmi tonoz, kubbe, kubbemsi tonoz ve yıldız tonoz gibi değişik örtü şekilleri ile kapatılmışlardır.

Türbe tezyinatında ise, devrin zevki ve modası, yapının ehemmiyetine göre değişen, artan veya azalan fakat umumiyetle vazgeçilmeyen taş, tuğla, çini, alçı, kalem işi ve ahşap tezyinat kullanılmıştır. İç mekan tezyinatında daha çok ayet, hadis, meşhur beyt veya kıta ihtiva eden yazı kuşakları veya levhaları bulunmaktadır.

Küllîye mimarisinin içerisindeki diğer bir mimari öge ise, medreselerdir. Medreseler; genel olarak ders verilen³⁹, eğitim yapan kültür, bilim ve sanat konularında

³⁸ İslam'da mezar, cenaze sağ tarafına yatırıldığında yüzü kible cihetine gelecek şekilde kazılır. Mezarın uzunluğu, defnolunacak kimsenin boyu kadar, eni ise uzunluğunun yarısı kadardır. Derinliği en az, orta boylu bir kimsenin yarı boyunda olmalıdır. (Abdurrahman bin Şeyh Muhammed bin Süleyman, Mecmau-l Enhu fi Şerhi Mülteka'l Ebhur, İstanbul, 1309, s. 186-187.) Mezar, cenazenin konulacağı yer ve şekil bakımından da lahd ve şak olmak üzere iki tip arz eder. Peygamber zamanında her iki mezar şekli de uygulanmıştır. Lahde veya şakka konulan cesedin üzeri kerpiç veya kamış gibi fazla değeri haiz bulunmayan malzeme ile örtülür ve toprak bir karışık yüksekleştirilerek tümsekleştirilir.

elemenların yetiştirildiği yapılardır. İlk medreseler camilere ve mescitlere bağlı, onların yanında ya da içinde öğretime ayrılmış özel yerlerdir. Ayrıca medreseler, hem temel bilimlerin hem de dini ilimlerin yapıldığı, öğretildiği eğitim kurumlarıdır. İslam eğitiminde tekke ve medrese birbirlerine bağlıdır. Buna binaen medreseler de tıpkı tekkeler gibi, tarikat edeb ve erkanının tedris ve icra edildiği yerler olmakla beraber, Tefsir, Hadis, Fıkıh, Siyer-i Nebi, Türkçe, Arapça ve Farsça gibi birçok ilmin öğretildiği yerler olmuştur.

Eğitim ve öğretim insanlık tarihinin başlangıcından itibaren var olmuş ve var olacaktır. İlk insan olan Hz. Adem'e bütün isimleri ve öğrenmesi gereken her şeyi Allah öğretmiştir. Esasında ilmin ilk noktası da Allah'tır. Günümüzdeki insanlar bu ilim deryasından faydalanmaktadır. Önemli olan insanların kendilerine bahşedilen akli kullanarak, bu ilim deryasından faydalanması, yaşadığı topluma bir şeyler katması ve kazandırmasıdır. Bütün dinlerdeki ilk amaç da, inanç sahiplerini kendi öğretileri doğrultusunda birer mümin olarak yetiştirmektir. Zaten ilk dönem medeniyetlerinden itibaren eğitim ve öğretim kurumlarının mabet ve tapınak gibi dini yapıların etrafında kümelenildiği görülmektedir. Bu amaçla kendi öğretisini yayan dinler, dini bilgi dışında diğer bilimlerle ilgili bilgiler de veriyorlardı. Selçuklu ile birlikte bu bilgilerin verilebileceği mekanların medrese olduğu anlaşılmıştır.

Medrese, hem eğitim kurumunu hem de mimarisini karşılayan bir kavramdır. Medrese fikrinin kökeni, 1005 tarihli Kahire'deki İsmaililerin Dar'ül Hikmet kurumlarına kadar götürülüyor olsa da medrese hamiliği ile en çok özdeşleşen kişi Selçuklu veziri olarak Nizam ül-Mülk ve onun medreseleri olmuştur.⁴⁰ Medrese eğitimindeki öncelikli amaç ihtiyaç duyulan devlet kademesindeki kişilerin de devletin yaklaşımında eğitilmesidir. Örnek teşkil eden Nizamiye Medreseleri gibi, medrese kurumu devletin dini algılayış üzerindeki himayesi olarak görülmüştür.

İslami devirde ilk öğretmen Hz. Muhammed, kaynak ise Kur'an-ı Kerim olmuştur. Hz. Peygamber kendi düşüncesini değil Allah'tan gelen vahiyler doğrultusunda bir öğretmen olarak teorikteki bilgileri pratiğe dökerek ve daha iyi bir şekilde öğrenilmesini gerçekleştirerek bilgilerin kalıcı ve devamlı olmasını

³⁹ M. Ali Ünal, *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, Isparta 1997, s. 102.; Semavi Eyice, "Mescid", *İslam Ansiklopedisi*, MEB Yay., İstanbul 1978, VIII, ss. 50-56.

⁴⁰ Omid Safi, "Büyük Selçuklularda Devlet-Toplum İlişkisi", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, C. 5, s.352.

sağlamıştır.⁴¹ İslam dini belki de diğer dinler içerisinde bilginin önemine ve elde edilmesine en çok atıfta bulunan bir konumdadır. Öyle ki Hz. Muhammed'e gelen ilk vahiy inanmak ve ibadet etmek için okumanın gerekliliğine vurgu yapan “yaratan rabbın adıyla oku.” dur. Yine “hiç bilenle bilmeyen bir olur mu? Ancak akl-ı selim sahipleri, sağduyulu olanlar düşünüp ibret alır.”⁴² ayetiyle bilmenin veya bilginin ve aklın önemine atıfta bulunulmuştur. Diğer yandan İslam Peygamberinin “Rabbim benim ilmimi arttır; Bir saat ilme çalışmak, bir gece ibadetten hayırlıdır; Ya bilen, ya öğrenen, ya dinleyen veya ilmi seven ol.” gibi hadisleri İslam ümmetinin eğitim ve öğretim duruşunun oluşmasına yardımcı olmuştur.

Selçuklu medreselerinin genel karakteristik özelliklerine baktığımızda, camilerden aşağı kalmayan hatta daha ustalıkla mimarileriyle göz dolduran yapılar olduğu görülmektedir. İster kapalı avlulu ve nispeten daha küçük boyutlu olsun ister açık avlulu ve daha büyük boyutlu olsunlar Selçuklu medreselerinin ön cepheleri ve taç kapı işçilikleri itinayla yapılmış ve çok görkemlidir. İlk örnekler olan Tokat ve Niksar'daki Yağlıbasan medreseleri her ne kadar moloz taştan yapılar ise de medrese mimarisi kısa zamanda Kayseri'deki Gevher Nesibe Külliyesi ile olgunlaşmaya başlamıştır.⁴³

Anadolu'da, Selçuklu döneminde inşa edilmiş yapıların cepheleri, bu cephelerde kullanılan malzeme, tezyinat ve kompozisyon aynı dönemde inşa edilmiş yapılarla benzer özellikler göstermektedirler. Özellikle Selçuklu mimarisinde kullanılan portal denilen, taç kapılar dönemin en karakteristik özelliğidir. Bu kapılar, yapıdan daha yüksektir. Taş bloklar halinde inşa edildikten sonra üzerindeki süslemeler yapılmaktadır. Selçuklu yapılarında en iyi planlanan unsur taç kapılardır. Taç kapıların eni ile yüksekliği arasında 2/3 gibi bir altın oran bulunmaktadır. Portallerde genel itibarıyla siyah-beyaz veya renkli mermer kullanılmaktadır. Üzerinde rölyef (kabartma) tekniğinde geometrik geçmeler, plastik silmeler, bitki ve örgü motifleri, mukarnas, kabara-rozet tezyinatta kullanılmaktadır. Çoğunlukla mukarnaslı niş biçimindeki kemerli taçkapılar birkaç sıra ve çeşitli taş işçiliği gösteren bordürlerle çerçeve içine alınmıştır.

⁴¹ Corci Zeydan, *İslam Medeniyeti Tarihi*, Çev. Zeki Megamiz, Neşr: Mümin Çevik, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1973, III, s. 424.

⁴² *Kur'an-ı Kerim*, Zümer 39/ 9.

⁴³ Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1984, s. 135.

Külliyyeler, İslam toplumunun vakıf hukuku sistemi ve hayrat kavramını geliştirmesiyle ortaya çıkmıştır. Vakıf hukuku sistemine dayanan kurumlardan biri de “İmaretler”dir. Bu kurumlar, Müslüman-Türk toplumunun ekonomik ve sosyal hayatında çok önemli yer edinmişlerdir. Bu müessese yüzyıllar boyu önemli görevler ifa etmiştir. Toplum içerisinde önemli faaliyetleri olmuştur. Yapılan her medrese yanında veya civarında bir imaret yapılmıştır. Böylece dini ve ilmi sahada tahsil yapan talebelerin maişet sorunu halledilmiştir. İmaret, medrese öğrencisi ile yoksul ve fakir olanların yemek ihtiyacını karşılayan bir kurum olmuştur. Diğer bir tabir ile Aşevi’dir. Geniş anlamını ifade edersek bir şehir veya kasabanın nüvesini teşkil eden külliye diyebileceğimiz bu müessesenin şumulüdür.⁴⁴

Tarihi yapı kompleksleri içerisinde havuz ve çeşme gibi su yapıları da bulunmaktadır. Yaşamın temel kaynağı olan su, insan için her zaman varlığını ve önemini muhafaza etmiştir. Suyun, yalnızca bir hayat kaynağı olarak değil, bir medeniyet ve kültür göstergesi olarak da sahip olduğu çok önemli anlamları vardır. Külliye gibi hem dini hem de sosyal içerikli mekanlarda su yapıları dini anlamlar içermektedir. İçildiğinde türbe içerisinde medfun kişinin ruhunun şad olacağı, ölmüş kişilerin arkasından dua edilmesinin anlaşılması, suyun madden ve manen pak edici özelliği, son olarak da suyun akışı da hayata benzetilerek akıp gitmeden değerinin anlaşılması gibi sembolik anlamlar içermektedir.

⁴⁴ Mehmet Şeker, *İslam'da Sosyal Dayanışma Müesseseleri*, T.D.V. Yay., Ankara 1984,s.112.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. SEYYİD HÜSEYİN GAZİ KÜLLİYESİ

4.1. Bulunduğu Yer ve Tarihlendirme

Anadolu Selçuklu Dönemi ile birlikte külliye mimarisi önemli bir gelişme kat etmiştir. Bu yapılar tezyinatlarıyla, taç kapılarıyla, muhtelif birimleriyle dikkat çekici bir hal almıştır. Külliye; medrese, türbe, tekke, hastane, cami, imaret, tabhane (misafirhane), mektep, kütüphane, çarşı, han, hamam, çeşme ve tuvalet gibi yapıların bir veya birkaçının bir araya gelmesinden oluşmuştur.⁴⁵ Anadolu Selçukluları da bu yapı topluluklarını bir araya getirerek özgün bir yapı kompleksi oluşturmuşlardır. Bu yapı komplekslerini sadece kendi dönemlerinde yaşayan kişiler için değil, aynı zamanda kendilerinden önce yaşamış önemli kişiler için de inşa etmişlerdir. Böylece bu yapı örnekleriyle hem kendi dönemlerinin karakteristik özelliklerini yansıtmış hem de yapıyı o kişiye atfederek ruhlarını şad etmiş ve uhrevi bir ortam yaratılmıştır. Ziyaret için gelen kişilerin dualarıyla da istenilen manevi amaca ulaşılmaktadır.

Seyyid Hüseyin Gazi de, Anadolu Selçukluları döneminden çok önceleri yaşamış olmasına rağmen Anadolu Selçukluları, onun manevi gücünü harekete geçirmek için Alaca'ya dönemin mimari açıdan karakteristik özelliklerini yansıtan büyük bir külliye inşa etmişlerdir. Ayrıca Hüseyin Gazi, Alaca ilçesinin bir dönem "Hüseyinabad, Hüseyinova" olarak anılmasını da sağlamıştır. Bu bilgi de Hüseyin Gazi'nin yöre halkının nazarında ne kadar önemli olduğunu kanıtlamaktadır.

Söz konusu bu külliye; Alaca ilçesinin 3 km. güneyinde, Söğütözü mevkiinde yer almakta ve Onbaşılar, Yatankavak, Değirmendere, Dedepınar köylerine yakın bir mesafede bulunmaktadır. Bu külliye; medrese, türbe, aşevi, misafirhane, çeşme ve havuzdan oluşmaktadır. Bu yapı topluluklarının külliye içerisindeki yerleşimi ise şu şekildedir: medrese, medresenin girişindeki aşevi, doğusundaki türbe, kuzeyindeki havuz, avlunun kuzeyindeki çeşme ve külliyenin kuzeydoğusunda bugün depo olarak kullanılan misafirhane yapısından oluşmaktadır. Külliyenin yapılış tarihiyle ilgili kesin

⁴⁵ Külliye hakkında daha fazla bilgi için bkz. Ömer Lütfi Barkan, "İmaret Sitelerinin Kuruluş ve İşleyişi", İÜ İFM, İstanbul 1963, XXII/1-2, ss. 239-296.; Semra Ogel, "Osmanlı Devrinde Türk Külliyesi", *Türk Kültürü*, Ankara 1963, S. 11, ss. 37-41.; Oktay Aslanapa, "Orta Çağın En Eski İlim ve Kültür Müesseseleri", *Türk Kültürü*, Ankara 1963, S. 12, ss. 34-42.; Murat Katoğlu, "XIII. Yüzyıl Anadolu Türk Mimarisinde Külliye", *Belleten*, Ankara 1967, XXXI/123, ss. 335-344.; Feridun Akozan, "Türk Külliyesi", *Vakıflar Dergisi*, Ankara 1969, S. VIII, ss. 303-308.

bir kayıt bulunmamasına rağmen portalı, tezyinatı ve mimari diziliş gözü önüne alındığında Anadolu Selçukluları döneminde yapılmış olması kuvvetle muhtemeldir.

Türbe cephesindeki kitabede, türbenin yapılış tarihi 1323 olarak geçmektedir. Abdullah Kuran, *Anadolu Medreseleri* adlı eserinde Hüseyin Gazi Külliyesi'nin net olmamakla birlikte XIII. yy. külliyesi olduğunu şu ifadelerle anlatmaktadır. Medrese portalinde kitabe yoktur. Yalnız medrese ve imaret karışımı tertibin XIII. yüzyılın ilk yarısında görülen bir özellik olduğu göz önünde tutulursa binanın erken bir Selçuklu medresesi olduğu sonucuna varılabilir. Diğer yandan, portal daha geç bir devrin karakterini taşıyor. Bu durumda Hüseyin Gazi Medresesi için kesin bir tarih vermekten kaçınacak ve XIII. yüzyılın ortalarına ait bina olduğunu söylemekle yetineceğiz.⁴⁶

4.2. Külliye'nin Birimleri

Hüseyin Gazi Külliyesi, Anadolu'da eşine pek az tanınan fakat orijinal bir mimarı düzen göstermesi bakımından da son derece ilginç bir yapı kompleksidir. XIII. yy'a tarihlendirilen Seyyid Hüseyin Gazi Külliyesi; medrese, medresenin girişindeki aşevi, doğusundaki türbe, kuzeyindeki havuz, avlunun kuzeyindeki çeşme ve külliye'nin kuzeydoğusunda bugün depo olarak kullanılan misafirhane yapısından oluşmaktadır(Resim 1).

4.2.1. Türbe

Hüseyin Gazi Türbesi, avlunun güneydoğusunda yer almakta ve türbe kapısı avluya 45 derecelik bir açı yapar şekilde tertiplenmiştir(Resim 2). Yapı kompleksi içinde günümüzde iyi durumda olan mimari birimlerden biri türbe, diğeri ise portaldır. Türbe dikdörtgen planlı, çapraz tonoz örtülüdür. Türbenin dışarıdan görülen kubbesi yalancı olup, sonradan yapılmış olmalıdır. İnşa malzemesi olarak alt kısımlarda taş, üst kısımlarda az da olsa tuğla kullanılmıştır. Tuğla ve taş araları horasan harçlıdır. Duvarların üst kısımlarında, her duvarda bir adet olmak üzere toplam 4 adet pencere vardır. Pencereler içten dışa doğru daralarak dışarıya dikdörtgen çerçeveli küçük birer pencereyle açılmaktadır. Türbeye üzeri kornişli, yarım daire kemerli, taş çerçeveli,

⁴⁶ Abdullah Kuran, *Anadolu Medreseleri*, T.T.K. Yay., Ankara 1969, C. 1, ss.77-78.

işlemeli ahşap bir kapı ile giriş sağlanmaktadır⁴⁷(Resim 3). Bu ahşap kapı 100x185 cm. ebatlarındadır. Kapının üstünde renkli mermerden yapılmış 12 köşeli yıldız motifi, “Teslim Taşı” (Resim 4) ve bu motifin biraz üstünde yine mermerden yapılmış, 4 sıra Osmanlıca yazı bulunan türbenin kitabesi yer almaktadır

Kitabede;

“Süleymaniyeli Pilavhorzade Kadir Beyin hafidi
Hüseyin Gazi Türbedarı Ali Muhammed Baba'nın
Tatar Hüseyin bin Seydi, Sene bin üç yüz yirmi üç oldu nihayet,
Talim kıldı Hüseyin Gazi Türbesi zilhebbab. Sene 1323.”

Yazmaktadır(Resim 5).

Türbe kapısının hemen üzerinde bulunan ve renkli mermerden yapılmış 12 köşeli bu taş, Bektaşî pirlерinin ve mürşitlerinin boyunlarına taktığı “Teslim Taşı”dır. Bektaşîliğe intisabın bir alametidir. Aynısı külliyyenin misafırhane kapısının üzerinde de bulunmaktadır. Teslim taşının 12 köşeli olması, tarikatta muhtelif anlamlara gelmekle birlikte, en önemli özelliği 12 İmamı ve onlara bağlılığı sembolize etmesidir.⁴⁸

Türbeye kapı önündeki iki basamaklı taş bir merdivenle giriş sağlanmaktadır. Türbenin çapraz tonoz örtüsünde, iç içe dairevi çizgilerden meydana gelen mavi zemin üzerine beyaz çiçek motifli bir göbek kısmı vardır. Pencereleden ikisi üzerinde, içinde 5 köşeli yıldız motifi bulunan niş kısmı vardır(Resim 6). Duvarların iç yüzeyleri tatl kireç sıvalı olup, kahverengi zemin üzerine Allah, Muhammed, halifelerin isimleri, Ehl-i Beyt, Besmele, Kur'an-ı Kerim'den ayetler, bazı peygamber isimleri, dört büyük meleğin isimleri yazılmıştır(Resim 7). Duvarlardan ikisinin alt kısmında yuvarlak kemerli iki adet niş bulunmaktadır. Tavanda bir adet delik mevcuttur. Taban tahta döşeme olup türbe içinde bir adet mezar bulunmaktadır(Resim 8). Mezarın baş kısmında 12 dilim sarıklı mermerden bir mezar taşı mevcuttur(Resim 9). Mezarın diğer

⁴⁷ Metin Sözen, *Anadolu Medreseleri*, İstanbul 1973, I.; *Çorum İl Yıllığı*, Çorum 2003, s.22.; *Çorum Kültür Envanteri*, T.C. Çorum Valiliği, Çorum 2008, s. 313.

⁴⁸ On İki İmamlar; Hz. Muhammed'in kızı Hz. Fatıma ve damadı Hz. Ali'den gelen imamlardır. Bunlar: İmam Ali, İmam Hasan, İmam Hüseyin, İmam Zeynel Abidin, İmam Muhammed Bakır, İmam Cafer-i Sadık, İmam Musa-i Kazım, İmam Ali Rıza, İmam Muhammed Taki, İmam Ali Naki, İmam Hasani'l Askeri, İmam Muhammed Mehdi'dir. Bu konuyla ilgili daha fazla bilgi için bkz.; Gürkan Özen, “Bektaşilikte Olmazsa Olmaz Sembollerden Çerağ ve Yola Giren Can'ın Ziyaretleri: Arakiye, Teslim Taşı ve Tığbent”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 2011, 60, ss. 418-419.; Mustafa Yıldırım, “Bektaşî Mezar Taşlarında Dekoratif Sanatlar”, *S.Ü.İ.F.D.*, Konya 1998.

kısımları betonla kaplanmış durumdadır. Mezar taşının ön yüzünde 8 sıra araları cetveli eski yazı kitabe vardır(Resim 10). Mezar taşının arka tarafında taban üzerinde kalp şeklinde mermer bir kurna bulunmaktadır⁴⁹(Resim 11).

Mezar taşının ön yüzünde 8 sıra araları cetveli yazılan eski yazı kitabede şöyle yazmaktadır:

“Hü Dost !

Fatiha ihvandan rahmet Hüda'dan ey aziz,

Şad ide ruhun Mehmed Baba'nın Rabbü'l-Kadir

Merd-i meydan-ı şecerede hem hakikat eri idi

Feyziyab-ı Hazret-i Hünkar pir dest gir

Postnişin ki Niyazi Ali sultanımız bu zat

... (Kitabenin son kısmı çimentolandığı için okunamamıştır.)”

Türbenin mezar baş kısmında bulunan 12 dilimli, sarıklı, mermerden mezar taşı da tıpkı giriş kapısı üzerindeki “teslim taşı” gibi içerisinde sembolik anlamlar barındırmaktadır. Bektaşî mezar taşlarında genellikle tarikatı sembolize eden bir takım işaretler görülmektedir. Bunlardan en belirginini “Hüseyinî Taç” yani, 12 dilimli taçtır.⁵⁰

4.2.2. Medrese

Hüseyin Gazi Medresesi, açık avlulu Anadolu Selçuklu Medreselerinin tipik örneğidir, ayrıca portal ve tezyinatıyla da dönemin tüm karakteristik özelliklerini göstermektedir.

Alaca'daki bu medreseyi, Abdullah Kuran 1966 yılında yaptığı bir araştırma neticesinde görmüş ve medreseyi “Anadolu Medreseleri” adlı eserinde şu şekilde anlatmaktadır: Hüseyin Gazi Medresesi, birbirine geçme iki bölüm halinde düzenlenmiş bir yapıdır(Şekil 1). Beyaz ve siyah mermerden yapılmış portal binanın doğusundadır(Resim 12). Portalden medresenin giriş holüne geçilir. Bu hol 8.30 m. boyunda, 4.35 m. eninde ve portalin arka duvarı üzerinde görülen izlerden aslında üstü

⁴⁹ Kuran, a.g.e., C. 1.

⁵⁰ Tarikat tac-ı şerifleri içerisinde Bektaşî tarikatına mensup olanların başlarına taktıkları beyaz renkli(keçeden) dilimli başlıklar “fahir” olarak isimlendirilmektedir. 12 İmam'a nispetle 12 eşit parçalıdır. Tepede tam ortada tek imame bulunur. Bu 12 terkli taca “Hüseyinî Tâc” adını vermişlerdir. Daha fazla bilgi için bkz. H. Necdet İşli, Osmanlı Serpuşları, Avrupa Kültür Başkenti Yayını, İstanbul 2010.

tonozla örtülü olduğu anlaşılan bir mekandır(Resim 13). Giriş holünün kuzeyinde iki kademeli olarak dışarıya doğru çıkıntı yapan bir kanat bulunur. Bu kanadın köşeleri ve pencere söveleri muntazam kesme taştan yapılmış, doğu cephesindeki iki pencere sonradan moloz taşla doldurulmuştur. Giriş holünde olduğu gibi, eyvan biçimindeki iki kademeli hacmin de üst yapısı çökmüştür. Kuzey duvarının ortasında bulunan ocak yeri burasının imareti (aşhanesi) olduğuna şüphe bırakmamaktadır.

Giriş holünün batı duvarında kesme taştan örülmüş, basit ve kemerli bir kapı medresenin takriben 11.00 m. x 7.50 m. ölçülerindeki avlusuna açılır. Avlunun iki yanında talebe hücreleri vardır. Ancak gerek binanın tabii döşeme seviyesinin bir metreden fazla toprakla dolu olması, gerekse üst yapının bütünüyle yıkılmış bulunması burada kazı yapılmadan sıhhatli bir plan şeması çıkartmayı imkansızlaştırmıştır. Diğer yandan, duvarlarda mevcut birkaç iz bazı hacimlerin şekli ve ölçüsü hakkında ipuçları vermektedir. İç kapının arkasında bulunan tonoz başlangıcı, kapı ile avlu arasında bir eyvan bulunduğunu gösterir. Giriş eyvanının doğusunda mazgal pencereli 4.70 m. x 2.70 m. bir oda, batısında ise testere dişi şeklinde konsollardan aslında kubbeli olduğu anlaşılan küçük 1.65 m. x 1.65 m. bir vestibülün gerisinde 2.40 m. x 1.65 m. ölçülerinde beşik tonozlu bir oda bulunur. Avlunun doğusunda iki mazgal pencere daha vardır. Duvar kalıntıları burada iki büyücek oda bulunduğuna işaret eder. Avlunun batısı binanın diğer kısımlarından daha harap durumda olduğundan buradaki düzen hakkında fazla bir şey söylemek imkanı yoktur. Güney kısmında ise, ortada 5.45 m. derinliğinde, 3.95 m. eninde bir eyvan, eyvanın batısında mazgal pencereli, beşik tonozlu bir oda, doğusunda iyi durumda bulunan yüksek bir türbe yer almaktadır.⁵¹

Hüseyin Gazi Medresesi'nin bugün mevcut ve sanat tarihi değeri olan en önemli elemanı portaldır. 4.80 m. genişliğindeki mermer portali basit bir bordür çerçeveler. Kapı nişi derin ve kemeri altı sıra stalaktit (mukarnas) dolguludur(Resim 14). Stalaktitlerin altında, üzerinde yazı bulunmayan, siyah mermer bir kitabe levhası, levhanın yanlarında iki oymalı kabara bulunur(Resim 15). Üstünde ucu yukarı kalkık bir kemer bulunan kapının sövesi bir sıra beyaz bir sıra siyah mermerden geçmeli olarak yapılmıştır. Portalin yanlarında stalaktitli mihrabiyeler, kapı nişinin köşelerine ise süs kolonları konulmuştur(Resim 16). Süs kolonlarından soldaki düşmüştür, fakat

⁵¹ Kuran, a.g.e., ss. 77-78.

sağdakinin bitkisel motiflerle süslü yüksek başlığıyla gövdesinin üst kısmı yerinde durmaktadır(Resim 17). Hüseyin Gazi Medresesi'nin portalinde kitabe yoktur.⁵²

4.2.3. İmaret (Aşevi)

Medeniyet tarihimizde sosyal ve ekonomik gayelerle tesis edilen imaretler, asırlar boyunca medrese öğrencileri, yoksul ve kimsesiz insanlar ile yolcular için önemli hizmetler üstlenmiştir.⁵³ Alaca'daki bu dini mimari de geçmişte bu gayelerle halka hizmet etmiştir. Hüseyin Gazi Medresesi'nin kuzey duvarının ortasında bulunan ocak yeri, bu mekanın külliyyeye ait imaret (aşevi) olduğunu göstermektedir⁵⁴(Resim 18).

4.2.4. Havuz

Medrese ve imaret karışımı tertibin uygulandığı yapı kompleksi içinde portalin kuzeyinde bugün üzeri kapatılmış 160 x165 cm ölçülerinde bir havuz bulunmaktadır. Yaklaşık olarak havuz 2 m. x 3 m. boyutlarındadır ve geçmiş dönemlerde havuzda balık olduğu bilinmektedir. Ancak günümüzde havuzun üzeri kapatılmıştır. Yakın bir zaman önce kapatılan havuzun hemen ilerisine orijinal havuzun yaklaşık 4 katı büyüklükte bir havuz yapılmıştır.

4.2.5. Çeşme

Avlunun kuzeyinde, duvarın dış kısmında, tuğla örgülü, sivri kemer nişli, mermer kurnalı bir çeşme mevcuttur. Günümüzde medresenin çeşmesi, medreseyi kuşatan bir duvar yapıldıktan sonra, çeşme de avlu dışına alınmıştır(Resim 19).

4.2.6. Misafirhane

Türbenin kuzeybatısında, kuzey-güney istikametinde uzanan dikdörtgen planlı, alaturka kiremit örtülü yapı, orijinalinde misafirhane olarak inşa edilmiş, günümüzde ise depo olarak kullanılmaktadır. Binaya 115 cm. x 125 cm. ebatlarında taş çerçevesi, yuvarlak kemerli bir kapı ile doğu istikametinden girilmektedir(Resim 20). Kapı

⁵² Portal ile ilgili daha fazla bilgi için bkz.; A.g.e., C.1, s.78.; Çağla Caner, Ömür Bakırer, "Anadolu Selçuklu Dönemi Yapılarından Medrese ve Camilerde Portal", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları*, Ankara 2009, S. 10, s. 14.

⁵³ Şeker,a.g.e., ss. 157.

⁵⁴ Kuran, a.g.e., s. 78.

üzerinde lale, ay yıldız ve türbe giriş kapısı üzerindeki gibi renkli mermerden yapılmış 12 köşeli yıldız motifi (teslim taşı) bulunur. Ayrıca kapının üst kısmında dikdörtgen şeklinde mermerden bir kitabesi bulunmaktadır(Resim 21). Kitabe üzerindeki yazı okunamayacak şekilde silinmiştir. Dış kapıdan girildikten sonra bir salon, salonun kuzey ve güneyinde yuvarlak kemerli kapılarla girilen iki oda vardır. Oda kapılarının üzerinde ay ve yıldız motifleri bulunmaktadır. Ayrıca duvarlarda bitkisel ve geometrik motiflerin olduğu süslemeler de bulunmaktadır(Resim 22). Pencereler dikdörtgen şeklinde olup; taş çerçevesi, dikdörtgen aralıklı, demir şebekelidir. Binanın doğu duvarında 7, batı duvarında 7 adet olmak üzere toplam 14 adet pencere vardır(Resim 23). Pencereler sonradan iptal edilmiştir(Resim 24). Bu bina halen depo olarak kullanılmaktadır.

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. KÜLLİYELERİN YAYGIN DİN EĞİTİMİNDEKİ YERİ

Yaygın din eğitimi, örgün eğitim kurumlarında verilen din eğitimi ve öğretiminin dışında, halkı din konusunda aydınlatmak, toplum bireylerine ortak dinî ve millî değerleri aşılacak, dinin kardeşlik, özveri, hoşgörü gibi ilkelerini bireylere kazandırmak ve dini pratiklerin usulüne uygun olarak yerine getirilmesine yardımcı olmak üzere değişik mekanlarda yapılan etkinliklerin tümüdür.⁵⁵

İslam din eğitiminde, yaygın eğitim kurumlarının ayrı bir yeri ve önemi vardır. Başlangıçta İslam, insanlığa bu yolla tanıtılmıştır. Hz. Peygamber evinde veya mescitte oturur, Allah'tan aldığı vahyi etrafında toplanan insanlara bildirir ve onların öğrenmelerini sağlar. Kısaca, okul dışı din eğitimi olarak da tanımlanabilen bu eğitim faaliyeti, okullarda verilen örgün eğitim gibi etkili ve fonksiyoneldir.

XII. ve XIII. yüzyıllarda İran'da, Orta Asya'da, Suriye'de, Mısır'da, Anadolu'da, kısacası bütün İslam topraklarında yaygınlaşan tekkelerde tasavvuf eğitimi verilmiştir. Böylece Anadolu'da tekke, zaviye, medrese ve dergahlar güçlü bir eğitim kurumu haline gelmiştir.

Bu tür dini mimarilerde; Arapça, Farsça ve Din Bilimleri tahsil etmiş, insanları etkileme yollarını bilen kabiliyetli birçok kimse, bir tür açık öğretim uygulamış, halk için yazmak prensibini güderek Türkçe metinler yazmışlar ve böylece halkın sevgi ve saygısını kazanmışlardır. Türkistanlı Ahmet Yesevi'den, Yunus Emre'ye kadar örnekleri pek çok olan düşünürlerin ortaya çıkardıkları Tekke Edebiyatı da bu amaca yönelik önemli hizmetler vermiştir.

Tekkelerdeki din eğitim-öğretimi, genelde tarikat mensuplarına yönelik olmakla birlikte halka da açıldı. Öğretim konuları ve takip edilen metotlar müritlerin ve halkın durumuna göre değişmektedir. Müritlere tasavvufun incelikleri ayrıntılı olarak anlatılırken, halka dinî emir ve ibadetlerin yerine getirilmesi, dürüstlük ve ahlaklı yaşama gibi hususlarda nasihat edilmekteydi. Tekkelerde verilen eğitim, ağırlıklı olarak

⁵⁵ *Millî Eğitim ve Din Hayatı* (Tebliğler ve Müzakereler), Boğaziçi Yay., İstanbul 1981, s. 114.; Abdullah Nişancı, "Millî Eğitim Sistemi İçerisinde Yaygın Din Eğitimi", *Millî Eğitim ve Din Eğitimi*, Ankara 1981, ss. 128-129.; Ramazan Buyrukçu, "Türkiye'de Yaygın Din Eğitiminin Geleceği", *Türkiye'de Din Eğitimi ve Öğretimi* (İzmir 4-6 Aralık 1998 Sempozyumu), Türk Yurdu Yay., Ankara 1999, s. 504.; Recai Doğan, "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Tevhid-i Tedrisat Çerçevesinde Din Eğitimi-Öğretimi ve Yapılan Tartışmalar", *Türkiye'de Din Eğitimi ve Öğretimi* (İzmir-4-6 Aralık 1998 sempozyumu), Türk Yurdu Yay., Ankara 1999, s. 277.

sözlü anlatıma dayalı vaaz-u nasihat şeklinde olmuştur. Şeyhlerin gerek tekkelerde ve gerekse belli dini gün ve gecelerde camilerde halka yönelik yaptıkları vaaz ve nasihatlerde genellikle dini ve ahlakî konulara ağırlık verilmiştir. Ayrıca şeyhlerin, dinî ve tasavvufî eğitimle ilgili kitap ve risaleleriyle yazılı anlatım yöntemini kullandıkları ve zaman zaman dini musikinin gizemli etkisinden faydalandıkları da bilinmektedir.

Yazılan eserlerde genel itibariyle Allah sevgisi, insanın değeri, insanlığa ve diğer varlıklara hizmet, dünya hayatının geçici bir imtihan devresi olduğu, nefis terbiyesi ve ahrete hazırlık gibi hususlar işlenmiştir. Yazarlar, halkın anlamada güçlük çekeceği ağır dini konuları, fıkra, hikaye, menkıbe ve efsane şeklinde sembollerle ve kahramanların örnek davranışlarıyla anlatmaya çalışmışlardır. Cehennem korkusundan daha etkili bir heyecan kaynağı olan Allah ve insan sevgisi ile yazılmış ilahilerin ve nefeslerin özel bestelerle okunduğu toplantılar, her seviyeden halkı kendisine çekmiştir. Böylece tekkeler, halkın dini davranış geliştirmesinde önemli katkı sağlamıştır.⁵⁶

Tekke ve zaviyelerin yaygın eğitim içerisindeki temel amacı, İslam'ı dosdoğru yaşamak ve yaşatmak, kamil insan, kamil Müslüman yetiştirerek, dünya nimetlerinden fedakarlık etmek, insanlara yardım ve ihsanda bulunmak, "ilimle hakikati", "şeriatla tarikatı" birleştirmek gibi temel prensipleri gerçekleştirmek esası üzerine oturtulmuştur. Bu esasları kendine şiar edinen tarikatlara intisab eden kişinin iyi insan, iyi Müslüman olması, bilgili ve çalışkan olması, dürüst ve yardım sever olması temel kaideleri kabullenmesi gerekir. Bu meziyetlere sahip olmak isteyen müridin, Ayet, Hadis ve Fıkıh ilimleri okuması, hikmetli ve öğretici bilgi veren sohbetlere katılması, beden ve kalbini terbiye edici ibadet ve zikir etmesi, insana ve haklarına saygının manevi alanda getirdiği değeri öğrenmesi, ilim ve ahlaki değerleri öğrenmesi ve öğretmesi, bütün bu değerlerde sürekli bir alışkanlık sağlaması gerekiyordu. Bu prensipleri benimseyen ve yaşayan kişi, belirli bir süre eğitilen kişi olmaktan çıkıp, sürekli olarak öğrenen ve öğreten, iyiliği gösterip, yanlışlardan sakınan ve sakındıran birey durumuna gelecektir.⁵⁷

İslam mimarisinde külliyeler; halk nezdinde dini birer sembol, ibadet ve inanç merkezleri olmalarıyla birlikte aynı zamanda eğitim-öğretim yerleridir. Bu mimari birimlerde önemli din alimleri, mutasavvıflar yetiştiği gibi muhtelif Hakk aşıkları da

⁵⁶ Beyza Bilgin, Selçuk Mualla, *Din Öğretimi Özel Öğretim Yöntemleri*, Akid Yay. Ankara 1991, s. 7.

⁵⁷ Rifat Özdemir, *Osmanlı Devleti'nin Tarikat, Tekke ve Zaviyelere Karşı Takip Ettiği Siyaset*, Ankara 1994, s. 285.

yetiştirilmiştir. Konu külliye olunca da, bu tür dini mimarilerin ibadet yönleri daha ağır basmaktadır. Burada yetişen alimler, dervişler, mutasavvıflar zamanlarının çoğunu ibadet ederek, Hakk'ı zikrederek kısacası nefisinden arınmak ve insan-ı kamil olmak için geçirmektedirler. Hakk'ı zikretmenin, O'nunla birlikte olmanın yolu ibadet, sohbet, irşad ve hizmetten geçmektedir.

5.1. İbadet

Külliyelelere bağlı bulunan medrese, tekke, zaviye gibi muhtelif dini mimariler ibadet gibi ritüellere daha fazla zaman ayrılan; ibadetin hayatın büyük bir parçası olarak görüldüğü birimlerdir. Tekke ve zaviyeler tasavvufi düşüncenin, anlayış ve terbiyesinin işlendiği, derinleştirildiği ve halka takdim edildiği birer vakıf müessesesidir. Türklerin Anadolu'ya gelip yerleşmesinde büyük ölçüde rol oynayan bu kurumlar, Anadolu'nun İslamlaşmasında ve Osmanlı fetihlerinin kolaylaşması ve başarılı olmasında da büyük bir rol oynamışlardır.⁵⁸

İlmi faaliyetin, eğitim ve öğretimin belirli bir programa göre gerçekleştiği medreseler, medeniyetin temel unsuru olan insanın yetiştirildiği birer ilim yuvası olarak karşımıza çıkmaktadır. Sultanlar, hatunlar, devlet ileri gelenleri ve varlıklı insanlar tarafından kurulan medreseler, Türk-İslam medeniyetinin en önemli parçalarından birisidir. Medreseler bütün Müslüman-Türk devletlerinde görülmektedir. Hatta diğer Müslüman milletler tarafından da kurulmasına rağmen medreseler, büyük oranda Türk-İslam medeniyetinin ürünüdür.⁵⁹ Bu medreselerde tasavvuf eğitimi; yani kamil insan olma ve bunun için neler yapılması gerektiği öğretilmektedir.

Medreselerde işlenen tasavvuf anlayışı, her seviyeden insanın iç alemini güzelleştirmeyi, kalbini ve ruhunu kötü duygulardan temizlemeyi, nefsi terbiye etmeyi, iradeyi kuvvetlendirerek kişiye yüksek bir ahlaki hayat yaşatmayı hedef edinen bir sistemdir.

Bektaşî tekke ve dergahlarındaki ibadet eğitimine bakıldığında muhtelif kaynaklarda nasıl ibadet edilmesi gerektiği yazmaktadır. Veli Baba'ya göre; kutubları kutub, gavsları gavs yapan şey, Allah'ın emirlerine sınıksız yapışmak olmuştur. Derviş

⁵⁸ Tekke ve zaviyelerin rolü konusunda geniş bilgi için bkz. Ziya Kazıcı, *İslam Müesseseleri Tarihi*, İstanbul 1991, s. 206.; Mustafa Kara, *Tekkeler ve Zaviyeler*, İstanbul 1980, 2.baskı.

⁵⁹ Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, İstanbul 1997, 6.baskı, s. 333.

ve talibler; Ehl-i Beyt'in, ashabın ve tabiinin manevi miraslarına sahip çıkmalıdır. Tarikat-ı Aleviyye, bu manevi mirasa çıkmaktır.⁶⁰

Bektaşiliğin kutbu Hacı Bektaş Veli de, Allah'ın emirlerinin, ceddi olan Ehl-i Beyt'in yolunun dışına çıkmamıştır.⁶¹ Velayetname'de Hacı Bektaş Veli ibadetlerini düzenli olarak eda eden bir veli olarak anlatılmaktadır. Günlük beş vakit namaz kılmakla yetinmeyip bazen sabahlara kadar nafile namaz kıldığı da anlatılmaktadır. Sadece kendisi namaz kılmamış, diğer insanlara da namaz kılmayı öğretmiştir.⁶² Bu davranışları da onun ibadete verdiği önemi göstermektedir.

Veli Baba, Menakıbnâme'sinde, derviş için ibadet etmenin asıl maksadının da ne olduğu açıklanmaktadır. Böylece, ibadet etmenin temel esprisinin derviş tarafından kavranarak şuur seviyesinde bir ibadet etme eyleminin gerçekleşmesini arzu etmektedir⁶³: "Ey talib-i esrar-ı ilahi, dünyaya niçin geldin? Bildin mi? Sana beyan edeyim: Hakk Sübhanehü şöyle buyurur: Ben insanları ve cinleri; ancak bana ibadet etsinler diye yarattım. İbadetten maksat; nefsinin bilen Rabb'ini bilir, hadis-i şerifinde buyrulan hakikata ulaşmaktır."⁶⁴

Bektaşiliğin Piri Hacı Bektaş Veli, Makalat'ın da 4 kapı ve 40 makamı anlatmaktadır. Tarikattaki her kapı Hz. Muhammed'in hadisine binaen "Ben ilmin şehriyim, Ali de kapısıdır." ilmi yani Hz. Ali'yi sembolize etmektedir. Hacı Bektaş Veli, Makalat'ında şeriat topluluklarından abidlerin ibadetlerini sıralamaktadır. Bunlar: namaz kılmak, oruç tutmak, zekat vermek, hacca gitmek, savaş için askere çağrıldığında kaçmayıp savaşa gitmektir, cünüplük durumunda gusül abdesti almaktır ve kendi arzularının peşinden gitmeyip, dünyayı terk edip, ahireti sevmektir.⁶⁵ Şeriat kapısının 3. makamında da bunları sıralamıştır.

Hacı Bektaş Veli, ibadetin önemini anlatırken tarikat toplulukları olan zahidlerin neler yapması gerektiğini anlatmaktadır: Zahidlerin ibadeti gece gündüz Tanrı'yı zikretmektir ve Bi'smi'llah demeyi hatırd tutmaktır. Aynı zamanda korku ve ümit arasında bulunmaktır; ahiret için dünya arzularını terk etmektir.⁶⁶

⁶⁰ Bedri Noyan, *Veli Baba Menakıbnamesi*, Can Yay., İstanbul 1995, s. 70.

⁶¹ Osman Eğri, *Yaygın Din Eğitimi Açısından Bektaşilik*, Horasan Yay., İstanbul 2003, s. 161.

⁶² Noyan, a.g.e., s. 13.

⁶³ Eğri, a.g.e., s.162.

⁶⁴ Noyan, a.g.e., s.205.

⁶⁵ *Makalat*, Alevi-Bektaşî Klasikleri, Haz. Ali Yılmaz vd., TDV, Ankara 2006. s. 44.

⁶⁶ *Makalat*, s.48.

Tarikatların tamamında olduğu gibi Bektaşilikte de en önemli fenomen insanı, İnsan-ı Kamil yapan “4 Kapı 40 Makam”dır. Yapılan tüm ibadetler insanı tanrıya bir adım daha yaklaştırmak ve insanın tanrıya hangi mesafede olduğunu belirtmek için kullanılmaktadır. Alevi-Bektaşî Hakk aşıklarından Pir Sultan Abdal, namaz ibadetinin önemini ve Hz. Muhammed ve Hz. Ali’nin beş vakit namazlarını daima kıldıklarına dikkat çekmektedir:

Kani bizden evvel gelen
Beş vakit daima kılan
On parmağı pınar olan
El Muhammed Ali’nindir.⁶⁷

Külliyyelerde öncelikle, ibadetlerin kabul olması için taliblerin inançlarına şüphe karışmaması gerektiği öğretilmektedir. Bunun için de nefsin terbiyesi gerekmektedir. Nefis terbiye edildiğinde vuslat yolundaki engeller birer birer kalkacaktır. En nihayetinde de Aşık ile Maşuk birbirlerine kavuşacaktır.

5.2. Sohbet

İslam’ın ana prensipleri içindeki öğrenme ve bilim konuları bir önem arz etmekteydi. Bilindiği gibi İslam’ın ilk emri okumak ve öğrenmekle ilgili idi. Bu hem akli, yani beşeri ve pozitif ilimleri, hem de dini ilimleri ihtiva etmekteydi. İslam’ın Peygamberi ve tebliğcisi Hz. Muhammed de bunu böyle izah etmiştir. Selçuklular döneminde kurulan medreselerde hem dini hem de akli bilimler okutulmuştur. Tasavvuf meclislerinde ise, tarikat yolu öğretilmiş ve seyr-i süluk talim edilmiştir.

Külliyyelere bağlı bulunan mimari birimlerde bir araya gelen mürşitler, dervişler toplantılarda siyer ve tarih kitaplarını okuturlardı. Bu meclistikiler evliyaların, müctehid imamları ve padişah kıssa ve hikayelerini dinlerler ve onlara hayırlı dualar ve Kur’an hatmi ederlerdi. Aynı zamanda bazen divan, bazen gazel, bazen de mesnevi kitaplarını okutup, marifet manalarını dinlerlerdi.⁶⁸ Ayrıca Muharrem Ay’ında da tekke ve dergahlarda Kerbela olayı anlatılmakta ve Mersiyeler okunmaktadır. Hep birlikte

⁶⁷ Pir Sultan Abdal Hayatı ve Şiirleri, Maarif Kitaphanesi, İstanbul, s. 199.

⁶⁸ M. Sadık Kaşgari, Tezkire-i Azizan, Kaşgar Uygur Neşriyatı, 1988, s. 82.

Ehl-i Beyt'e gözyaşları dökülmekte ve dökülen gözyaşları günahlardan arınmayı, Hakk'a bir adım daha yakınlaşmayı sağlamaktadır.

Tasavvuf, mensuplarını Allah'a yaklaştırmayı gaye edinen bir anlayıştır. Bu anlayışın kurumsallaşmış şekli olan tarikatlar ise, mektep hüviyetindedir. Tarikata ait erkannameler ise, mensupların tabi olacağı eğitim programları, müfredat konumundadır. Erkannamelerde, dervişlerin uyacağı kurallar; tavsiyeler, yasaklar, telkinler yer almaktadır. Özelde derviş için yapılan bu tavsiyeler genelde herkesin uyması gereken ideal insan olmanın reçetesidir.⁶⁹

“Bektaşilikte mürşid-mürid ilişkisi çerçevesinde hakikata ulaşmaya tâlip insanlar, manevî bir eğitimden geçmektedirler.”⁷⁰ Genel itibariyle bu sohbetler mürşid ve müridin karşılıklı soru-cevaplarıyla geçmektedir. Müridin kafasındaki sorulara verilen cevaplar onu, insan-ı kamil olma yolunda bir adım daha ileriye taşımaktadır.

Hacı Bektaş Veli, Allah'ın evliyalarna hizmet edip onların sohbetinde bulunmanın en büyük itaat ve en yararlı ibadet olduğunu belirtmektedir: Uzun süre kendi çabanla elde edemeyeceğinin daha fazlasını evliyanın ve kamil şeyhin bir saatlik sohbetiyle elde edersin. Nitekim bir kimse kendi çabası ve bilgisi ile bir sanat öğrenmek istese başaramaz. Zamanla kendi gayreti ile öğrenmiş olsa da eksik olur. Ama öğrenmenin yanında, kendi çabasıyla yıllarca öğrenemeyeceğini bir anda öğrenir. Demek ki, yüce Allah, bir kimseye şeyhi ve hocası olmadan nadir olarak bir şey öğretirse onun hükmü yoktur. Böyle nadir olan bir öğrenim o pişkinlerin yanında çığ kalır.

Bu nedenle, Peygamberlerin Sultanı Hazretleri, Müminlerin emiri Hz. Ali'ye şöyle vasiyet ediyor: “İnsanlar türlü iyiliklerle Yaratanlarına yakınlaştıklarında O'na aklın çeşitleriyle yakınlaşmış oluyorlar. Akılların dünyada, insanlar nezdinde ve ahrette Allah nezdinde, birçok dereceleri vardır.”⁷¹

Tüm bu bilgiler de gösteriyor ki talipler mürşidiyle muhabbet aşkıyla sohbet ederse öğrenmek istediğini eksiksiz olarak öğrenebilir; aksi takdirde kendi çabalarıyla öğrendikleri bilgiler yarım kalmaktadır. Mürşitler taliblerine eline, diline, beline sadık olmayı yani, tarikatın düsturu olan “Edeb”li olmayı sohbetlerinde sıkça

⁶⁹ Hüseyin Özcan, “Hacı Bektaş Veli'de Dervişin Nitelikleri”, *1. Uluslar arası Hacı Bektaş Veli Sempozyumu*, Çorum 2010, C. 1, s. 490.

⁷⁰ Eğri, *Bektaşilikte Tasavvufî Eğitim*, s.14.

⁷¹ *Makalat-ı Gaybiyye ve Kelimat-ı Ayniyye Hacı Bektaş Veli*, Haz. Gıyasettin Ayaş, Hacı Yılmaz, Ankara 2004, ss. 60-61.

anlatmaktadırlar. Edeb de yalnızca ilim sahibi kişilerde bulunmaktadır, ilmi olan kişi doğru ve yanlış birbirinden ayırt edebilir ve Allah'ın emirlerinden çıkmaz. Bunu da taliblere nasihat ederek, telkin ve tavsiyelerde bulunarak yapmaktadırlar.

İslam Tasavvuf Düşüncesi'ne göre, insanların gönül kilidini açacak olan iki şeyden biri, "doğruluk" diğeri de, onların dilince (seviye ve hallerine göre) "sohbet" etmektir. Tasavvuf dilinde sohbet, muhataba değer vermek anlamındadır.⁷² Kaygusuz Abdal, Budalaname'de, Hz. Ali'nin bir gün Hazreti Peygamber'e " ya Rasulallah! Ne amel edeyim ki, ömrümü zayi etmemiş olayım?" diye sorduğunu, Hz. Peygamber'in de "Hakk'ı bulmak istersen kendini bil ve ariflerin sohbetine gir."⁷³ dediğini, anlatarak sohbet etmenin önemine binaen manidar bir örnek vermektedir. Tasavvuf eğitiminde sohbet, eğitimin temelinde yer almıştır. Talipler uzun süre sadece mürşitlerinin sohbetlerini dinlemişler; mürşitler de taliplerinin aklını ve gönlünü sözle yönlendirmeye çalışmış ve bunda da başarılı olmuşlardır.

Alevi-Bektaşî Klasikleri'nden Kitab-ı Cabbar Kulu'nda, Selman-ı Farisi Hz. Ali'ye dinlemenin nasıl olacağını ve şartlarını sorar, Hz. Ali de sohbeti nasıl dinlemesi gerektiğini kendisini örnek göstererek anlatmaktadır:

- Dinlemenin şartları nedir ey Ali?
- Ey Selman! Dizimin üstüne çökerim. Başımı aşağı eğerim. Can kulağımı o tarafa yöneltirim. Can gözümü açarım. Bundan sonra dinlemeye başlarım. Hak sözü işittikten sonra, organlarım öyle bir seviyeye ulaşır ki içerisine kurşun konan bir kabın altında ateş yanınca, kurşun nasıl eriyip dağılıyorsa, benim organlarım da öyle kendinden geçer. İkinci sözü işitince, kendimden geçip öyle bir seviyeye ulaşırım ki bir kimse gelip kılıç sallasa, haberim olmaz.⁷⁴ Hz. Ali, sohbetin esas gayesini Hakk kelamının geçtiği yerde can kulağının açık olması gerekir, diyerek açıklamaktadır.

Tasavvuf, sohbet yoludur. Sohbet ev sahibi Allah, teşrifatçısı Hz. Ali'dir, sohbet edilen konuyu gönüllere dağıtan da Hızır'dır. Sohbetlerde kalplere daima ilahi bir feyz akmaktadır. Tekke ve dergahlardaki sohbetler Ehl-i Beyt aşkını aşlamak, nefsi terbiye etmek içindir. Sohbetlerdeki kaynaklar Allah'ın kelamı, Peygamberin hadisleri ve yola önderlik edenlerin sözleridir. "Muhabbetten Muhammed oldu hasıl. Muhammedsiz muhabbetten ne hasıl." sözüyle muhabbetin asıl gayesi özetle

⁷² Eğri, *Yaygın Din Eğitimi Açısından Bektaşîlik*, s.247.

⁷³ Kaygusuz Abdal, *Budalaname*, Haz. Abdurrahman Güzel, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1983, s. 70.

⁷⁴ *Kitab-ı Cabbar Kulu*, Alevi-Bektaşî Klasikleri, Haz. Osman Eğri, TDV, Ankara 2007, ss. 340-343.

anlatılmaktadır. Mürşitler sohbetlerde Kamil insanların menkıbelerini, Peygamber kıssalarını sıkça anlatılmaktadırlar. Sohbetlerin bu şekilde geçmesindeki asıl amaç hem onların hayatlarını öğrenmelerini hem de yaşadıkları eza, cefayı görüp hayatlarından ders almalarını ve takva yönünden de kendilerine rol model almalarını sağlamaktır.

5.3. Hizmet

Külliyyelerde taliplere herkese hizmet edilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Bu konudaki düstur da Hacı Bektaş Veli'nin "72 millete bir nazarla bakmayan halka müderris olsa da Hakk'a asidir." kelimasıdır. Hacı Bektaş Veli, 4 kapı 40 makamı anlatırken, tarikat kapısının 5. Makamında hizmet eylemenin öneminden bahsetmiştir: Nitekim Peygamber (s.a.v.) buyurur: "başkasına hizmet edene, hizmet edilir."⁷⁵

Külliyyelerdeki hizmetin ana gayesi dini, Kur'an'ı ve Ehl-i Beyt'i anlamaktır. Hacı Bektaş Veli, Kur'an'ın neden gönderildiğini şöyle açıklamaktadır: Bil ki, Kur'an, aşıktan maşuka bir mektuptur. O halde ey derviş! Bilesin ki, Kur'an Allah kelamıdır, Hazret-i Peygambere -Allah'ın selamı üzerine olsun- amel etmek ve elçi olarak halka bildirmek için indirilmiş bir kitaptır. Çünkü, Yüce Allah onu dergahın sevgilisi kıldı, iki cihanın maksadı ve padişahı eyledi. Onun başına büyüklük tacı koyarak hakkında: "Eğer sen olmasaydın, gökleri yaratmazdım; eğer sen olmasaydın Rab olduğumu açıklamazdım." buyurmuştur.

O halde ey derviş bilesin ki, Yüce Allah'ın rızasını kazanmak ve Hazret-i Mustafa'ya -Allah'ın selamı üzerine olsun- itaat etmek, Kur'an'ın emridir. Buna göre kendini Kur'an'a layık hale getirmeyen, onunla aydınlanmayan, onun rahmetini ve izzetini kazanmayan kör olmuş demektir.⁷⁶ Görüldüğü üzere insan Allah aşkı için insanlara hizmet etmeli, Kur'an'ın ışığında aydınlanmalı ve çevresini de aydınlatmalıdır. Tıpkı Mevlana'nın dediği gibi; "bir mum başka bir mumu tutuşturmakla ateşinden bir şey kaybetmez."

İnsanlara hizmet için gayret sarf edenlerde hırs, kibir, benlik davası bulunmamaktadır. Hizmette asıl amaç Allah'ın gönderdiği Kur'an'ı en doğru şekilde anlamak ve anlatmak bunları yaparken de sadık olmaktır. Ayrıca hizmet için en gerekli olan şey ilimdir. Hacı Bektaş Veli; "ilimden gidilmeyen sonu karanlıktır", sözü ilmin ne

⁷⁵ Makalat, s.77.

⁷⁶ Makalat-ı Gaybiyye ve Kelimat-ı Ayniyye Hacı Bektaş Veli, s.21.

kadar önemli olduğunu göstermektedir. “İlim iki ucu keskin kılıç gibidir, doğru kullanılmazsa sahibinin boğazını da kesebilir”, sözü ilim sahibi kişilerin bilgiyi doğru kullanması gerektiğini ve yaptıkları hizmetin canları kadar mühim olduğunu anlatmaktadır. Garibname’de haricilerin Hz. Ali’ye ilmin neden maldan üstün olduğunu sordukları, Hz. Ali de şöyle cevap verdiği açıklanmaktadır: “İlim insanı Hakk’a iletir. Mal ise, dünyada kalır ve pek çok zahmetle elde edilir. İlim öğrenmek sevaptır. Allah ilmi Peygamberlere, malı ise Karun’a vermiştir. Peygamberler halka delil, Karun ise helak olmuştur. İlim olan Hakk’ın emrini tutar. Mal ise, insanı Allah’ın yasak ettiği şeyleri yapmaya sürükler. Mal hırsızlar, yol kesiciler tarafından çalınabilir. Ama ilim çalınmaz. Mal ile dünya izzeti elde edilir. İlimle ise, dünya ve ahret mutluluğu kazanılır. Mal sevgisi, insanın gönlünü aldatır. İlim ise, insanın gönlünü ruşen, gözüyle baktığı yeri gülşen eder. Yani, ilim sahibi kişi, gördüklerindeki yaratılış incelik ve güzelliklerini kavrayarak, mutlu olur. Malın helali için hesap, haramı için azab vardır. İlim sahipleri ise, şefaathakını kazanacaklardır. Mal ve mülk elde edenler, Tanrı’lık iddiasında bulunmuşlardır. İlimi elde edenler, hiçbir zaman tanrılık iddiasında bulunmamışlardır. Hakk’ın emrine itaat etmişlerdir.”⁷⁷ İlim, Alevi ve Bektaşilikte Hz. Ali ile bütünleşmiştir. Bu da Hz. Ali’nin ilmin kapısı olduğunu göstermektedir. Alevi-Bektaşilikte, halka hizmet Hakk’a hizmettir, anlayışı en önemli düsturlardandır. Dini ritüellere bakılacak olursa, ayin-i cemlerde “on iki hizmet”⁷⁸ ve bu hizmetlerin sahipleri bulunmaktadır. Bu hizmetleri ilk yapan kişi o hizmetin piri sayılmaktadır. Yapılan her hizmetin sonunda mürşid, hizmet sahiplerine gülbeng (dua) okumaktadır.

Erkanname’de, talip olan kişinin mürebbisine nasıl hizmet etmesi gerektiği de anlatılmaktadır: Öncelikle, talip mürebbiye teslim olmalı, ne söylerse yerine getirmelidir. Zira Hz. Peygamber bir hadisinde şöyle buyurmuşlardır: “ Ahdine vefalı olmayanın dini yoktur.”⁷⁹

⁷⁷ Aşık Paşa-yı Veli, *Garibname*, Haz. Bedri Noyan, Ardıç Yay., Ankara 1998, ss. 376-380.

⁷⁸ 12 hizmet sahiplerinin isimleri bölgeden bölgeye değişse de genel hatlarıyla şöyledir: Dede(Mürşid), Rehber, Gözcü, Zakir(Aşık), Çerağcı(Delilci), Ferraş(Süpürgeci), Bekçi, Niyazcı, Sakka, Peyik(Haberci), Pervane(Semahçı),İznikçi’dır. Konu ile ilgili daha fazla bilgi için bkz. Sadık Doğan, Doğan, Sadık, “Abdal Musa Erkani”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 1999, S.10.; *Abdal Musa ve Erkani*, Horasan Yay., S.2, İstanbul, s.70.; Fuat Bozkurt, *Aleviliğin Toplumsal Boyutları*, Tekin Yay., İstanbul 1990.

⁷⁹ E. Cafer Ahmed Tahavi, *Şerhu Müşkili’l-Asar*, tahkik: Şuayb Arnavut, Müessesetu’r-Risale, Beyrut 1995, C.8, s. 389.

Mümin asla yalan söylemez
Zaten yalancıda iman olmaz
Bu Mustafa'nın hadisidir
Bu konuda asla yalan olmaz

Birinci hadiste şöyle buyrulmuştur: Mümin başını verse bile, sözünden dönmeyendir. Sonraki hadiste şöyle buyrulmuştur: Bir kimsenin sözü tam olmazsa dini dahi tam olmaz.

Evladın babasının (talibin müşşidinin ve rehberinin) emrine aykırı işlerden uzak durması gerekmektedir. Her gün dövüp, sövse günde bin kere reddetse bile evlat ondan yüz çevirmeyip ahit ve sözünde durmalıdır. Hatta atası evladını günde on kere satıp, parasını yese bile ondan yüz çevirmeyerek "sen haklısın, deyip" itaat etmelidir. Eğer itiraz ederse ahdinden dönmüş, ikrarını bozmuş olur. Dünyadan imansız gider. Şeytan gibi iki dünyada kovulmuş olur ve yarın Muhammed Mustafa'nın, Ali el-Murtaza'nın ve On İki İmam'ın şefaatinde yoksun kalır. Onu alimlerin yanına da koymazlar.

Talip, mürebbisi (atası) ona kızsaa, onu kötülese bile niyetini bozmamalı, evliya yolunda inancını sağlam tutup, yoldan korkmazsa o zaman tarikatın intihasına, yani fena mertebesine ulaşabilir. Hz. Peygamber (a.s.) "Müşşidi olmayanın dini yoktur." buyurmuştur. Bu hadis gereğince bir kimsenin mürebbisi yada şeyhi olmazsa o kimsenin şeyhi şeytandır. Çünkü, rehbersiz yola gidilmez. Hz. Peygamber de, "Cebrail olmasaydı ben sidretü'l-munteha'ya gidemezdim." demiştir.

Bilinmelidir ki, şeriat Hz. Resul'ün sözüdür, tarikat fiilidir. Dolayısıyla tarikata girmek bu anlamda Hz. Resul'ün fiilidir. Talibin evliya yoluna gayret etmesi gerekir. Hak Teala, peygamberine, " Ya Muhammed, cümle eşşayı insan için, insanı da kendim için yarattım." demiştir. İnsanda yüce ve basit olmak üzere iki alem vardır. Hem hayat hem de ölüm alemi vardır. Büyük alem, insandır; küçük alem hayvandır. İnsan ikisine de yakındır. Hayvani özelliklere sahip insan ancak görüntüde insandır, gerçekte o hayvandır. İrfan ehli böyle kişilere itibar etmez.⁸⁰

Ahmet Yesevi, Hacı Bektaş Veli gibi müşşitlerin İslam için yaptığı en büyük hizmet ise, halifelerini Anadolu'nun ve dünyanın çeşitli yerlerine göndererek İslam'ın, Kur'an'ın, Ehl-i Beyt'in en iyi şekilde öğrenilmesini ve yaşanmasını sağlamalarıdır.

⁸⁰ *Erkanname*, Alevi-Bektaşşı Klasikleri, Haz. Doğan, Kaplan, TDV, Ankara 2007, s. 113-116.

Tüm bu bilgiler dini hizmetin, Hakk katarında çok önemli olduğunu ve taliplerin önce kendisinin aydınlanması daha sonra da karşısındakileri aydınlatması gerektiğini, ayrıca talip olan kişilerin müşidine ve halka karşı sorumlulukları olduğunu göstermektedir.

5.4. İrşad

Türklerin İslam'ı kabul etmesi Ehl-i Beyt mensuplarının İslam'ın güzelliklerini anlatması neticesinde gerçekleşmiştir. X. yüzyıldan itibaren Ahmet Yesevi'nin tarikatını kurumsallaştırdığı XII. yüzyılın ortasına kadar geçen kısa sürede Türkistan havalisinde kuvvetli bir İslami kültür oluşmuş durumdaydı. Ahmet Yesevi'nin tarikatını sistemleştirmeye başladığı XII. yüzyıldan itibaren Ahmet Yesevi ile beraber 'irşada bağlı icra' geleneği kuvvetli bir ivme kazanır. İslam ilimlerini ve İran edebiyatını pek iyi bilmekle beraber Ahmet Yesevi, müridlerine dervişlik adabını telkin için, anlayabilecekleri bir dil ile hitap etmekteydi ve Türklerin halk edebiyatından aldığı nazım şekilleri, hece vezni ve oldukça basit bir dil ile sofiyane manzumeler yazdı ki, bunlara alelade şiirlerden ayırt etmek için hikmet derler.

Ahmet Yesevi'nin halifeleri Türkistan'dan getirdikleri sevgi ve hoşgörü ikliminden beslenmiş İslam anlayışı ile kısa sürede Anadolu'nun yerli halkının da sevgi ve güvenini kazanmışlardır. Muhaceretle beraber Anadolu'ya gelen göçebe Türkmenler arasında halen İslam'ın kitabi bilgilerinden haberdar olmayan kesimler vardır. Türkistan'da başlayan İslamlaşma süreci aynı tarz ve araçlarla Anadolu'da da devam ettirilmiştir. İslamiyet'in 'irşad ve tebliğinde' önemli roller oynayan bu derviş ve zümreler imar, iskan ve asayiş gibi konularda da faaliyetler göstermişlerdir. Özellikle tekkeler bünyesinde zikir ve ayinler çerçevesinde nefes ve ilâhi gibi şiirsel biçimler müzik ve sema eşliğinde okunması irşad ve tebliğin icra bağlamını belirleyen en önemli özelliklerdir.⁸¹

Anadolu'nun fethinden itibaren, değişik bölgelerde faaliyet gösteren tarikatlar, onların kurup geliştirdiği "Tekke, Zaviye, Hanikah ve Dergahlar" bir taraftan yeni vatanın Türkleşmesi-İslamlaşması ile uğraşırken, diğer taraftan buldukları toprakların yeşertilmesi, "şen ve ahadan" edilmesi, çevredeki insanların faydalanabileceği verimli beldeler durumuna getirmeye çalıştılar. Bu davranışlarıyla, tarikat müntesipleri, "Alp",

⁸¹ Kemal Üçüncü, "İrşad ve Tebliğe Bağlı İcra:Türk Sözlü Kültür Geleneği Bağlamında Türk Tekke Edebiyatı", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi (Ocak-Şubat)*, 2006, S. 160, ss.225-237.

"Eren", "Alp-eren", "Gazi" unvanlarını alan, dini, vatani, milleti ve devleti için cihat eden "mücahid" kimseler oldular.⁸²

Dervişler öncelikle Kur'an ve İslam'ın ışığında halkı irşad etmek için külliye, tekke, zaviye ve medrese inşa etmeye başlamışlardır. İmar faaliyetleri sürerken de Anadolu'yu gezmekteydiler. Tebliğ ve irşad ise bu gezilerin en önemli amacıdır. Zira idrak edilen ve içselleştirilen bir güzelliğin başka insanlara da ulaştırılması dervişlik yolunun erkanındandır. Onların olumlu katkıları sonucu, bir yandan Anadolu'da Türk devletinin teşekkülü sağlam temellere oturtulurken, diğer yandan İslâm'ın yayılması, milli birlik ve bütünlüğün muhafazası gerçekleştirilmekteydi. Şehir ve kasabalara yerleşen tarikat zümreleri, başta bürokrat ve entelektüel zümreler olmak üzere halk kitleleri ile yakın temas kurmaktaydılar. Tarikat zümreleri gibi medrese ve diğer içtimai müesseselerin de daha çok şehirlerde yoğunlaşması, şehir halklarının göçebe ve köy halklarına oranla daha yüksek dinî kültüre sahip bulunması sonucunu doğuruyordu. Şehir merkezlerinden uzak muhitlerde ikamet eden ve dini bilgileri oldukça zayıf, ananelerine son derece bağlı Türkmenler ise, kendilerinden olan şeyh ve dervişleri örnek almakta ve hayatlarını onların direktifleri doğrultusunda idame ettirmekteydi.⁸³

İslam'ın birlik ve bütünlüğünün korunmaya çalışıldığı fütihat ve inkişaf döneminde aynı zamanda dini yayarken gaza ideolojisinin yanı sıra istimalet politikası da benimsenmiştir. Dönemin pek çok dervişinin de uyguladığı üzere bu politikanın temelinde, dini kılıç zoruyla değil de hoşgörü siyaseti izleyerek özendirme yahut bölgedeki halkın kutsal kabul ettiği şahsiyetlerin menkıbelerini sahiplenmek suretiyle onun yerini alma düşüncesi yatmaktadır.⁸⁴ Bu sayede, insanları İslam'a sempati duymaları sağlanacaktır.

Hacı Bektaş Veli, yetiştirdiği halifelerini, Anadolu'nun ve dünyanın çeşitli yerlerine göndermiş; İslam'ın en iyi şekilde öğrenilmesine ve yaşanmasına öncülük etmiştir. Hacı Bektaş Veli'nin ve Bektaşiliğin, Türk ve İslam Eğitim Tarihi'nde önemli bir yeri vardır.⁸⁵

⁸² Özdemir, a.g.e., s.288.

⁸³ Osman Çetin, *Anadolu'da İslamiyet'in Yayılışı*, Marifet Yayınları, İstanbul 1990, s.163.

⁸⁴ Haşim Şahin, "Arnavutluk Bektaşiliğinde Sarı Saltuk Kültürü", *1. Uluslar arası Hacı Bektaş Veli Sempozyumu*, Çorum 2010, C. 1, ss. 133-134.

⁸⁵ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayını, Ankara 1989, ss. 64-66.

Bektaşilikteki eğitim süreci ele alındığında, iki tane hedef tespit etmek mümkündür:

1. Dervişlikten, insan-ı kamillığe kadar devam eden bir çizgide, iyi bir insan, iyi bir Müslüman yetiştirmek.

2. İslam'ın temel değerlerini, gayr-ı müslimlere karşı en iyi şekilde temsil eden ve anlatan, bir arada yaşama kültürüne katkıda bulunan insan yetiştirmek.

Aslında bu iki hedefe ulaşmak için geliştirilen erkan ve söylemeler, birbirini desteklemektedir. Üzerinde hassasiyetle durulan, “yetmiş iki milleti ayıplamamak” şeklindeki İslam ahlakının daha çok gayr-ı müslimlerle münasebetlerin nasıl olması gerektiğini konu alan ilkeler, Bektaşiliğin dışa açık eğitim anlayışını göstermektedir.⁸⁶

Külliyeye ve tekkelerde yetişmiş dervişler, talipler; mürşidinden, şeyhinden öğrendiği hakikat yolunu, Kur'an'ı, Ehl-i Beyt sevgisini Anadolu halkına, dillerinden düşürmeyecekleri bir şekilde anlatmış ve insanları aydınlatmışlardır. Bektaşi dervişleri, İslam dininin o bölgedeki gayr-ı müslimlere öğretilmesinde önemli roller üstlenmişlerdir. Bektaşi tekkelerinin etrafında toplanan müridler, aşıklar, pir ve rehberler buldukları mekanlarda kültürler arası hoşgörüyü temel alan yepyeni bir kültür ortamı oluşturmuşlardır.⁸⁷

Osmanlı Devleti'nin giriştiği fetih hareketlerine katılmaları ve geniş halk kitleleri tarafından sevimli, Bektaşilerin devlet nezdinde de korunmasını, kollanmasını beraberinde getirmiştir. Osmanlı Devleti, pek çok Bektaşi şeyhine toprak tahsis ederek buralarda dergah ve zaviyelerin oluşmasını sağlamıştır.⁸⁸ Hoşgörülü tavırlarıyla sosyo-kültürel hayata kolaylıkla nüfuz edebilen Bektaşi şeyhleri, dergah ve zaviyeleri, İslam'ın Balkanlara kadar yayılmasına öncülük etmişlerdir.⁸⁹

Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasında külliyelerin geniş çapta etkili olduğu görülmektedir. İrşad tüm peygamberlere risaletlerinin gereği olarak Allah tarafından verilen en temel görevdir. Tekkelerde, dergahlarda, mürşid-i kamil karşısında yetişen dervişler, onun terbiyesi altında tövbe istiğfar eder ve zikirle kalbi temizler, mürşidiyle sohbet ve ibadetleri neticesinde kalbinin pasını siler, nefsini terbiye eder. Tüm bunların neticesinde hizmet aşkıyla yanan dervişler de mürşidinden icazet alarak Anadolu'nun muhtelif bölgelerine Hakk'ı, Kur'an'ı, Ehl-i Beyt'i anlatma aşkıyla

⁸⁶ Eğri, a.g.e., s.23.

⁸⁷ Mustafa Kara, *Din Hayat Açısından Tekkeler Zaviyeler*, Dergah Yay., İstanbul 1977, s.107.

⁸⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, TTK Yay., Ankara 1982, C.1, s. 545.

⁸⁹ Eğri, a.g.e., s.24.

Peygamber görevini ifa etmek için yani, insanları irşad etmek için hizmet etmeye başlamaktadırlar.

5.5. Türbe Ziyaretindeki Adap ve Ritüeller

Türklerde ziyaret olgusunun şekillenmesinde, onların İslam'ı kabullerinden sonra başlayan ve günümüze kadar geçen sürecin de etkisi olmuştur. Tasavvuf anlayışı, ziyaret inancında da yansımalar meydana getirmiştir. Bu yansımalar arasında veli kültü önemli bir yer tutmaktadır. Tasavvufun Türkler arasında yayılmasında en büyük pay hiç şüphesiz “Ahmet Yesevi” ve onun fikirlerini benimsemiş “Horasan Ekolü”ne mensup gezgin dervişlere aittir. Anadolu'nun fethinden sonra bu coğrafyaya göçen Türk unsurları önünde gazi-veli tipinin temsilcileri olan dervişler gelmişlerdir.⁹⁰ Bunlar, Anadolu'da ve dünyanın pek çok yerinde İslam'ın birlik ve bütünlüğünün korunmaya çalışıldığı fütihat ve inkişaf döneminde dini yayarken gaza ideolojisinin yanı sıra istimalet politikası da benimsenmiştir. Dönemin pek çok dervişinin de uyguladığı üzere bu politikanın temelinde, dini kılıç zoruyla değil de hoşgörü siyaseti izleyerek özendirme düşüncesi yatmaktadır.⁹¹ Ayrıca bu derviş ve veliler gezdikleri yerlerde anlattıkları keramet ve menkıbelerle halkın hayranlığını kazanmışlardır. Halkın dini, sosyal ve kültürel hayatını önemli ölçüde etkileyen veliler halkın büyük sevgi, saygı ve teveccühüne mazhar olmuş şahsiyetler olarak karşımıza çıkmaktadırlar.⁹²

Halkın sevgi, saygı ve teveccühüne mazhar olmuş velilerden biri de Alaca'da medfun olarak bulunan Seyyid Hüseyin Gazi'dir. Seyyid Hüseyin Gazi Anadolu'da Bektaşiler ve Aleviler tarafından benimsenmiş Bektaşi ozanlarının şiirlerinde, nefeslerinde de sıkça bahsi geçen bir velidir. Yalnızca Allah'ın gösterdiği doğru yolda ilerlemeye çalışan pek çok seyyid ve veli de olduğu gibi Hüseyin Gazi'nin de Anadolu'nun muhtelif bölgelerinde türbeleri bulunmaktadır.

Hemen herkesin yakından bildiği ve Türkiye'de de yoğun bir şekilde ziyaretçi ağırlayan türbeler, halk dindarlığının vazgeçilmez unsurlarından biri olarak görülmektedir. Bu yapılar, söz konusu mekanlarda yattıklarına ve keramet sahibi olduklarına inanılan veli tipleri ile ilgili birtakım ziyaret ritüellerinin de oluşmasına zemin hazırlamıştır. Bu mekanların önemli bir kısmı günümüzde de hala ziyaret

⁹⁰ Kutlu Özen, *Sivas ve Divriği Yöresinde Eski Türk İnançlarına Bağlı Adak Yerleri*, Sivas 1996, s.43.

⁹¹ Şahin, a.g.e., ss. 133-134.

⁹² Özen, a.g.e., s.43.

edilmekte ve bu ziyaretler genellikle dilek, dua, şifa, mutluluk, bereket ve adak adama amaçlı yapılmaktadır.

Buranın da önemli bir dini ziyaretgah olduğunu Bektaşiliğin temel kaynağı Hacı Bektaş Veli Vilayetname’de açık bir şekilde göstermektedir. Hacı Bektaş Veli, Hüseyin Gazi ve Battal Gazi Zaviyesi’nin kendilerince ziyaret edildiğini, kullanıldığını, kutsal yer olarak anıldığını belirtmektedir.⁹³ Hacı Bektaş’a bağlı bulunan Anadolu Alevilerinden çeşitli grupların burada cem törenleri yaptıkları, cemin ardından diğer tekkelere bilgi ulaştırılıp birlik sağlanmasının buradan yapıldığı sanılmaktadır. Belirtildiğine göre Hacı Bektaş Veli, Haydarisiyle, Torlağı’yla, Işığı’yla bütün Kalenderi zümreleri gibi Seyyid Battal Gazi’yi pir tanımakta ve her yıl kurban bayramını müritleriyle birlikte onun zaviyesinde kutlamaktadır.⁹⁴

Birçok kişinin bu tür dini mimarileri kutsal saymalarının sebebine gelindiğinde; hem Hüseyin Gazi hem de Hacı Bektaş Veli’nin “seyyid” olmaları; İslam, Kur’an, barış ve kardeşlik uğruna yaptıkları mücadelelerinin benzerlikleri, bu velilerin Alevi ve Bektaşilerce saygıya mazhar olmalarını sağlamıştır. Hacı Bektaş Veli’nin, Seyyid Hüseyin Gazi ve Battal Gazi’nin kabirlerini ziyareti de, halk nezdinde hem şahıs olarak hem de mekan olarak kutsal sayılmasını ve Alevi-Bektaşî kişiler tarafından dini bir ziyaretgah halini almasını sağlamıştır.

Hüseyin Gazi Türbesi’ne yapılan ziyaretler ve ziyaret esnasındaki ritüeller yüzyıllardan bu yana hala yaşatılmaktadır. Halk inancına göre dergaha adanan kurbanlar, özellikle yoksullara dağıtılmasına yöneliktir. Bu bir nevi dayanışma örneğidir. Kurban kesenler türbe yöneticileri, dedeler, yoksulları incitmemeye özen gösterirler. Buradaki asıl amaç insanların birlik olması ve kardeşliğin anlatılmasıdır.

Hikmet Tanyu, adak yerlerinde yapılan niyetleri ve adak için ziyaret edilen yerleri şu şekilde sıralamıştır:

Ziyaret Edilen Adak Yerlerinde Genellikle Şu Niyetler Yapılmaktadır: Her murat, her nevi dilek, niyet, çocuğu olmak için, evlenmek, evlendirmek, hastalıklardan kurtulmak, şifa niyeti, çocuğunun yaşamasını dilemek, aksi (yaramaz) çocukları uslandırma niyeti, ev sahibi olmak, bir tehlikeden kurtulmak, sınıf geçmek, terfi etmek,

⁹³ Konuyla ilgili daha fazla bilgi için bkz. Gölpınarlı, *Vilayetname*, Menakıb-ı Hünkar Hacı Bektaş-ı Veli, İstanbul, 1995.

⁹⁴ Ocak, *Kalenderiler*, s.207.

zengin olmak, kayıp eşyasını bulmak ya da bulunmasını dilemek, işinin düzelmesi, kısmetini açmak, işini hayırlı bir şekilde geliştirmek, herhangi bir engelden kurtulmak, kolay doğum yapmak, davayı kazanmak, hapisten kurtulmak veya yakını kurtarmak, çocuklarının rahat uyumalarını temin etmek, üzüntüden kurtulmak, neşelenmek dileği, seyahat etmek, askere veya uzak bir yere giderken hayırlı yolculuklar dilemek ve kavuşmak isteği, yolcusunun gelmesi, fena yollardan şeytanın şerrinden halas edilmek, kekeleyenler, topallayanların iyileşmesi dileği, çocuklarının erken yürümesini dilemek, kocasını alkolden vazgeçirmek niyeti, işe girmek, hayvanlarının hastalıktan (sancıdan) kurtulması niyeti, sütünü çoğaltma niyeti, sevgi elde etmek, boşanmak.

Adak Yerleri Genellikle Şu Yerler Kabul Edilmektedir: Dede, yatır, türbe, delikli taş, yuvarlak taş, kuyu, ağaç, Hazreti Muhammed'in türbesi, Hazreti Ali soyundan (kızları ve oğlu Zeynel Abidin'e bağlanan) kişilerin türbeleri, Bizanslılarla savaşmak ve İslam dinini yaymak üzere savaşmaya Arabistan'dan gelen kişilerin türbeleri, Horasan erenleri olarak bilinen ve Horasan'dan, Türkistan'dan gelen kişilerin türbeleri, Anadolu'ya yerleşmiş evliyalık için gereken esas ve şartları haiz mücahid, fetih, şehidi kahramanların türbeleri, keşf-i keramet, riyazet, fazilet vb. vasıfları haiz olan veya olduğuna inanılan tarikatlarla ilgili, onların öncüleri, onların reisleri, dedeleri, şeyhleri, babalarının türbeleri (çok zaman Horasan erleri de Bektaşî, Alevî vb.dir. veya böyle tanıtılanlardır), olağanüstü bir olayın, bir hayatın, bir efsanenin kahramanlarını şahıslar (kız, kadın, erkek) menkıbeleşmiş bir hayatı yüzyıllar boyunca anlatıla anlatıla soydan soya geçmiş kişilerin türbeleri.⁹⁵

Türbelerdeki adak ve kurban kesimi dini bir ritüelin dışında, insanların birilik ve beraberliğinin devamını sağlaması için de önemlidir. Bu tür mekanların adak yerleri olarak seçilmesinin sebebi; toplum nezdinde önemi olan kişilerin bulunduğu mekanı görme, yaratana daha yakın olarak görülen bu kişilerle aynı alanda bulunma, topluluk halinde gelmenin gayesi de birlikte dua etme, en önemlisi de birlik beraberlik resmini çizmek ve barış ve kardeşliği sembolize etmektir.

Türbe ziyaretlerindeki birkaç ritüel örneği şöyledir: Alevî-Bektaşî ziyaretgahlarında toplu olarak yapılan ziyaret ve yenilen yemeklerden sonra gülbanklar çekilmektedir. Duada önce Allah'ın adı ve 99 ismi sayılır. Allah'a şükredilir. Sonra Resulü Hazreti Muhammed'e geçilir. Onun adı anılır. Hazret-i Muhammed'in Ehl-i

⁹⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz.:Tanyu, a.g.e., s. 307.

Beyt'ine geçilir. Her birinin adları anılır. Bu duadan sonra milletimize, devletimize duada bulunulur. Allah Allah denir ve merasim sona erer.⁹⁶

Bir başka önemli ritüel ise; Battal Gazi Türbesi'nin yakın mesafedeki bir köyde bulunan Şeyh Şücaeddin'nin Türbesi etrafında yapılan Hızır-İlyas Törenleri'dir. Yapılış şekline gelince; “Önce bütün konuklar ve bu bölgenin sakinleri sabahın erken saatlerinde kalkarlar. Kırk çeşmeden su toplarlar. Bu suları genç kızlara, oğlanlara mutlulukları için, geleceklerinin güzel olması için içirirler. 6 Mayıs'ın akşamı evi olmayanlar, tarlası, tabanı bulunmayanlar, ata, eşeğe sahip olmayanlar, önce abdest alıp, iki rek'at hacet namazı kılarlar. Sonra niyaza, duaya varıp Allah-u Zülcelal'den bir evlerinin, bir tarlalarının, bir canlı mallarının olmasını niyaz ederler. Bu arada Hızır'ı araya koyarlar. Ev isteyenler bir gül ağacının altına bir kulübe yaparlar, tarla isteyenler yine gül ağacının altına toprak koyarlar, canlı mal isteyenler de hayvan resmi yaparlar. Ayrıca çocuğu olmayan kimseler de bebek yapıp gül ağacının altına yatırır. Allah'ın izni keremi, Hızır Peygamberin himmeti ile tez amaçlarına ulaşırlar. Evlenmek isteyen kızlar ise parmaklarına yüzük takarlar. Yüzlerini süslerle boyarlar. Ayrıca bir çıkın içine bulgur, peynir koyarlar, hacet namazı kılarlar. Namazda Kevser suresini okurlar, bir çeşmeden su alıp, ötekine taşırlar. Bu şekilde murada ererler. Hasta olanlar, yaşlılar o gece çimenler üzerinde yuvarlanırlar. Yumurtalar kaynatılır. Sonra bu yumurtaları renk renk boyarlar, sonra da şifa niyetine yerler. Bir de bu arada bu gece Hızır yoğurdu tutmak olayı vardır. O gece nebatların üzerinde özsu toplanır, sütü kaynatıp, bu özsu ile çalarlar. Bu yoğurt tabiatın bir hikmeti olarak o kadar güzel ve tatlı tutar ki tadına doyulmaz. Daha sonra ertesi sabah olur, önce bütün konuklar, sakinler köyün büyük meydanında bu Veli'nin huzurunda toplanırlar. Önce köyün en ileri geleni bu konuda bilgin olan kürsüye çıkar. Hıdrellezi açar. Bir nutuk irad eder. Bu arada Alemlerin varlığına sebep olarak meydana gelen Hazreti Muhammed Mustafa'dan, Hazreti Ali'den, Ehl-i Beyt'ten bahseder. Bütün büyüklere selam getirir. Bu arada Battal Gazi Destanından, Hızır'ın kâfirlere Battal'a inanmalarını salık veren bölümü okunur. Hızır ile Battal'ın ilgileri anlatılır. Sonra saz, söz semah başlar. Önce genç kızlar başlarlar. Bu sema bittikten sonra, Turnalar semahına başlanır. Yine şiirler söylenir. Saz ve söz devam eder. Bu arada ahali, ağaçların altında kahvaltı ederler. Beri yanda külliye'nin kurban mahallinde kurbanlar kesilir. Pilavlar

⁹⁶ Sarar, a.g.e., s.117.

pişirilir. Öğle vakti olduğunda gelenlere ikram edilir. Tören o gün akşam vaktine kadar devam eder.⁹⁷

Hüseyin Gazi Türbesi'ne gelenlerin ziyaret esnasında yaptıkları uygulamalar da diğer türbelerde görülen uygulamalarla çoğunlukla benzerlik göstermektedir. Bu türbede ayrıca birkaç farklı ritüel de görülmektedir. Bu uygulamalar, çocuğunun olmasını isteyen kadınlar, türbeye gelip başörtüsü bırakırlar. Dilekleri gerçekleşirse tekrar gelip adak kurbanlarını keserler. Evlenmek isteyip de evlenemeyen kızlar da türbeye gelip dua ederler. Evlenirlerse gelinliklerini türbeye asarlar. Yöre halkı, türbeyi ziyaretlerinde genellikle yanlarında bir kutu mum getirir. Bunların bir kısmın yakar, bir kısmını da Perşembe günü yakması için türbedara verir. Sözlü kaynaklardan edinilen bilgiye göre, "balıklı göl"ün olduğu dönemlerde insanlar mumlarını bu gölün etrafında yakarlarmış ve gölün içine de para atarlarmış. Türbenin etrafındaki bu yapılar zamanla tahrip olmasına rağmen yöre halkının hafızasından hala silinememiştir.⁹⁸ Ayrıca, türbe içerisinde mermer kurna ve bu kurna içerisinde küçük taşlar bulunmaktadır. Ziyaretçiler bu mermer kurnanın önüne gelip bu türbede yatan zatın yüzü suyu hürmetine dilek tutmaktadırlar. Kurnanın içinden aldığı küçük taşı mezar taşına yapıştırmaya çalışmaktadır. Eğer bu küçük taş, mezar taşına yapışsa dileklerinin gerçekleşeceğine inanılmaktadır. Genel olarak bakıldığında türbe; bayramlarda, hıdrellezlerde daha fazla ziyaret edilmektedir. Türbe sadece Alaca'dan değil uzak ilçelerden de ziyaretçi almaktadır. Yöre halkı üzerinde büyük bir etkisi olan Hüseyin Gazi Türbesi ile ilgili olarak Alacalı aşıklardan Gazi Barışcan şöyle söylemektedir:

Serdarlar serdarı gerçekler eri
Hüseyin Ova'da Hüseyin Gazi
Seven gönüllerin muhibbi yarı
Hüseyin Ova'da Hüseyin Gazi

⁹⁷ A.g.e., ss.36-38.

⁹⁸ *Halk İnançları ve Türbeler*, Hitit Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Halkbilimi Topluluğu Yayını, Haz. M. Öcal Oğuz, Bengisu Kolcu, Ankara 2006.

Özümün nuru da kalbimin durağı
Aşkar atı bend eylemiş ırağı
Ozan Barışcan'ım o pirden bağı
Almışım ismimi Hüseyin Gazi.⁹⁹

Alacalı aşıklardan Gazi Barışcan'ın da şiirinden, ailesinin Hüseyin Gazi'yi ziyaret ettiği, niyaz ettiklerini ve oğullarının olmasından sonra da adını “Gazi” koydukları anlaşılmaktadır.

Evliya Çelebi de, Seyahatnamesinde, Hüseyin Gazi'yi ziyareti esnasında dua, niyaz ettiklerini ve himmet beklediklerini şu sözlerle bildirmektedir:

Gelip ettik dua ile niyazı
Bize himmet ede Hüseyin Gazi.¹⁰⁰

Netice itibariyle tüm bu bilgiler de gösteriyor ki, türbeler kutsalın tezahür ettiği mekanlardır. Olağanüstü manevi güç ve feyze sahip olduklarına inanılan velilere sağlıklarında gösterilen saygı ve hürmet, öldükten sonra da devam etmiştir. Velilerin mezarları üzerine türbeler yapılmak suretiyle, buralar ziyaret mekanı haline gelmiştir. Üstün kuvvet ve özelliklere sahip olup Tanrı'ya yakın kabul edilen bir şahsiyetin herhangi bir konuda yardımının dokunacağına inanılmaktadır.¹⁰¹

Alaca'daki bu türbe de, Alevi-Bektaşî toplulukları açısından çok önemli bir inanç ve kültür merkezidir. Yöre halkının Seyyid Hüseyin Gazi'yi bu kadar kucaklamasının sebebi hem kendilerinin hem de buldukları coğrafyanın manevi lideri ve kötülüklerden koruyucusu olarak görülmesindedir. Tüm bu nedenlerden ötürü burası, Çorum içerisinde yöre halkının özellikle Alevî-Bektaşîlerin yoğun olarak ziyaret edip kutsadıkları, adak adadıkları, kurban ritüelini gerçekleştirdikleri kutsal mekanların başında gelmektedir.

⁹⁹ *Geçmişten Geleceğe Etonya Hüseyinabad*, s. 182.

¹⁰⁰ Evliya Çelebi, a.g.e., s. 710.

¹⁰¹ Özen, a.g.e., s.43.

5.6. Külliyyenin Hacı Bektaş Veli Dergahı ve Çevre ile Münasebetleri

Tarihçiler tarafından Gaziyân-ı Rum olarak isimlendirilen Anadolu Gazileri, yalnız şecaatleriyle tanınmış savaşçı, kılıç erleri değil, aynı zamanda Anadolu insanın, milli birlik ve dini birlik potasında sevgiyle birleştirmek isteyen gönül erleridirler.¹⁰² Bu gönül erlerinden biri de Seyyid Hüseyin Gazi'dir. Hüseyin Gazi, Hacı Bektaş Veli'den önce yaşamış ve Anadolu'da irşad faaliyetine önceden başlamış olmasına rağmen, zamanla Alevi-Bektaşî geleneği içinde yerini almıştır. Her ikisi de kaynaklarda "seyyid" olarak anlatılmaktadır. Hüseyin Gazi'nin soyunu, Hüseyin Gazi'nin dini ve tarihi kişiliği, isimli alt başlıkta anlatmıştık.

Hacı Bektaş Veli'nin soyunu ise "Velayetname" açık bir dille anlatmaktadır. Bu da gösteriyor ki, O da Hüseyin Gazi gibi seyid neslindedir. Seyyid'in kabrini sık sık ziyaret etmesi de hem soyunun aynı olmasından hem de ceddinin yolunu takip etmesinden kaynaklanmaktadır. Kitapta bu konu şöyle anlatılmaktadır: Hacı Bektaş-ı Veli (K.S.A.) Seyyid Muhammed'in oğludur. Seyyid Muhammed, Musa-yı Sani'nin oğludur. Musa-yı Sani, İbrahim Mükerrümü'l-Mücab'ın oğludur. İbrahimü'l-Mücab, Ali Musayü'r-Rıza'nın ana baba bir küçük kardeşidir. Musa'yı Kazım'ın çocuklarıdır. Abbas, Kasım ve Hamza hepsi bir annedendir. Annelerinin ismi Necmetü'n-Nisve'dir. Şunu bil ki Hazret-i İmam Musa-yı Kazım'ın otuz dokuz oğlu vardı. On altısı lakaplı, gerisi lakapsız. On dokuz kızı vardı. Yedisi ukbalı, gerisi ukbasız. Musa'yı Kazım, İmam Cafer-i Sadık'ın oğludur. Cafer-i Sadık, İmam Muhammed Bakır'ın oğludur. Muhammed Bakır, İmam Zeyne'l-Abidin'in oğludur. İmam Zeyne'l-Abidin, İmam Hüseyin Veli'nin oğludur. Annesi zülale-i Resul Fatıma-i Zehra'dır. Babası Galip Allah'ın Arslanı, mü'minlerin emiri, Talip'in oğlu Ali(k.v.), dedesi Muhammed Mustafa(s.a.v.)'dir. Her yönüyle peygamber sülalesi neslinden olduğu kesin olan Hünkar Hacı Bektaş el-Horasani (k.s.a.) "seyyid"dir. Kesinlikle gerçek Resul evladıdır.¹⁰³

Hacı Bektaş Veli'den önce yaşamış olmasına rağmen Alevi-Bektaşî zümreler tarafından çok sevilmesi, sayılmasının sebebi de Hacı Bektaş Veli'nin Hüseyin Gazi'ye ve Battal Gazi'ye büyük önem vermesi, mezarlarını ziyaret etmesinden

¹⁰² Müjgan Cunbur, "Danışmendname ve Saltuknameye Göre Seyyid Battal Gazi", *1. Seyyid Battal Gazi Bilimsel Semineri*, Eskişehir 1977, s. 48.

¹⁰³ *Velayetname*, Alevi-Bektaşî Klasikleri, Haz. Hamiye Duran, TDV, Ankara 2007, s. 61.

kaynaklanmaktadır. Vilayetname’de Hacı Bektaş Veli’nin Battal Gazi’yi ziyareti şöyle anlatılmaktadır:

Hacı Bektaş, Seyyid Gazi’nin mezarını ziyarete niyet etti. Seyyid Gazi’nin mezarı, bir vakitler belirsizdi. Sonradan Sultan Alaeddin’in anası, rüyasında gördü. Gördüğü yere büyük bir türbe yaptırdı, bu suretle mamur oldu. Hünkar, yalnızca Sulucakarahöyük’ten yola çıktı. Yapılan türbenin, Seyit Gazi’nin mezarı üstüne yapılıp yapılmadığı hakkında şüphe edenlerin, artık şüphesi kalmadı. Yolda bir köyde, muhiplerinden birinin evine kondu. O muhip, erenlere teslim oldu. Erenler, onu tıraş ettiler, kuşak kuşattılar. Giderlerken erenler şahı dedi, bunca nesneye razı değiliz, bize kerem edip armağan verseniz. Hünkar başından tacını, belinden kemerini, ayağından paşmaklarını çıkarıp verdi, armağanımız olsun buyurdu, yola revan oldu.

Bacı beline varınca gene bir muhip, Hünkar’a teslim oldu. Hünkar, onu tıraş etti, taç giydirdi, derviş etti. O adamın bir sürü koyunu, bir sürü de kuzusu vardı. Bütün halkı çağırdı. Bir sürü kuzuyu kurban etti. Hünkar, bu kuzuların birkaçı yeter bize, ne diye hepsini boğazlıyorsun dediyse de o adam, erenler şahı dedi, kuzu da nedir, canım yoluna kurban olsun. Bu hareketi; erenlere hoş geldi, sen dedi, erlik ettin, aşkımıza bir sürü kuzuyu kurban eyledin. Bundan yeğ şu ki biz de seni ziyana sokmayız, o koyuncukları da meleye meleye bırakmayız. Emretti, o kuzuların başlarını, derilerini karıştırmadılar. Her pişip yenen kuzunun kemiğini, gene kendi derisinin içine koydular, başını, ayağını da derinin içine bıraktılar, hepsini bir damın içine doldurdular, kapıyı kapadılar. Hünkar kalkıp iki rekat namaz kıldı, ellerini kaldırıp dua etti, ellerini yüzüne sürdü, emretti, damın kapısını açtılar. Tam o sırada koyun da gelmiş, sağılmıştı, emiyecek yere gelmişti. Kapıyı açar açmaz gördüler ki kuzular, dirilmiş. Çıkıp meleşerek koyunlara vardılar. Halk bu kerameti görüp Hünkar’ın eline ayağına düştü. O dervişin adını da Kuzukıran koydular, soyuna Kuzukıranoğulları derler.

Hünkar, Kuzukıran’la vedalaşıp yola revan oldu. Seyyid Gazi’nin mezarına yaklaştı. Orda bir pınar vardı, adına Ak pınar derlerdi. Orda, batın erenleri, Hünkar’ı karşıladılar, hoş geldin, kadem getirdin, gelişin kutlu olsun, dediler. Mezarı bekleyen zahir erenleri de karşı çıktılar, merhabalaştılar, Hünkar’ı ağırladılar.

Hünkar mezara gelince, orda olan erenlerin rivayeti şöyledir ki, Esselamü aleyküm suyum başı dedi. Seyyid’in kutlu mezarından aleyküm selam, ilim şehrim diye cevap geldi. Derken Hünkar, kıyısı, ucu olmayan bir deniz oldu. Seyyid’in mezarı o

denizin içinde bir kabak gibi yüzmeye başladı. Sonra gene Hünkar'da Seyyid'in mezarı da eski haline geldi.

Derken bu sefer Seyyid Gazi'nin mezarı, ucu bucağı görünmeyen bir deniz oldu. Hünkar, o denizde bir gemi haline geldi, yüzdü, yürüdü. Biraz sonra Hünkar de Seyyid'in mezarı da gene gerisin geriye eski haline döndü.

Hünkar, Seyyid'in mezarının kapısında bir taş ısırdı. O taş, hala orda durur. Bir müddet sonra Hünkar, oradan kalkıp Sulucakarahöyük'e geldi, devletle karar etti. Fakat tacı, paşmakları, kemerleri orda kaldı hala da ordadır.¹⁰⁴

Hacı Bektaş Veli'nin Seyyid Battal Gazi'yi başka bir ziyaretinde bir rüya olayından söz edilmektedir. Bu durum, Battal Gazi'nin bilhassa Bektaşilerce neden bir "eren" olarak görüldüğünün de bir sebebini oluşturmaktadır. Menkıbe şöyledir:

"Ahmet Yesevi, bir rüya görür. Peygamber Efendi'miz ona Hacı Bektaş'ın Anadolu'ya gönderilmesini emreder. Ve orada velilerin bir şahı olan Seyyid Battal'a fevkalade bir minber kapısı götürmesini de buyruğuna ekler. Hacı Bektaş Veli, çok güzel bir minber kapısı yaptırdıktan sonra Horasan Erenleri'nden bazılarıyla Anadolu'ya yollar. Saygı ile taşınan, beyaz mermer taşından ve yeşil renkli mermer karışımı da bulunan bu minber kapısı Hacı Bektaş tarafından, Kırşehir'e kendisi yerleşmeden önce, getirilip Battal'ın türbesine konulur."¹⁰⁵

Bektaşî tarikatının piri Hacı Bektaş Veli'nin velayetname ve menakıbnamelerde Seyyid Hüseyin Gazi ve Battal Gazi Türbeleri'ni ziyareti bu mekanların Alevi-Bektaşilerce dini ziyaretgah olarak kutsal sayılıp benimsenmesini sağlamıştır. Bu ziyaret neticesinde türbelerin halk nazarındaki önem ve ehemmiyeti artmıştır.

Alevilikte, ayin-i cem ibadeti en önemli ritüellerdendir. Bununla bağlantılı olarak, Hacı Bektaş'a bağlı bulunan Anadolu Alevilerinden çeşitli grupların burada cem törenleri yaptıkları, cemin ardından diğer tekkelere bilgi ulaştırılıp birlik sağlanmasının buradan yapıldığı sanılmaktadır. Belirtildiğine göre Hacı Bektaş Veli, Haydarisiyle, Torlağı'yla, Işığı'yla bütün Kalenderi zümreleri gibi Seyyid Battal Gazi'yi pir tanımakta ve her yıl kurban (hacılar) bayramını müritleriyle birlikte onun zaviyesinde kutlamaktadır.¹⁰⁶ Anadolu'da Battal Gazi ve Hüseyin Gazi Türbeleri, Hacı Bektaş Veli

¹⁰⁴ *Vilayetname*, Menakıb-ı Hünkar Hacı Bektaş-ı Veli, s.70.

¹⁰⁵ Karahan, a.g.e., s.19.

¹⁰⁶ Ocak, a.g.e., s.207.

Dergahı'ndan sonra gelen ancak bir o kadar da halk gözünde mühim bir merkezi tekke'dir.

Hasluck, Seyyid Hüseyin Gazi'nin Bektaşî büyüklerinden olduğunu şu sözlerle aktarmaktadır: "Ankara'nın doğusunda Hüseyin Gazi Dağı üzerinde Bektaşîler tarafından savaşçı bir veli olarak kabul edilen ve Arap soyundan gelen bir veli vardır."¹⁰⁷ Ankara'daki Hüseyin Gazi Türbesi, Bektaşî dervişlerinin kalabalık olduğu mekanlardan birisi idi. Burada kalabalık gruplar halinde ayinler yaparlardı.¹⁰⁸ Alaca'daki Hüseyin Gazi Külliyesi'nin türbe ve misafirhane kapılarının hemen üzerlerinde Bektaşî teslim taşı bulunmaktadır. Bu da Hüseyin Gazi'nin Bektaşî büyüklerinden olduğunu kanıtlar niteliktedir.

Abdülbaki Gölpınarlı'nın, Alevî ve Bektaşîler için önem arz eden ve kutsal sayılan mekanları sayarken Hüseyin Gazi'yi de bu mekanların içerisine dahil etmesi, O'nun hem Bektaşî hem de Alevîler için ne kadar önemli bir veli olduğunun altını çizmektedir. , "Kızılbaşların ziyaret yerleri Hz. Ali'nin yattığı Necef, İmam Hüseyin'in yattığı Kerbela, Musa Kazım, Muhammed Taki'nin yattıkları Kazımıye, bunlardan başka Hacı Bektaş, Abdal Musa, Hüseyin Gazi, Battal Gazi vb. azizleri de ziyaret ederler."¹⁰⁹

Hacı Bektaş Veli'nin, Seyyid Battal Gazi'yi ziyareti ile Seyyid Battal Gazi Zaviyesi çevresinde Alevî-Bektaşî kültür evrenine dahil bir kültürel yapılanma oluşmuştur. Seyyid Hüseyin Gazi'nin ve Battal Gazi'nin, Alevî-Bektaşî gruplar başta olmak üzere Türkmenler üzerindeki manevî etkisi önemli derecededir. Seyyid Battal Gazi'yi menkıbeler ile anlatan Battalnameler yüzyıllar boyunca Türk insanının belleğinde etkisini devam ettirmiştir.¹¹⁰ Bektaşî şairler, gerek Battal Gazi'yi gerekse babası Hüseyin Gazi'yi hürmetle yad eden nefesler söylemişler, aynı şekilde Alevî Bektaşî zümreler de onu büyük evliyadan saymışlardır.¹¹¹

Hacı Bektaş Veli ziyareti neticesinde, Seyyid Gazi Külliyesi'ne Kalenderî zaviyesi açmıştır. Sonrasında, Hacı Bektaş Veli başta olmak üzere tüm Kalenderîler ve diğer önderler, Seyyid Battal Gazi'yi en büyük pir olarak kabul etmişlerdi. Battal Gazi seyyidlik unvanıyla saygınlığını artırırken, en büyük pir göreviyle de kendisini

¹⁰⁷ Hasluck, a.g.e., s.96.

¹⁰⁸ A.g.e., s. 82.

¹⁰⁹ Gölpınarlı, a.g.e., s.789.

¹¹⁰ Turan, *Selçuklular ve İslamiyet*, İstanbul 1993, s. 64.

¹¹¹ Eğri, a.g.e., s.217.

yüzyıllara taşıyacak bir işlevselliğin sahibi olmuştur. Hacı Bektaş Veli'nin başlattığı ve yön verdiği bu gelişim çok yönlü olarak yüzyıllar boyu varlığını ve etkisini sürdürmüştür. Alevi-Bektaşî inançlıların Hacı Bektaş Veli ve Seyyid Battal Gazi merkezli olarak külliyeye bağlılıkları ve saygınlıkları günümüzde de etkin biçimde sürmektedir. Her fırsatta bireysel ve toplu ziyaretlerde bulunma, adak ve dilek kurbanı geleneklerini Seyyid Battal Gazi'nin huzurunda gerçekleştirme uygulaması, yoğunlaşarak devam etmektedir. Önemli günlerde kalabalık gruplar Seyyid Battal Gazi'ye uğrarlar, türbeyi ziyaret ederek kurbanlarını keserek niyazlarını yaparlar ve bazen de semah gösterileriyle konukluğu tamamlarlar. Seyyid Battal Gazi Külliyesi'nde yaşatılan ritüellerin tamamı Alevi-Bektaşî kültürünün ürünleridir.¹¹² Anadolu'da Battal Gazi'ye hürmet edenlerin tamamı babası Hüseyin Gazi'ye de hürmet etmektedirler. Onların gözünde İslam uğruna şehit düşmüş, özellikle seyyid neslinden gelen erenlere karşı büyük bir sevgi ve saygı vardır.

Hüseyin Gazi'nin nesebinden mütevellit "seyyid" olması; tarihin büyük mütefekkir ve mürşidlerinden Hacı Bektaş-ı Veli'nin de seyyid neslinden olması ve İslam uğruna yapılan mücadelelerinin benzerliğinden mütevellit her ikisi de Alevi Bektaşîlerce saygıya mazhar olmuşlardır. Hacı Bektaş Veli'nin, Seyyid Hüseyin Gazi ve Battal Gazi'yi ziyareti, halk nezdinde hem şahıs olarak hem de mekan olarak kutsal sayılmasını sağlamıştır. Hacı Bektaş Veli'nin ziyareti ile başlattığı bu gelişim, yüzyıllar boyu varlığını ve etkisini sürdürmüştür. Türbenin de Alevi ve Bektaşîlerce dini bir ziyaretgah halini almasını sağlamıştır. Ayrıca, Anadolu'nun muhtelif yerlerinde makamı olan Hüseyin Gazi Tekkesi, diğer Anadolu Bektaşî tekkeleriyle birlikte görev yapmış, yüzlerce öğrenci yetiştirmiş ve birçok derviş görev yapmıştır.¹¹³

Anadolu'dan Balkanlar'a kadar geniş bir coğrafyaya yayılmış olan Alevi-Bektaşî dergahlarının ana merkezi "Hacı Bektaş Dergahı"dır. Seyyid Hüseyin Gazi, Hacı Bektaş Veli'den önce yaşamış olsa da türbesi, tıpkı Hacı Bektaş Veli Dergahı ve diğer tarikat büyüklerinin türbeleri gibi uzak ve yakın çevrelerden gelen ziyaretçilerin akınına uğramakta, önemli gün ve gecelerde buraya adaklar adanıp, kurbanlar kesilmekte, dualar edilmektedir. Bu ritüeller neticesinde halk nezdinde önemli bir yer edinen Hüseyin Gazi'nin türbesi de dini ziyaretgah haline gelmiştir.

¹¹² Küçükcan, "Kültürel Geleneğimizde Seyyid Battal Gazi ve Külliyesi", *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Ankara 2005, S. 36, ss. 167-168.

¹¹³ Gülağ Öz, "Yüzyıllardan Bu Yana Işık Saçan Anadolu Ereni Hüseyin Gazi", *Yol Bilim Kültür Araştırma Yay.*, Ankara 2008.

SONUÇ

Geçmişten günümüze Anadolu'nun Türkleşmesini ve Müslümanlaşmasını sağlamak için canlarını hiçe sayan yalnızca milletin menfaatlerini göz önünde tutan ve düşman karşısında dimdik durup yiğitçe çarpışan birçok seyyid, gazi, veli ve alperen bulunmaktadır. Bu kişiler hayatlarının tamamını yalnızca halk ve Hakk için adanmış, birliği ve dirliği sağlamaya çalışan, doğruluk, adalet, dürüstlük, mertlik ve yiğitlik timsali Hakk dostu insanlardır. Halk nezdinde bu kadar önemli olan kişilerin hayatları da destan ve menkıbelere konu olmuş, bu şekilde dilden dile aktarılarak günümüzde de varlıklarını devam ettirmiş, gönüllerde yer etmişlerdir. Anadolu'ya Türk-İslam mührünün vurulmasında her zaman ön saflarda yer alan ve Anadolu insanının hayatında, zihninde önemli bir iz bırakan velilerden biri de Hüseyin Gazi'dir.

Alevi ve Bektaşî toplumunda Hüseyin Gazi, pehlivanlığıyla Hz. Hamza'ya, ilmi, akli, heybeti ve yiğitliğiyle de Hz. Ali'ye benzetilmektedir. Bu benzetilmenin asıl sebebi, Hz. Ali'nin fütüvvet ağacının kökü, cesaret ve şecaatin kaynağı olmasıdır. Battalnamelerde de aynı şekilde, kahraman, gazi, lider, pehlivan ve seyyid olarak anlatılmaktadır. Oğlu Battal Gazi de tıpkı babası Hüseyin Gazi gibidir. Onun cesareti, savaş usulleri konusundaki mahareti onu asla katı, acımasız biri haline getirmemiştir. Aksine, Hz. Ali gibi merhamet, onun en belirgin özelliği olarak dikkati çekmektedir. Mesela, savaştığı birini önce İslam'a davet eder. Bu teklif kabul edilmez ve karşı mücadele başlarsa ancak o zaman kılıcını kullanırken görmekteyiz. Çünkü savaşın asıl amacı öldürmek değil yaşatmaktır. Bu yüzden "aman" dileyeni öldürmez. "Her ne ki yapıyorum, din içindir." diyen bir oğul yetiştiren Hüseyin Gazi'nin de dini inancı çok kuvvetlidir.

Din uğruna önemli işler yapmış Hüseyin Gazi'nin kabri Çorum'un, Alaca ilçesinde bulunmaktadır. Bu bilgilerden de anlaşılıyor ki, eski bir yerleşim yeri olan Çorum birçok medeniyete ev sahipliği yaptığı gibi seyyidler, gaziler, dervişler, mutasavvıflar ve evliyalar için de bir yaşam alanı olmuştur. Bu veliler Hakk'a yürüdüktan sonra da buldukları şehirlerde onlara ithaf edilen muhtelif mimari birimler inşa edilmiştir.

Anadolu'da, özellikle mimaride özgün üslup kullanımı Anadolu Selçukluları zamanında en zirveye ulaşmıştır. Bunu da inşa ettikleri özellikle dini mimarilerde çok

net bir biçimde görmekteyiz. Onlar eserlerini duygudan yoksun binalar yığını halinde bırakmamışlar, yapılarının içini ve dışını nakış nakış işleyerek birer şahesere dönüştürmüşlerdir. Bu konuya ilişkin en güzel örnek külliyelerdir. Çünkü külliyeler, içerisindeki mimari birimlerde bilim, din gibi konuların işlendiği; aynı zamanda din, sanat ve tarihin aynı çatı altında bütünleştiği özel mimari eserlerdir. Bunu da şu şekilde açıklayabiliriz: Mescitler ibadetler için; medreseler ilmî faaliyetler için; türbe ve tekkeler ise tasavvufî, kalbî yolculuklar içindir. Külliyeler de inanç yolunda bu duyguların hepsini birleştiren dini mimarilerdir. Anadolu Selçukluları da, hem bütün bu duyguları yaşatmak için hem de yüzyıllardan beri Anadolu'nun dört bir yanına nam salmış destan ve kahramanlıkları ile dilden dile, nesilden nesle, gönülden gönle aktarılan, Anadolu'nun Türkleşmesinde önemli rolü olmuş bu esatiri halk kahramanının önemini tekrardan vurgulamak için, Alaca'ya bu güzide mimari eseri inşa etmişlerdir. Böylece hem kendi dönemlerinin karakteristik özelliklerini yansıtmak hem de Hüseyin Gazi'yi yad ederek, gelecek toplumlara tanıtmak istemişlerdir.

Genel anlamda külliye içerisinde bulunan birimlerden, özellikle tekke ve zaviyeler tasavvufî düşünce, anlayış ve terbiyesinin işlendiği, derinleştirildiği ve halka takdim edildiği birer vakıf müesseseleridir. Türklerin Anadolu'ya gelip yerleşmesinde büyük ölçüde rol oynayan bu kurumlar, Anadolu'nun İslamlaşmasında, fetihlerin kolaylaşmasında ve başarılı olunmasında büyük bir rol oynamışlardır. Ayrıca, toplumdaki dirlik ve düzeni sağlamada da bu kurumların önemli hizmetleri vardır.

Bu kurumlarda tasavvuf ehlinin, pirlerin, mürşitlerin yanında yetişen derviş ve muhipler barındıkları, hizmet ve ibadet ettikleri bu mekanlarda hamlıktan olgunlaşmaya geçip buradaki görevlerini tamamladıktan sonra, kalplerindeki Allah aşkı ve Ehl-i Beyt sevgisiyle dolup taşarken irşad için Anadolu'nun dört bir yanına yayılmışlardır.

Hz.Peygamber'in tebliğ ve irşad mirasını asırlar boyunca hem Kur'an'ın bir emri, hem de Peygamber'in bir tavsiye ve sünneti olarak gören ve devam ettiren seyyid, derviş ve mutasavvıflar, gerek ilim öğrenme amaçlı seyahatlerinde gerekse vaaz ve irşadla görevli buldukları dönemlerde gittikleri yerlere ilim ve irfan götürmüş, insanlara Kur'an'ı ve İslam'ı anlatmışlardır.¹¹⁴

¹¹⁴ Muharrem Çakmak, "Seyahate Dayalı Tasavvufî İrşad Metodu", *Din Eğitimi ve Öğretiminde Metodolojik Bir Yaklaşım*, Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, 2009, IX, S. 4, s. 145.

Netice itibariyle, gittikleri bölgelere İslam, Kur'an, Ehl-i Beyt sevgisini, barış, hoşgörü ve kardeşliği götüren seyyid, derviş ve mutasavvıflar orada bulunanların gönüllerine girip kendilerine yer edinmişlerdir. Tekkelerde yetişen dervişlerin bu kadar kısa zamanda halkın gönlüne girmelerinin nedeni ise, aşk ile muhabbet yolunu seçmiş olmalarından kaynaklanmaktadır.

Hakk için ve halk için önemli işler yapmış, halkın gönlünü kazanmış kişilerin Anadolu'da birden fazla külliye, türbe ve zaviyelerinin bulunmasının nedeni de bundan kaynaklanmaktadır. Halkın nazarında çok önemli işler başarmış bu velilerden biri de, Seyyid Hüseyin Gazi'dir. Hüseyin Gazi'nin; Ankara, Sivas, Tokat ve Çorum'da makamları bulunmaktadır.

Çorum, Alaca'daki Seyyid Hüseyin Gazi Külliyesi; türbe, medrese, imaret, misafirhane, havuz ve çeşmeden oluşmaktadır. Külliyenin, 13. yy.'da inşa edildiği özellikle portalinden anlaşılmaktadır. Çünkü; 13. yy.'da Anadolu, portallerin biçimleri ve kompozisyonlarındaki gelişimleriyle, mimarî bağlamda kendilerine has bir stil yarattıkları, bu anlamda tekliklerini ve özgünlüklerini ortaya koydukları yer olmuştur. Anadolu Selçuklu cepheleleri genel itibariyle sade iken portalleri gösterişli tezyinatıyla ve anıtsallığıyla tüm mimari dönemlerden ayrılmaktadır.

Hüseyin Gazi, Anadolu'da Bektaşiler ve Aleviler tarafından benimsenmiş, Bektaşi ozanlarının şiirlerinde de sıkça bahsi geçen bir velidir. Yöre halkının Seyyid Hüseyin Gazi'yi bu kadar kucaklamasının başka bir sebebi de buldukları coğrafyanın manevi lideri olarak görülmesidir. Ayrıca Hüseyin Gazi'nin, kendilerini musibetlere karşı da koruyacağına inanılmaktadır. Tüm bu nedenlerden ötürü burası, Çorum içerisinde yöre halkının özellikle Alevî-Bektaşilerin, Hıdrellez, Nevruz, bayram, özel gün ve gecelerde yoğun olarak ziyaret edip folklorik olarak kutsadıkları, adak adadıkları, kurban tıglama gibi ritüellerini gerçekleştirdikleri kutsal mekanların başında gelmektedir. Bu da ona gösterilen hürmet, bağlılık, sahiplenmenin en büyük tezahürüdür.

Tüm bu bilgiler de gösteriyor ki, türbeler kutsalın tezahür ettiği mekanlardır. Olağanüstü manevi güç ve feyze sahip olduklarına inanılan velilere sağlıklarında gösterilen saygı ve hürmet, öldükten sonra da devam etmiştir. Velilerin mezarları üzerine türbeler yapılmak suretiyle, buralar ziyaret mekanı haline gelmiştir. Üstün kuvvet ve özelliklere sahip olup Tanrı'ya yakın kabul edilen bir şahsiyetin herhangi bir

konuda yardımının dokunacağına inanılmaktadır. Bu yüzden de dualar edilip, adaklar adanmakta, dualar kabul olduğunda da adaklar buraya getirilip kesilmektedir. Kesilen bu kurbanlar insanların birilik ve beraberliğinin devamını sağlaması için çok önemlidir. Bu tür mekanların adak yerleri olarak seçilmesinin sebebi; toplum nezdinde önemi olan kişilerin bulunduğu mekanı görme, yaratana daha yakın olarak görülen bu kişilerle aynı alanda bulunma, topluluk halinde gelmenin gayesi de birlikte dua etme, en önemlisi de birlik beraberlik resmini çizmek ve barış ve kardeşliği sembolize etmektir. Çünkü; bir toplumu toplum yapan özelliklerin başında o toplumun kültürel-manevi değerleri; sivil-dini mimarileri ve aneleri gelmektedir.

Kaynaklarda, hem Hüseyin Gazi'nin hem de Hacı Bektaş Veli'nin "seyyid" olmaları; İslam, Kur'an, barış ve kardeşlik uğruna yaptıkları mücadelelerinin benzerlikleri, bu velilerin Alevi ve Bektaşilerce saygıya mazhar olmalarını sağlamıştır. Hacı Bektaş Veli'nin, Seyyid Hüseyin Gazi ve Battal Gazi'nin kabirlerini ziyareti de, halk nezdinde hem şahıs olarak hem de mekan olarak kutsal sayılmasını sağlamıştır. Alevi-Bektaşiler, Ehl-i Beyt ve 12 İmam bendesi olmalarından mütevellit, onlara aşk ile bağlanmış, onları dillerinden, bağlamalarından, nefeslerinden düşürmemiş ve metfun oldukları mekanların dini bir ziyaretgah halini almasını sağlamışlardır.

Hüseyin Gazi gerek tarihi kişiliğiyle, gerekse bıraktığı kültürel mirasla bin yıldır Anadolu insanıyla yaşamaktadır. Yiğitliği, kahramanlığı ve tarihsel şahsiyeti, kendisine yakıştırılan eren, evliyalığı tarih aralarında ve menkıbelerde yaşarken onun için yaratılan kültürel değerler her zaman Anadolu insanıyla birlikte dir.¹¹⁵

Son söz olarak; kaynaklardan edinilen bilgiye göre Seyyid Hüseyin Gazi takriben 7.-8. yy.da yaşamıştır. Adına ithaf edilen külliye de 13. yy.' da inşa edilmiştir. Yaklaşık 700 yıl önce inşa edilmiş ve hem sanat tarihi hem de halk inançları açısından önemli bu yapıyla ilgili akademik bir akademik çalışma yapılmamıştır. Ayrıca, Külliye, 30 Kasım 1925 tarihindeki tekke, zaviye ve türbelerin kapatılması kanunuyla birlikte kapatılmış ve daha sonraki yıllarda şahıslara satılmıştır. 1978 yılında anıtsal bir mimari olarak tescil edilmiş, korunması gerekli kültür varlıklarımız arasında yerini almıştır. Ancak, külliye şu anda kaderine terk edilmiş bir durumdadır. Külliye için öncelikle yapılması gerekenler; mülk sahibiyle görüşülüp külliyenin aslına uygun olarak tadilat ve tamiratının yapılmasıdır. Daha sonra ise, bilimsel kazı çalışması yapılarak rölöve,

¹¹⁵ Öz, a.g.e., s.9.

restitüsyon ve restorasyon çalışmaları yapılmalıdır. Bu uygulamalar yapıldığında hem Anadolu'nun Türkleşmesini ve Müslümanlaşmasını sağlayan Hüseyin Gazi'ye hak ettiği değer tekrardan verilmiş hem de külliye'nin dini bir ziyaretgah halini alarak halka açılması sağlanmış olur. Bu işlemlerin yapılması Çorum ve Çorum halkı için çok önemlidir. Çünkü, seyyidler, erenler, veliler buldukları bölgelerin manevi koruyucularıdır.

KAYNAKÇA

-, *Abdal Musa ve Erkanı*, Horasan Yay., İstanbul, S.2.
- Akgündüz, Ahmet. Said Öztürk, Yaşar Baş, *Darende Tarihi*, Es-Seyyid Osman Hulusi Vakfı Somuncu Baba Araştırma ve Kültür Merkezi Yay. İstanbul 2002.
- Akozan, Feridun, “Türk Külliyesi”, *Vakıflar Dergisi*, Ankara 1969, S. VIII.
- Akyüz, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi*, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayını, Ankara 1989.
- Araz, Nezihe, *Anadolu Erenleri*, Özgür Yay., 2000.
- Aslanapa, Oktay, “Orta Çağın En Eski İlim ve Kültür Müesseseleri”, *Türk Kültürü*, Ankara 1963, S. 12.
- Aslanapa, Oktay, *Türk Sanatı*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1984.
- Aslanbay, Muhiddin, *Seyyid Battal Gazi'nin Hayatı ve Bazı Menkıbeleri*, Eskişehir 1953.
- Aşık Paşa-yı Veli, *Garibname*, Haz. Bedri Noyan, Ardıç Yay., Ankara 1998.
- Barkan, Ömer Lütfi, “İmaret Sitelerinin Kuruluş ve İşleyişi”, *İÜ İFM*, İstanbul 1963, XXII/1-2.
- Bilgin, Beyza. Selçuk Mualla, *Din Öğretimi Özel Öğretim Yöntemleri*, Akid Yay., Ankara 1991.
- Boratava, P. Naili, “Çukurova'da Folklor Derlemeleri”, *A.Ü. D. T. C. F. Dergisi* F. 18.
- Bozkurt, Fuat, *Aleviliğin Toplumsal Boyutları*, Tekin Yay., İstanbul 1990.
- Buyrukçu, Ramazan, “Türkiye’de Yaygın Din Eğitiminin Geleceği”, *Türkiye’de Din Eğitimi ve Öğretimi (İzmir 4-6 Aralık 1998 Sempozyumu)*, Türk Yurdu Yay., Ankara 1999.
- Caner, Çağla. Ömür Bakırer, “Anadolu Selçuklu Dönemi Yapılarından Medrese ve Camilerde Portal”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları*, Ankara 2009, S. 10.
- Cunbur, Müjgan, “Danişmendname ve Saltuknameye Göre Seyyid Battal Gazi”, *1. Seyyid Battal Gazi Bilimsel Semineri*, Eskişehir 1977.
- Çağlar, Behçet Kemal, *Battal Gazi Destanı*, Ak Yayınları, İstanbul 1968.

Çakmak, Muharrem, “Seyahate Dayalı Tasavvufî İrşad Metodu”, *Din Eğitimi ve Öğretiminde Metodolojik Bir Yaklaşım*, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 2009, IX, S. 4.

Çetin, Osman, *Anadolu’da İslamiyet’in Yayılışı*, Marifet Yayınları, İstanbul 1990.

Çimen, Halil (Aşık BORANİ), *Çorumlu Efsane Ozan Deli Boran*, Çorum 2005.

Çorum İl Yıllığı, Çorum 2003.

Çorum Kültür Envanteri, T.C. Çorum Valiliği, Çorum 2008.

Doğan, Recai, “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Tevhid-i Tedrisat Çerçevesinde Din Eğitim-Öğretimi ve Yapılan Tartışmalar”, *Türkiye’de Din Eğitimi ve Öğretimi (İzmir-4-6 Aralık 1998 sempozyumu)*, Türk Yurdu Yay., Ankara 1999.

Doğan, Sadık, “Abdal Musa Erkanı”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 1999, S.10.

Eğri, Osman, *Bektaşilikte Tasavvufî Eğitim*, Horasan Yayınları, İstanbul 2001.

Eğri, Osman, *Yaygın Din Eğitimi Açısından Bektaşilik*, Horasan Yay., İstanbul 2003.

Erkanname, Alevi-Bektaşî Klasikleri, Haz. Doğan, Kaplan, TDV, Ankara 2007.

Evliya Çelebi, *Seyahatname*, İkdam Matbaası, İstanbul 1970, 4.C.

Evliya Çelebi, *Tam Metin Seyahatname*, C.II.

Eyice, Semavi, “Mescid”, *İslam Ansiklopedisi*, MEB Yay., İstanbul 1978, VIII.

Geçmişten Geleceğe Etonya, Hüseyinabad, Alaca Kaymakamlığı, Alaca 2002.

Gölpınarlı, Abdülbaki, *Vilayetname, Menakıb-ı Hünkar Hacı Bektaş-ı Veli*, İstanbul 1995.

Gölpınarlı, Abdülbaki, “Kızılbaş Maddesi”, *İslam Ansiklopedisi*, MEB Yay., VI. *Halk İnançları ve Türbeler*, Hitit Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Halkbilimi Topluluğu Yayını, Haz. M. Öcal Oğuz, Bengisu Kolcu, Ankara 2006.

Hasluck, F.W., *Bektaşilik Tedkikleri*, Anadolu'nun Dini Tarih ve Etnografyasına Dair, Tetkikat Merkezi Neşriyatı I, Çev. Ragıp Hulusi, İstanbul 2006.

İşli, H. Necdet, *Osmanlı Serpuşları*, Avrupa Kültür Başkenti Yayını, İstanbul 2010.

Kara, Mustafa, *Din Hayat Açısından Tekkeler Zaviyeler*, Dergah Yay., İstanbul 1977.

- Kara, Mustafa, *Tekkeler ve Zaviyeler*, İstanbul 1980, 2.Baskı.
- Karahan, Abdülkadir, “Menkıbelerde ve Edebiyatta Seyyid Battal Gazi”, *Eskişehir II. Seyyid Battal Gazi Bilimsel Semineri Bildirileri*, Eskişehir 1978.
- Karamağaralı, Haluk, “Çorum Ulu Camii’ndeki Minber”, *Sanat Tarihi Yıllığı II*, 1964 – 65, İstanbul 1965.
- Kaşgari, M. Sadık, *Tezkire-i Azizan*, Kaşgar Uygur Neşriyatı, 1988.
- Katoğlu, Murat, “XIII.Yüzyıl Anadolu Türk Mimarisinde Külliye”, *Belleten*, Ankara 1967, XXXI/123.
- Kaygusuz Abdal, *Budalaname*, Haz. Abdurrahman Güzel, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1983.
- Kazıcı, Ziya, *İslam Müesseseleri Tarihi*, İstanbul 1991.
- Kitab-ı Cabbar Kulu*, Alevi-Bektaşî Klasikleri, Haz. Osman Eğri, TDV, Ankara 2007.
- Köksal, Hasan, *Battalnamelerde Tip ve Motif Yapısı*, Ankara 1984.
- Kuran, Abdullah, *Anadolu Medreseleri*, T.T.K. Yay., Ankara 1969, C. 1.
- Kur’an-ı Kerim*
- Küçükcan, İlyas, “Kültürel Geleneğimizde Seyyid Battal Gazi ve Külliyesi”, *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Ankara 2005, S. 36.
- Küçükcan, İlyas, *Nacolea’dan Seyitgazi’ye Seyyid Battal Gazi Külliyesi ve Vakfı*, Malatya 1986.
- Makalat*, Alevi-Bektaşî Klasikleri, Haz. Ali Yılmaz, Ali Öztürk, Mehmet Akkuş, TDV, Ankara 2006.
- Makalat-ı Gaybiyye ve Kelimat-ı Ayniyye Hacı Bektaş Veli*, Haz. Gıyasettin Aytaş, Hacı Yılmaz, Ankara 2004.
- Meydan Larousse*, “Camii”, Meydan Yayınevi, İstanbul, C.2.
- Millî Eğitim ve Din Hayatı (Tebliğler ve Müzakereler)*, Boğaziçi Yay., İstanbul 1981.
- Nişancı, Abdullah, “Millî Eğitim Sistemi İçerisinde Yaygın Din Eğitimi”, *Millî Eğitim ve Din Eğitimi*, Ankara 1981.
- Noyan, Bedri, *Veli Baba Menakıbnamesi*, Can Yay., İstanbul 1995.
- Ocak, Ahmet Yaşar, “Battal Gazi”, *TDİA*, İstanbul 1992, C. V.
- Ocak, Ahmet Yaşar, *Kalenderiler*, TTK Yay., Ankara 1999, 2 Basım.

Ögel, Semra, “Osmanlı Devrinde Türk Külliyesi”, *Türk Kültürü*, Ankara 1963, S. 11.

Önkal, Hakkı, *Anadolu Selçuklu Türbeleri*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 1996, S. 91.

Öz, Gülağ, “Yüzyıllardan Bu Yana Işık Saçan Anadolu Ereni Hüseyin Gazi”, Yol Bilim Kültür Araştırma Yay., Ankara 2008.

Özcan, Hüseyin, “Hacı Bektaş Veli’de Dervişin Nitelikleri”, *1. Uluslar arası Hacı Bektaş Veli Sempozyumu*, Çorum 2010, C. 1.

Özçelik, Mustafa, *Seyyid Battal Gazi*, Eskişehir Valiliği, Eskişehir 2009.

Özdemir, Rifat, *Osmanlı Devleti’nin Tarikat, Tekke ve Zaviyelere Karşı Takip Ettiği Siyaset*, Ankara 1994.

Özen, Gürkan, “Bektaşilikte Olmazsa Olmaz Sembollerden Çerağ ve Yola Giren Can’ın Ziyetleri: Arakiye, Teslim Taşı ve Tığbent”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 2011, 60.

Özen, Kutlu, *Sivas ve Divriği Yöresinde Eski Türk İnançlarına Bağlı Adak Yerleri*, Sivas 1996.

Özmen, İsmail, *Alevi Bektaşi Şiirleri Antolojisi*, Kültür Bakanlığı Yay. Ankara 1998.

Pir Sultan Abdal Hayatı ve Şiirleri, Maarif Kitaphanesi, İstanbul.

Reyhanlı, Tülay, “Osmanlı Mimarisinde İmaret: Külliye Üzerine Notlar”, *Türk Kültürü Araştırmaları*, Ankara 1976, XV/1-2.

Safi, Omid, “Büyük Selçuklularda Devlet-Toplum İlişkisi”, *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, C. 5.

Sarar, İsmail Ali, “Edebiyatımızda Seyyit Battal Gazi”, *Seyyit Battal Gazi Bildirileri*, Eskişehir 1997.

Sözen, Metin, *Anadolu Medreseleri*, İstanbul 1973, I.

Şahin, Haşim, “Arnavutluk Bektaşiliğinde Sarı Saltuk Kültürü”, *1. Uluslararası Hacı Bektaş Veli Sempozyumu*, Çorum 2010, C. 1.

Şeker, Mehmet, *İslam’da Sosyal Dayanışma Müesseseleri*, T.D.V. Yay., Ankara 1984.

Tahavi, E. Cafer Ahmed, *Şerhu Müşkili’l-Asar*, tahkik: Şuayb Arnavut, Müessesetu’r- Risale, Beyrut 1995, C.8.

- Tanyu, Hikmet, *Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri*, Ankara 1967.
- Turan, Osman, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, İstanbul 1997, 6.Baskı.
- Turan, Osman, *Selçuklular ve İslamiyet*, İstanbul 1993.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, TTK Yay., Ankara 1982, C.1.
- Üçüncü, Kemal, “İrşad ve Tebliğe Bağlı İcra:Türk Sözlü Kültür Geleneği Bağlamında Türk Tekke Edebiyatı”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi (Ocak-Şubat)*, 2006, S.160.
- Ünal, M. Ali, *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, Isparta 1997.
- Velayetname*, Alevi-Bektaşî Klasikleri, Haz. Hamiye Duran, TDV, Ankara 2007.
- Yağmur Say, *Seyyid Battalgazi ve Külliyesi*, Su Yay., 2006.
- Yıldırım, Mustafa, “Bektaşî Mezar Taşlarında Dekoratif Sanatlar”, *S.Ü.İ.F.D.*, Konya 1998.
- Zeydan, Corci, *İslam Medeniyeti Tarihi*, Çev. Zeki Megamiz, Neşr: Mümin Çevik, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1973, III.

ŞEKİLLER VE RESİMLER LİSTESİ

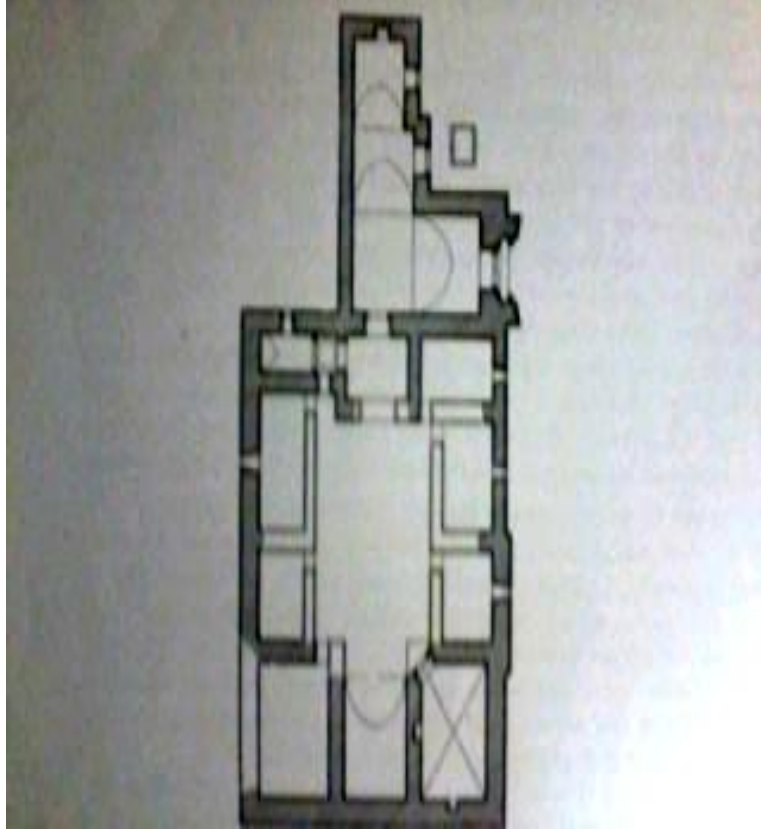
1. ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Birbirine geçme iki bölüm halinde düzenlenmiş Hüseyin Gazi Medrese Planı (Abdullah Kuran; Anadolu Medreseleri, 1969).

2. RESİMLER LİSTESİ

- Resim 1:** Hüseyin Gazi Külliyesi'nin genel görünüşü
Resim 2: Türbenin genel görünüşü
Resim 3: Türbenin ahşap giriş kapısı
Resim 4: Türbe girişindeki 12 köşeli Teslim Taşı
Resim 5: Türbenin kitabesi
Resim 6: Türbenin çapraz tonoz örtüsü
Resim 7: Türbe duvar tezyinatı ve hat detayı
Resim 8: Türbe içerisindeki mezar
Resim 9: 12 dilimli mezar baş taşı (Hüseyini Taç)
Resim 10: Mezar taşının ön yüzündeki yazı detayı
Resim 11: Mezar taşının arkasında bulunan kalp şeklindeki mermer kurna
Resim 12: Portalin genel görünüşü
Resim 13: Portalin arka cepheden görünüşü
Resim 14: Portalin stalaktitli (mukarnas) dolgusu
Resim 15: Portalin kitabe levhası ve oymalı kabarıkları
Resim 16: Stalaktitli mihrabiyeler ve süs kolonları
Resim 17: Süs kolonunun bitkisel motiflerle süslü başlığı
Resim 18: İmaretin (Aşevi) genel görünüşü
Resim 19: Avlu dışına alınan çeşme
Resim 20: Günümüzde depo olarak kullanılan misafirhane
Resim 21: Giriş kapısı üzerindeki teslim taşı, lale ve ay-yıldız motifi
Resim 22: Misafirhane duvarındaki bitkisel ve geometrik motifler
Resim 23: Misafirhane-Öğrenci odaları genel görünüşü
Resim 24: Depo olarak kullanılan misafirhanenin kapatılan pencereleri

ŞEKİLLER

Şekil 1: Birbirine geçme iki bölüm halinde düzenlenmiş Hüseyin Gazi Medrese Planı
(Abdullah Kuran; Anadolu Medreseleri, 1969).

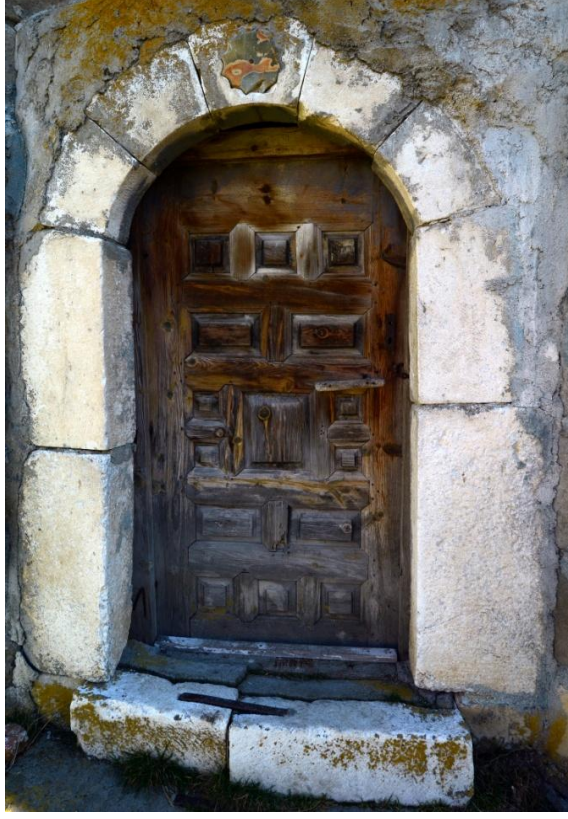
RESİMLER

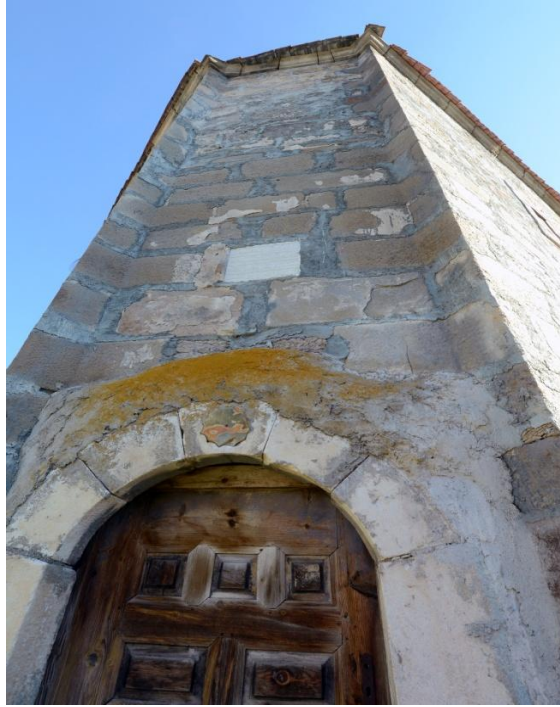
Resim 1: Hüseyin Gazi Külliyesi'nin genel görünüşü

Resim 2: Türbenin genel görünüşü

Resim 3: Türbenin ahşap giriş kapısı

Resim 4: Türbe girişindeki 12 köşeli Teslim Taşı

Resim 5: Türbenin kitabesi

Resim 6: Türbenin çapraz tonoz örtüsü

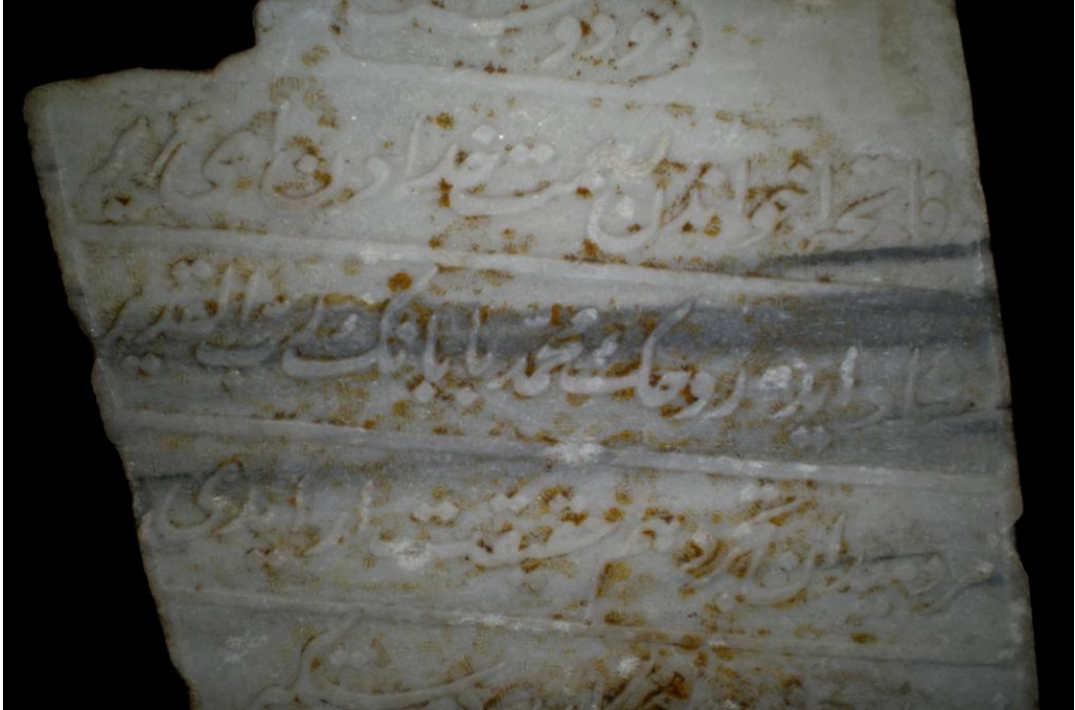
Resim 7: Türbe duvar tezyinatı ve hat detayı

Resim 8: Türbe içerisindeki mezar

Resim 9: 12 dilimli mezar baş taşı (Hüseyni Taç)

Resim 10: Mezar taşının ön yüzündeki yazı detayı

Resim 11: Mezar taşının arkasında bulunan kalp şeklindeki mermer kurna

Resim 12: Portalin genel görünüşü

Resim 13: Portalin arka cepheden görünüşü

Resim 14: Portalin stalaktitli (mukarnas) dolgusu

Resim 15: Portalin kitabe levhası ve oymalı kabaraları

Resim 16: Stalaktitli mihrabiyeler ve süs kolonları

Resim 17: Süs kolonunun bitkisel motiflerle süslü başlığı

Resim 18: İmaretin (Aşevi) genel görünüşü

Resim 19: Avlu dışına alınan çeşme

Resim 20: Günümüzde depo olarak kullanılan misafirhane

Resim 21: Giriş kapısı üzerindeki teslim taşı, lale ve ay-yıldız motifi

Resim 22: Misafirhane duvarındaki bitkisel ve geometrik motifler

Resim 23: Misafirhane-Öğrenci odaları genel görünüşü

Resim 24: Depo olarak kullanılan misafirhanenin kapatılan pencereleri

